

Anmeldelser

Inge Adriansen:

**Første Verdenskrig i mikroperspektiv –
Maria Gørrigsens Åbenbaringer**

Udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved, Foreningen Danmarks Folke-minder og Museet på Sønderborg Slot. 144 sider, illustreret. ISBN 87-87153-49-1. Kr. 150,-.

At det ikke kun er i marken, men også i egne arkiver, at vore museer kan gøre nye fund vidner en særegen publikation om, der er udgivet i skriftrækken »Fra Als og Sundeved« (bind 81). Ved en nyordning af arkivet på Museet på Sønderborg Slot blev personalet for 10 år siden opmærksom på en uanselig pakke i brunt papir ombundet med seglgarn. Den indeholdt to protokoller og 112 tegninger, der tilsammen repræsenterer de jordiske rester af Maria Gørrigsens åbenbaringer i årene 1917-1923.

Maria Gørrigsen boede sammen med sin søskende og forældre på gården Busholm på Broagerland i Sønderjylland. Her modtog hun og resten af familien den 27. april 1917 det triste budskab, at hendes bror var faldet som tysk soldat i 1. verdenskrig. At det kom som et chok, vidner en passus om, der blev nedskrevet den følgende dag – og her gengives ordret: »Jeg saa i et Syn, hvor der var én, der falt i Krigen, og hver der var én, der samlede ham op, han haude lyst haar. Jeg laa vaagen og saa dette.«

Det blev starten på en lang række syner/åbenbaringer, som Maria Gørrigsen oplevede indtil sin død i 1923. De blev alle omhyggeligt nedskrevet i to protokoller – daterede på i alt 205 nummererede sider – og illustreret med en lang række farvelagte tegninger. Kort sagt et enestående materiale, som kan anskues i flere perspektiver. Men først et par ord om indholdet.

Maria Gørrigsens syner/åbenbaringer fordeler sig på fem temaer. Udgangspunktet er broderens skæbne, hvor hun i kraft af de nævnte budskaber levede i den fore-

stilling, at han ikke var død, men engang ville vende tilbage fra fjerne lande – hvad dog ikke kom til at holde stik. Hertil kom en række dommedagsvisioner og opfattelsen af selv at være Vorherres udvalgte. Det suppleres med en række varsler om kommende konkrete begivenheder: den russiske revolution, den tyske kejsers flugt til Holland og Nordslesvigs tilbagevenden til Danmark, samt en række tekniske fremskridt (el, cykler, »bilskebe«).

Der er, som titlen på bogen rammende beskriver det, tale om 1. verdenskrig i mikroperspektiv. Men vel at mærke et særligt mikroperspektiv, nemlig sorgbearbejdelsen under og efter krigen, som her får et usædvanligt udslag. Det er unikt, at hun nedskrev og tegnede sine syner/åbenbaringer, der giver et levende indblik i hendes religiøse forestillingsverden. De mange tegninger er i sig selv også et fint bidrag til dansk folkekunst.

Den historisk interesserede vil nok også bide mærke i de syner, der har karakter af varsler om Sønderjyllands fremtid. F.eks. skrev Maria Gørrigsen den 22. juli 1917: »Nu saa jeg en heel bunke tyske Flag, og di skulde alle sammen bort. Og saa blev der saa mange danske Flag ved min side, hvor jeg gik«. Den 14. august 1917 var det danske skibe, som kom sejlende »herude paa havet ved os«. Den 9. januar 1918 noterede hun om tiden efter en fredsslutning: »Saa blev der sagt, der kommer en rytter paa en hvid Hest. Han kommer i det Land, som vi ser hver Dag.« Den 9. september 1918 – endnu mens kanonerne tordnede på vestfronten – så hun i et syn »hvor alle danske flag blev heist over landet«. Man kommer her uvilkårligt til at tænke på en anden dame med sønderjysk baggrund, nemlig den synske jomfru Fanny i Aabenraa, der årtier tidligere også havde varslet genforeningen med det gamle land og Christian 10.s ridt over grænsen på den hvide hest.

Det er Museet på Sønderborg Slots grand old lady, Inge Adriansen, der har

fremdraget disse syner/åbenbaringer af arkivets gemmer, og som i en glimrende indledning kommer rundt om personen Maria Gørrigsen og den tidsmæssige ramme for hendes virke. At Inge Adriansen er gået grundigt til værks ved bearbejdelsen af tekst og billeder fremgår også af, at hun har konsulteret flere eksterne specialister. En af dem – pensioneret overlæge Johannes Nielsen på Psykiatrisk Hospital i Risskov – har sagt god for, at billederne er udført af »en helt sund og klar person. Der er ikke antydning af psykisk lidelse i dem«. Er der så tale om syner eller åbenbaringer. Maria Gørrigsen var ikke i tvivl. Men her må læseren selv vurdere ud fra eget ståsted.

Henrik Becker-Christensen

Hanne Frøsig Dalgaard: Præsteklæder – liturgien, præsten, håndværket

København, Multivers, 2003. 157 sider, ill. ISBN 87-7917-080-3. Kr. 268,-.

Bogen er baseret på et etnologisk og kirkehistorisk projekt fra 1982 med det formål at beskrive dragten, dens brug og sociale funktion med hovedvægt på præstekjolen i tiden efter 1850. Projektet blev til en større afhandling: *Kirkens Klæder*, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, Teologisk Fakultet, Institut for Kirkehistorie 1995.

Bogen om præstedragten i Danmark er skrevet – et længe savnet felt for dragthistorien. Bogen beskriver præstens dragt fra reformationen til i dag med påvirkninger fra den katolske liturgiske dragt og med henvisninger til love og forskrifter gennem tiden. Et emne der, ifølge sin tilknytning til den internationale institution som kirken, kan studeres igennem en meget lang periode – omkring 500 år.

Med reference til de handlinger, der udgør gudstjenesten i den danske folkekirke, samt til rangordnen indenfor det gejstlige embede, beskrives tre dragtkategorier – dels præstens embedsdragt: den lange sorte præstekjole med pibekrave, dels messeklæderne som en del af kirkens tekstile udstyr: den lange hvide messeskjorte og messehagel, der bruges af både præst og biskop samt bispekåber for biskoppen.

Hensigten har været at skildre de historiske forudsætninger for præstedragten for på den måde at give kirkegænger en rigere oplevelse af gudstjenesten på linie med kirkerummets øvrige udsmykning. Dertil kommer ønsket om at give baggrundsviden til den eller de kunstnere, der skal løse udsmykningsopgaver.

Endelig har et vigtigt formål desuden været at give nogle retningslinier for menighedsrådet ved den enkelte kirke til at varetage den bevaringsmæssige opgave med det tekstile udstyr. Og her er det, at forfatterens store indsigt i den tekstile kulturarv viser sig, og det er også forklaringen på det supplerende og fyldige afsnit om vedligeholdelse af kirkelige tekstiler af konservator ved Nationalmuseet Maj Ringgaard.

Som udgangspunkt for sin undersøgelse henviser forfatteren til tysk forskning især inden for den romerskkatolske kirkes liturgiske dragter, og nordisk forskning, som fortrinsvis har interesseret sig for middelalderens kirkelige tekstiler. Specielt har kunsthistorikeren teol.dr. Inger Esthams nutidige undersøgelser af kirkens tekstiler ud fra bevaringsmæssige hensyn virket inspirerende på forfatterens egen undersøgelsesform.

Der indledes med det billede af en præst, vi alle forbinder med gudstjenester i den danske folkekirke. Men hvor langt går den sorte kjole med pibekraven tilbage i tid? Reformationen i begyndelsen af 1500-tallet skilte den lutherske kirke fra den romerskkatolske, og i kirkeordinansen fra 1537 omtales præstens og biskoppens dragter, men uden nærmere beskrivelse. Den dragthistoriske baggrund rides op med udgangspunkt i embedsdragten for middelalderens præster inden for den romerskkatolske kirke. Unge danske teologer, der kom til Tyskland for at studere ved de nye tyske universiteter, optog den tyske mode, en kort tid løst hængende kjortel over vams, bukser og lange strømper samt fjerbesat baret. Kjortlens længde varierede gennem tiden, dog brugte præster den noget længere end modens almindelige kjortel. Den sorte farve havde symbolsk betydning i religiøs sammenhæng. Det blev præstens dragt, både til daglig brug og i kirken, og ved gudstjeneste iførte

han sig messeklæder efter sin samtids forskrifter. Den tyske mode afløstes i løbet af 1500-tallet af den spanske mode, hvor den spanske hofdragt blev toneangivende. Materialer som silke og fløj, broderier og possement fik foruden den sorte farve indflydelse på præstens dragt, blandt andet blev den tætfoldede skjorte-krave til en pibekrave som en selvstændig dragtdel.

Under enevælden understregede luksusforordningen 1683 ved sine bestemmelser standspræget i dragten inden for de forskellige rangklasser. For embedsdragten inden for gejstligheden brugtes den sorte kjortel med vinger, et løst tilbehør til at lægge om halsen uden på kjolen. 1600- og 1700-tallet var præget af diskussioner om hovedtøj til præstedragten blandt andet i forbindelse med brug af paryk, brugen af pibekrave eller bladkrave, økonomiske forhold og så videre. Efterhånden blev det mere almindeligt at have sit daglige tøj på under den lange præstekjole. Ud fra epitafier og præsteportrætter fremgår det, at præsten har sit almindelige halsbind eller løse flip på under pibekraven.

Først i vor egen tid, i 1973 (reglement fornyet i 1996), bliver den lange præstekjole officielt betegnet som en tjenestdragt. En løbende debat har været ført om præstens embedsdragt, her kommer forfatteren ind på kvindelige præster fra 1948, der optog mandens uniformering og feltpræster fra 1966. Feltpræster er ansat inden for folkekirken, men de bærer uniform og korsformet metalembem, som hæftes på skulderstroppen.

Messeklæder er i den lutherske kirke en messeskjorte og messehagel, hvor form og brug er bestemt ud fra et cirkulære fra 1841. Kåben er efter reformationen blevet biskoppernes kendetegn både ved bispevielser og som æresdragter til biskopper ved deltagelse i kongelige salvinger.

Nutiden står nok bedst beskrevet med uddrag af svar på flere af spørgelisterne. Som læser får man indblik i de individuelle arbejdsmæssige og private forhold i relation til brugen af den lange sorte præstekjole.

Kildematerialet er foruden skriftlige arkivalier, indberetninger, love og regler, billeder af gravsten, hvor den afdøde er af-

bildet i sin dragt, epitafier og portrætter. Desuden dragtgenstande som ornater, pibekrave og messehagler.

Desværre er illustrationsmaterialet præget af den valgte papirkvalitet. På flere af de mange sort/hvide fotografier på gråtonede sider kan bagsiden anes. Layoutet har ikke taget tilstrækkeligt hensyn til billedtekst og billede som en enhed. De 14 farveplancher kommer følgelig til at stå i stærk kontrast både med hensyn til skarphe-
hed og billedtekst.

Forfatteren lægger det rige materiale ud for os og stiller kun få spørgsmål. De geografiske variationer i Norge, Sverige, England og i Sønderjylland før og efter genforeningen i 1920 beskrives. Men netop ved en så kulturbærende institution som folkekirken er, hvor liturgien er ladet med symbolske tolkninger og betydninger, savner man en analyse med begreber som dragtkonservatisme og dragtens symbolværdi gennem de 500 år. Nutidsmaterialet giver desuden en indsigt i både præsternes egen vurdering og myndigheders vurdering af præsters sindelag. *Ærbar* er et ord, der går igen. Det må have haft en betydning for deres selvopfattelse, kan det være en af flere forklaringer på de meget få ændringer, der i virkeligheden er sket gennem århundrederne?

Fyldige noter, engelsk resumé og litteraturliste afslutter bogen.

Ingeborg Cock-Clausen

Thomas Thomsen: De slemme drenge i Silkeborg – en snes skillingsviser fra Midtjylland

Silkeborg, Forlaget Hovedland, 2003. 144 sider, ill. ISBN: 87-7739-654-5. Kr. 175,-.

Bogen om de slemme drenge i Silkeborg er skillingsvisehistorikeren Thomas Thomsens fjerde i en serie om regionale skillingsviser. Tidligere er udkommet visen om begivenheder og skandaaler i Århus, Herning og Kerteminde.

Det geografiske udgangspunkt for denne udgivelse er Silkeborg by og egnen omkring Silkeborg; enten foregår handlingen her, eller visernes forfattere eller udgivere har tilknytning hertil. Viserne er fundet i det, som Thomas Thomsen selv kalder

»de støvede arkiver«, og kun få af viserne har været genoptrykt, siden de udkom, for de flestes vedkommende i slutningen af 1800-tallet.

Efter en kort indledning, der for størstedelens vedkommende består af citater fra to skillingsvisedigtere og – udgivere, følger selve visedelen. I alt 20 viser præsenteres, de fleste med gengivelse af deres originale forsider, med noder og becifringer (ved Keld Nørgaard og Torben Jørgensen) og så selve teksten. Til sidst i bogen er der et afsnit med kommentarer til hver enkelt vise suppleret med billedmateriale og litteraturhenvisninger.

Bogens format svarer til størrelsen på et skillingsviseblad, forsidetrykkene fremstår derved i original størrelse. Bogen er tænkt som en brugsbog, og Thomas Thomsen slutter sin indledning med et løfte om også fremover at »grave mig ned i det righoldige skillingsvisestof. Stoffet er serveret – velbekommel *Thomas Thomsen* Visekolportør«. Med en sådan formulering gør forfatteren sig til en del af traditionen – måske er det en anelse krukket i 2003 at betegne sig selv som visekolportør?

Når man i dag udgiver skillingsviser, kan det have flere formål. Thomas Thomsens ønske er tilsyneladende at gøre sangene tilgængelige og sangbare for et visesyngende publikum, måske især et lokalt publikum, hvor det jo også er en del af traditionen, at viserne skal handle om det nære. Samtidig henvender han sig vel også til en bredere sanghistorisk interessekreds.

Bruger man bogen som visebog, er det måske praktisk, at kommentarerne er samlet til sidst i bogen; men for læsere, der først og fremmest er interesseret i skillingsvisen som genre eller dokumentation fra en svunden tid, havde det været mere hensigtsmæssigt at have kommentarerne knyttet til den enkelte vise. Henvisninger til anvendt litteratur er placeret ved hver vise. Det ville også have lettet overblikket, hvis der havde været en samlet litteraturliste til sidst i bogen. Det er ofte de samme kilder, der henvises til, og gentagelserne kunne have været undgået ved en fælles liste.

Thomas Thomsens ønske har sikkert været at udgive en lettilgængelig brugsbog; men når der ofte bringes længere ci-

tater, ville det have været ønskeligt med et egentligt noteapparat. Ligeledes savnes en fortegnelse over, hvor de enkelte viser i dag befinder sig.

På melodisiden er der tale om tydelige noder i et sangbart leje og med tilføjede becifringer til praktisk brug. Med hensyn til melodivalget mangler man forfatterens overvejelser. Der er sjældent noder i originale skillingsvisetryk, der er heller ikke becifringer, og ofte vil melodiangivelserne være ukendte for nutidens brugere. Det skinner igennem enkelte steder i bogen, at melodivalget er Thomas Thomsens eget, eller at han selv – og ikke den oprindelige viseudgiver – foreslår en alternativ melodi. Det havde været rart at høre lidt mere om baggrunden for disse valg og overvejelser med hensyn til melodisiden.

I kommentaren bringer Thomas Thomsen ofte længere citater fra lokale erindringer og aviser. Disse citater giver et rigtig godt indtryk af livets gang i Silkeborg og omegn i 1800-tallet og er med til at gøre bogen til en sjov og letlæselig brugsbog for skillingsvisevenner og folk med interesse for lokalhistorien på Silkeborgegnen. – Og så er den salgsfremmende titel, som stammer fra en af bogens viser, jo et scoop i stil med fortidens bedste skillingsvisetitler – eller vor tids avisoverskrifter fra tabloidpressen.

Elsesmarie Dam-Jensen

Kåre Lauring: Byen brænder

Den store brand i København 1728. København, Gyldendal, 2003. 136 sider, ill. ISBN 87-02-01895-0. Kr. 229,-.

København har været ramt af tre store brandkatastrofer, i 1828, da 1277 matrikelnumre, svarende til 1600 bygninger blev flammernes bytte, i 1795, da 941 huse nedbrændte og omkring 6.000 mennesker blev hjemløse og endelig i 1807, da det engelske terrorbombardement resulterede i omkring 300 nedbrændte ejendomme og omkring 1600 omkomne.

Det er den store brand i 1728, der er Kåre Laurings ærinde. I bogen »Byen brænder« genoplever han skrækscepariet omkring brandkatastrofen, der teoretisk og beredskabsmæssigt var velforbredt,

men i praksis viste sig at have alle odds imod sig. Alt hvad der kunne gå galt, gik galt.

Katastrofens start indtraf onsdag aften den 20. oktober 1728, hvorefter forfatteren over 44 sider, omtaler hvad der skete på de enkelte ugedage frem til lørdag, da vinden omsider lagde sig og flammerne hørte op efter at have raset i omkring 60 timer. Bogen fortsætter med en skildring af byen umiddelbart efter branden samt et afsnit om de omkomne og sårede. I afsnittet »Den kombinerede Kommission« redegøres der for den lange række af kommissioner, der blev nedsat for at tage sig af den opståede situation og forebygge lignende katastrofer i fremtiden. Mange gode forslag druknede i protester og idelige beklagelser fra københavnerne. Ludvig Holberg konkluderede: »Det var, som om hele byen var blevet til ét eneste Collegium Politicum, så mange politikusser groede der op af den brændte bys aske. Der var ikke den sømand, der ikke kendte til mere end vindretninger, ikke den skomager, der ikke kendte til mere end sin læst«. Endelig følger der afsnit om genopbygningen og om kirkerne, hvoraf Den reformerte Kirke i Gothersgade, Helligåndskirken, Trinitatis Kirke og Vor Frue Kirke var hårdt ramt.

Bogen slutter af med et afsnit om rettergangen og brandens årsager. Rygtet fortalte, at den skulle være påsat af »nogen« fra Hamborg, indtil der dukkede et nyt rygte op, nemlig, at det var jøder, der havde været på spil, 11 jøder blev lagt i jern, men klarede frisag under afhøringerne. Nye rygter om pyromanbrande og tyverier fra brandtomterne afløste de gamle, og sådan blev det ved. Alle rygter og anklager blev undersøgt, og der blev på denne måde rig lejlighed for borgerne til at genere hinanden på det groveste. Den ene bestemmelse dukkede op efter den anden til forebyggelse af ildebrand. Brandens arnested blev ført tilbage til matrikel nr. 146 Lille Sankt Clemens Stræde ved Vestervold. En syvårig dreng fik skylden for at have tabt en tælleprås i høet.

»Byen brænder« afsluttes med uddrag af en inskription, som den nye ejer satte på matrikel 146: GUD DØMTE – TIE NU STIL(LE).

Bogen er overordentlig velskrevet,

somme tider sprudlende, og der er gjort god brug af samtidige citater fra høj og lav. Også forfatterens erfaringer som billedredaktør på Dansk Søfartshistorie 1-7 er kommet bogen til gode. Værket prydes af 34 valgte fotografier, hvoraf størstedelen er hentet på Københavns Bymuseum og Det kongelige Bibliotek. Blandt andet vises der samtidige kort over byens matrikelopdeling før og efter branden samt kort over brandens omfang. Bogen er ikke forsynet med noter, men derimod med en fyldig litteraturliste over de trykte kilder samt yderligere en fortegnelse over de upublicerede kilder. »Byen brænder« er herudover forsynet med et sted-, emne og titelregister samt et personregister.

Alan Hjorth Rasmussen

Thomas Højrup: Livsformer og velfærdsstat ved en korsvej?

Introduktion til et kulturteoretisk og kulturhistorisk bidrag. København, Museum Tusulanum, 2003. 108 sider. ISBN 87-7289-858-5. Kr. 125,-.

Bogens titel er identisk med navnet på en forskergruppes treårige projekt »Livsformer og velfærdsstat ved en korsvej?«. En række udvalgte kulturhistoriske sammenhænge og begrebsrelationer udforskes som grundlag for vor traditionelle måde at begribe velfærdsstaten og de livsformer, den består af. Vi står i et postmoderne samfund, hvor den selvbevidste vilje, som forfatteren definerer det, opløser selve staten og familien til fordel for aftaler af mellem- eller overnational art m.v.

Projektet, der har været støttet af Statens humanistiske Forskningsråd, har afholdt seks større seminarer om hovedtemaer inden for projektet. Programmer, referater og oplæg m.v. kan hentes på projektets hjemmeside www.hum.ku.dk/lov.

I projektet har man blandt andet spurgt om betydningen og konsekvenserne for samfundsborgernes gensidige anerkendelse og selvbevidsthed, af at vi i det moderne samfund lader markeder og kontraktforhold brede sig på bekostning af statens og familiens hidtidige forskellige artede skæbnefællesskaber. Sammenhængene mellem marked, statsborger-

skab og suverænitetsdomæne pointeres kraftigt og resulterer i modsat fald i, at borgernes individuelle vilje ikke kan blive operativ eller komme til udtryk, når den mangler en politisk arena at udfolde sig i. Og der spørges: »Hvad betyder den forskelligartede kamp om opnåelse af anerkendelse og suverænitet på markeds- og statsområdet for vor forståelse af, hvad livsformer og velfærdsstater er, hvordan de udvikler sig og hvilke udfordringer, der møder dem i nutidssamfundet?»

Det er altsammen spørgsmål, man har stillet sig i forskergruppen, og det er således forskningsprojektets grundlæggende problematik, der bliver behandlet i introduktionsbogen. Den mere dybgående behandling er allerede sket og vil fremover blive publiceret i en række afhandlinger. Introduktionen er således nummer fem i serien »Stats- og Livsformer«, hvori bl.a. forfatterens to publikationer »Omkring livsformsanalysens udvikling« (1995) og »Dannelsens dialektik« (2002) er centrale værker. Basis for det hele er den strukturelle livsformsanalyse, der er udviklet af forfatteren og blandt andet er beskrevet i »Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering« (1983). Livsformer bidrager hver på deres måde til samfundet, idet samfundet bygger på forskellige livsformer, der normalt står skarpt over for hinanden og har det svært med hensyn til gensidig forståelse og accept, da de bygger på forskellige begreber.

I et indledende afsnit opridses stat, velfærdssamfund, classesamfund og det postmodernistiske samfund som begreber, og idealisten G.W.F. Hegel og materialisten Karl Marx m.fl. bringes på banen. Herudover gennemgås en lang række projekter og publikationer, der er udarbejdet af forskningsprojektets deltagere.

I afsnittet »Velfærdsstat eller velfærdssamfund« fremlægges det had-kærligheds-forhold, som mennesker har til stat, velfærdsstat og velfærdssamfund, og det erklæres som mål for kommende projekter, at der stilles spørgsmål ved vore selvopfattelser – deres bæredygtighed, sammenhænge og forankring. Hvad er »det gode liv« og dets velfærd?

I afsnittet »Salus populi«, folkets velfærd, skildres velfærdsbegrebet og indivi-

dets frihed, som det er udformet og bearbejdet af en række europæiske filosoffer, Hobbes, Locke, Rousseau, Kant og Marx m.fl. Det pointeres, at Danmark er et ideelt laboratorium for udforskning af statens relationer til »folkets velfærd«, og det anføres, at det er de færreste danskere, der er i tvivl om, at Danmark befinder sig ved en korsvej, »hvor der er brug for at tage ved lære af de praktiske erfaringer med de hidtidige strategier for »salus populi«, og hvor der igen er brug for at overveje velfærdsstatens mulige overlevelsesstrategier og grundprincipper«.

Forfatteren konkluderer i afsnittet »Velfærdsforskning«, at det danske samfund tegnes af mindst 8 forskellige livsformer, der, fordi de reelt modsiger hinanden, må kæmpe for at blive anerkendt som berettiget til »velfærd« i den danske stat.

I et stort og detaljeret afsnit om »Suverænitetssarbejdets problematik« behandles de historiske forudsætninger samt en række eksempler på suverænitetssituationens ud- og afvikling i forhold til vore naboer fra enevælden og frem til efterkrigstiden og rendyrkningen af demokratiet.

I det afsluttende afsnit »Statsformer og livsformer« behandles igen »det gode liv«, der sammenfattes som »indbegrebet af de livsformstræk, der gør den lille, befæstede bystats fulde og uafhængige liv logisk muligt. Det er fuldborgernes praxis som kloge og dydige politikere og krigere, der er det essentielle«. Det pointeres tillige, at livsformernes velstand er statens skattekilde, og at det er statens forpligtelse at sørge for de vilkår, hvorunder livsformerne trives.

»Livsformer og velfærdsstat ved en korsvej?« er, som også undertitlen antyder, en introduktion til et kulturteoretisk og kulturhistorisk bidrag. Det er en redegørelse for den hidtidige forskning og en kraftig antydning af, at forskningen på ingen måde er et afsluttet kapitel trods hen ved 40 års intensivt arbejde med begreberne. Introduktionsbogen er med sine 108 sider ikke noget populærvidenskabeligt skrift. Forfatteren har gjort sig stor umage for at skildre den historiske forståelsesbaggrund, men den hyppige anvendelse af fremmedord og fagudtryk kan gøre det vanskeligt at nå til helt til bunds i alt, hvad der skil-

dres. Fremmedordbogen vil i en del tilfælde være et godt hjælpemiddel til udbygning og forståelse af teksten.

Bogen er forsynet med en fyldig litteraturliste samt ovesigtsbilag vedr. indholdet af projektets hjemmeside. Herudover er der fyldige noter.

Alan Hjorth Rasmussen

**Martin Hans Borg:
Dragørs søfart 1800-1910**

Dragør Lokalkarkiv, 2003. 162 sider, rigt illustreret (nogle i farver). ISBN 87-89571-28-2. Kr. 249,-.

Denne gedigne og indbydende bog om søfarten fra Dragør er en omarbejdet og udvidet version af forfatterens speciale på historiestudiet under Københavns Universitet. Udover således at have beskæftiget sig professionelt med Dragørs søfartshistorie, har forfatteren den fordel, at han er ud af gammel søfartsslægt fra Dragør. Og det er tydeligvis en styrke når det som her drejer sig om et samfund og et erhverv, der i høj grad var organiseret omkring familie og slægt.

Bogen er kronologisk disponeret og indledes med en kort oversigt over det senmiddelalderlige skånemarked og fiskeri, en omtale af de indkaldte hollændere i Store Magleby og den »gryende søfartsby i 1600-tallet«. Det var bjærgning og sejlads i nærområdet, der lagde grunden til den storhedstid som skipperby, som prægede Dragør i 1700-årene. I 1733 var Dragør således den fjerdestørste søfartsby i den danske provins, og fra 1757 til få år ind i 1800-tallet var det den største. Indenrigs sejlads med brænde og kongeligt magsinkorn udgjorde de væsentligste fragter. Men Napoleonskrige, statsbankerot og krise satte sit præg også i Dragør, hvor både antal skibe og tonnage på det nærmeste blev halveret. Lodseri var dog stadig et vigtigt erhverv med ikke mindre end 10 ansatte og lodsning af hele 16.300 fartøjer i perioden 1830-40. I det 10-år havde Dragør 43 hjemmehørende fartøjer; de var primært beskæftiget i indenrigsk brænde-sejlads, så helt uden betydning var søfarten ikke. Men man skal frem til efter 1850 før der atter kom rigtig gang i erhvervet.

Jagter og galeaser blev nu udskiftet med større skibstyper som skonnerter, brigger og barker, der i stigende grad sejlede til England efter kul.

Bogens væsentligste afsnit handler om søfarten i anden halvdel af 1800-tallet, og her er det især den økonomiske og sociale organisation, der står i centrum. Ejerforholdene i Dragørs handelsflåde beskrives som et sammenfiltret net af familierederier i en by, hvor de fleste familier yderligere var forbundet gennem ægteskab. Det var et lukket samfund med kun få tilflyttere, og det var de samme slægter, der prægede byen generation efter generation. Skibene var ejet lokalt i både enkeltskibs-, flerskibs- og partsrederier. Og besætningerne blev så vidt muligt lokalt rekrutteret. Søfartens glansår efter 1850 førte ikke kun til kraftig vækst i byggeriet i byen, men også til større social differentiering og standsbevidsthed. Et borgerskab begyndte at markere sig, og det havde købstadsforømmelser og sans for boligindretning præget af mahognimøbler, sølvtøj, fint porcelæn osv., foruden naturligvis hjembragte sømandssouvenirs.

Takket være et spændende privatarkiv lykkes det forfatteren at give et detaljeret indblik i, hvordan en ambitiøs og dygtig mand, H.N. Jeppesen, arbejder sig op som byens mægtigste skibsreder. Et af de væsentligste midler er indgåelse af strategiske giftermål og brug af svigersønner som kaptajner og medejere. Men at tætte slægtsbånd også kan virke snærende og til tider ødelæggende for virksomheden demonstreres, da en datter og svigersøn efter Jeppesens død føler sig presset til at forlade byen.

Fra omkring 1880 satte en afmatning ind ligesom generelt i den danske provins. Men det gik meget hurtigere i Dragør end i andre danske søfartsbyer, der først nåede deres søfartsmæssige antiklimaks mange år senere. Endnu i 1893 var der 26 dragørskibe i indenrigsfart og 22 i udenrigsfart. Ti år senere var tallene henholdsvis 9 og 7. Forfatteren opererer med eksterne og interne årsager til denne voldsomme nedgang. Blandt de eksterne anfører han konkurrence fra landbaseret transport, jernbaner, og fra de dampskibe, som man aldrig fik anskaffet i Dragør. Blandt de interne år-

sager anføres at selv om søfartskultur nok gennemsyrede byen, så var der aldrig blevet etableret noget lokalt skibsværft, og dertil kom at Dragør manglede et opland og en lokal handel. I øvrigt var dragørerne generelt meget konservative hvilket bl.a. viste sig ved, at den gennemsnitlige alder for flåden gennem alle årene var relativt høj.

Forfatterens forklaringer på den bratte nedgang virker noget kortfattede. Man kunne måske have ønsket sig nøjere sammenligninger med de andre kendte, danske søfartscentre for derved bedre at forstå Dragørs søfartsmæssige skæbne. Men det må man altså læse om andre steder, for denne bogs styrke er dens lokale perspektiv og de meget personnære skildringer, som alt i alt giver et godt indtryk af hvordan lokalsamfundets toneangivende aktører udnyttede de vilkår, som storsamfundet og stedets beliggenhed stillede til rådighed.

Eske Wohlfahrt

Peder Palladius: En visitatsbog

Udgivet på nudansk med indledning af Martin Schwarz Lausten. København, Forlaget Anis, 2003. 176 sider. ISBN 87-7457-316-0 Kr. 195,-.

Peder Palladius var Sjællands første lutherske biskop, og hans visitatsbog er i litteraturhistorien blevet betegnet som vor litteraturs første store folkelivsskildring.

Det var den ikke ment som, men den er det for så vidt mest indirekte. Det er nemlig ikke, som man kunne forvente af titlen, en beskrivelse af livet i sognene, men en beskrivelse af hans eget arbejde med at omskole menigheder og præster fra katolicisme til luthersk kristendom efter Reformationen, dvs. introduktionen af *Kirkeordningen* fra 1537: Sognepræsterne var de gamle, katolske patere, som nu skulle omskoles, og menighederne skulle lære nye vaner. Det er snarere en beretning, hvor han fortæller om, hvordan man skal forholde sig i fremtiden, og om hvad man ikke må længere, end det er en beskrivelse af, hvad folk faktisk gjorde.

Udgifveren sammenfatter det på følgende måde: fra 1536 skulle de være luther-

ske sognepræster, prædike, undervise i den lutherske katekismus, lære menighederne lutherske samlere, udføre de kirkelige handlinger, dåb, nadver, vielse osv. på luthersk vis. Menighederne over hele landet skulle ligeledes lære, hvad lutherdom egentlig var og forstå, hvorfor de skulle opgive den katolske tro ... De skulle bringes til at indse, at den *Ave-Maria-Bøn*, som de flere gange daglig havde bedt og den *rosenkrans*, som de så flittigt havde benyttet, var en misforståelse. De skulle erkende, at Mariafromhed og helgendyrkelse, valfartsrejser og ærbødighed for helgeners relikvier alt sammen var misforstået religion, ja direkte gudsbespottelse. De skulle lære, at udøvelsen af *gode gerninger* ikke hjalp dem i deres frelsessag hos Gud, men de skulle alligevel gøre gode gerninger, nu blot af ren næstekærlighed. ... Nu skulle hver søndagsgudstjeneste indeholde en prædiken på dansk over fastlagte tekster, menigheden skulle selv synge salmer på dansk, og i nadveren måtte, ja skulle de nu også modtage vin, og deres sognepræst måtte gifte sig.

Bogen menes skrevet efter Palladius' første visitasrunde 1538-1543, som omfattede 390 kirker. Den er opdelt i fem kapitler, hvori han fortæller om kirkebygningen og gudstjenesten, sognepræsten og degnen, helligdagene, fattigforsorgen og ægteskabssager.

Det er henvendelser til menigmand, skrevet i et levende og letforståeligt sprog krydret med vittigheder og med mange aktuelle eksempler fra hans egne oplevelser. Det er især her, man finder folkekulturen repræsenteret, ofte med navngivne personer på kendte steder. Han fortæller vittigheder og benytter ordsprog og bibelcitater og lægger ikke fingrene imellem, når han taler og munke og papister.

Det er ikke første gang Peder Palladius er genudgivet – den er kommet mange gange, såvel på originalsproget som i lettere læselige udgaver, der har karakter af genfortællinger. Denne udgave er forsynet med en grundig indledning af Martin Schwartz Lausten, professor i kirkehistorie, som også i fodnoter forklarer kirkelige skikke og sproglige vendinger og henviser til skriftsteder. Denne udgave er også forsynet med emne-, sted- og nav-

neregister samt naturligvis litteraturfortegnelse.

George Nellemann

Else Roesdahl (red.):

Bolig og familie i Danmarks middelalder
Højbjerg, Jysk Arkæologisk Selskab, 2003. 307 sider, ill. ISBN 87-88414-22-8. Kr. 288,-.

I indledningen til bogen betegner Else Roesdahl middelalderens boligkultur som et farsømt forskningsområde, men også et gammelt område under henvisning bl.a. til Troels Lund og til Axel Steensbergs gravninger og undersøgelser i midten af 1900-tallet. Først i 1990'erne kom boligforskningen i gang igen, og resultaterne er nu blevet drøftet på to konferencer. I 1998 »*Familien i middelalderen*« og i 1999 »*Hus og Hjem – boligkultur i Danmark gennem vikingetid og middelalder*«. Specielt er det foredragene fra den sidste conference, der er med i bogen. Denne er opdelt i fire hoveddele: Privatliv og familiestruktur. Boliger i gårde og på borge. Boliger i byer. Husenes indretning og inventar. Flere fag er repræsenteret, men størstedelen er skrevet af middelalderarkæologer, hvis udgravninger og undersøgelser har frembragt nyt materiale og ny viden. Et af formålene med bogen har været at lægge op til et større tværfagligt samarbejde om familie og bolig.

Et af de spørgsmål, der stilles til materialet, er, hvad det kan sige om boligens brug og indretning. Dette er en synsvinkel, der ikke tidligere har optaget arkæologer, som har arbejdet mere med konstruktioner og plantyper. Andre spørgsmål er rettet mod forskelle: Var der en særlig bykultur? Fandtes forskellige måder at leve på? Forekommer regionale variationer? Det er store spørgsmål, som man langt fra har svar på endnu, men andre resultater er nået, som bogen giver eksempler på.

Med til indledningen hører Bjarne Stoklunds kapitel: Andre veje til middelalderhuset. Det indledes med en omtale af to forskellige metoder til tolkning af en gård, den arkæologiske ved Axel Steensberg og den historisk/geografiske ved dialektforskeren Svend Jespersen. De to for-

skere har to vidt forskellige tolkninger af den samme gård, Pebringegården og dens tidligere anlæg. Ved den historisk/geografiske eller etnologiske metode tager man udgangspunkt i en senere tids bygninger for herefter at arbejde sig tilbage i tid. Det sker bl.a. gennem inddragelse af materiale fra et udstrakt geografisk område samt ved gennemgang af skriftlige kilder. På det grundlag diskuteres nogle af de betegnelser, der knytter sig til middelalderhuset som salhus/ildhus, stue, herberg og loft. I middelalderen optræder tre rumtyper: stue, bryggers og herberg; senere kom flere rum til, men selve grundtypen ændredes ikke. Middelalderen betegnes da også som den store nybrudsperiode på boligens område.

Når det gælder familiestrukturen, ser det også ud til, at det er i løbet af middelalderen, at den moderne familie, kernefamilien er opstået, hvilket behandles i bogens første del »Privatliv og familiestruktur«. Udviklingen menes at være gået fra store ejendomme, hvor alle beboere har hørt til samme familie i tidlig middelalder til mindre familieenheder i senmiddelalderen. Ændringen skal ses i relation til samfundstrukturelle forandringer i løbet af middelalderen som fremkomsten af gods- og fæstesystem i 1300-tallet, bydannelser samt en større statsindflydelse. I kapitlet »privatliv i middelalderens huse« sætter Bjørn Poulsen ændringen af familien i relation til husenes indretning med flere rum, der gav mulighed for både repræsentative funktioner og privatliv. I kapitlet om familiestrukturens forandring gennemgår Agnes Arnórsdóttir den hidtidige europæiske forskning, men hun har også en række forslag til undersøgelser af familiestrukturen i dansk middelalder ved inddragelse af senmiddelalderlige kilder. Studier af ejendomsret, ægteskabsalliancer og især kirkens indflydelse på ægteskab og familiedannelse tillægges stor betydning. I sidste kapitel belyser Hans Jørgen Frederiksen Jesu slægt og familie i kirkekunsten, hvor motiver med Jesu slægt bl.a. *Jesse Rodmotivet* i senmiddelalderen afløses af motiver med den hellige familie.

Man kan undre sig over brugen af begrebet kernefamilie, som blev betegnelsen på 1900-tallet lille familie med forældre og

børn, men set som kontrast til helt andre familietyper giver det trods alt mening. Jeg ville nok foretrække begrebet hushold, der både er mere rummeligt og mere dækkende.

I anden del »Gårde og borge« belyses udviklingen af gården og især beboelses-huset fra jernalderen til middelalderen. Jernalderhuset med beboelse i den ene ende og stald i den anden var udbredt over hele Nordvesteuropa, men hidtil har der ikke været den store forskningsmæssige interesse for indretningen ud over hvad fund af ildsteder og faste jordbænke langs væggene kunne sige. Der lægges derfor op til, at man går mere i detaljer med husenes indretning. I de første 200 år efter vor tidsregning bliver husene større med flere rum, og nogle steder forekommer også haller, der antages at have været gilde- og gæstehuse. I løbet af vikingetid bliver boligarealet større, og stalden mindskes for til sidst at forsvinde, hvilket er fint illustreret på en opmålingstegning. Det formodes at ændringerne skyldes en større specialisering. Fra både jernalder og vikingetid har fund fra bl.a. bådgrave givet kendskab til enkelte møbler som skamler, lave borde, kubbestole og kister, der vidner om, at indretningen har været mere differentieret end hidtil antaget. Mette Svart Kristiansen har set på boligfunktionerne i middelaldergårde på grundlag af udgravninger og skriftlige kilder. Hvad gravningerne angår, er det største problem, at der ofte kun bliver udgravet dele af et hus samt at overpløjning hyppigt har ødelagt de gulvlag, hvor sporene findes. Som regel er der kun spor efter ildsteder, brølægning og rester af bænke. Fra middelalderens skriftlige kilder kendes betegnelser på huse og rum, men de belyser ikke husenes udseende eller indretning. Alt tyder dog på, at boligen har været opdelt i 3-4 rum. Et stort ønske er derfor at finde uspolerede kulturlag i landsbyer for at få mere viden om boligindretningen.

Til gengæld er der tilsyneladende langt flere fund af bohaver og personligt udstyr i borgudgravningerne, som de sidste to kapitler omhandler. På tre udgravede borge med permanent beboelse er der store genstandsfund, der fortæller om mange dagligdags aktiviteter som jorddyrking,

håndværk, husholdning og selv børns leg. Genstandenes art vidner desuden om et højt socialt liv, men viser også, at der er forskel fra borg til borg. Et tilsvarende stort fundmateriale stammer fra genudgravningen af Gåseholmen ved Odense, der tidligere har været tolket som en vagtmands hus, men nu menes at være første fase af borgen Næsbyhoved.

I tredje del »Boliger i byer« behandles i de to første kapitler den store gruppe af træ- og lerklinede huse, som af naturlige årsager ikke er bevaret. I tre udgravninger i Århus kan forskerne Jette Linea Larsen og Hans Skov påvise et mønster i bebyggelsesudviklingen fra grubehuse i vikingetid til gavlhuse på de nu opdeltede grunde fra slutningen af 1300-tallet. Det interessante er tolkningen af de fundne latrigrave, brønde og møddinger. Her er der kun påvist affald fra mennesker og dyr, mens større ting som fx knogler må være fjernet ved renovation, hvilket tolkes som en bevidst affaldshåndtering.

På grundlag af udgravningsrapporter og publiceret materiale har Marie Foged Klæmmensen udarbejdet en oversigt over udgravede træhuse fra 800-1600, der er gengivet i skemaform sidst i kapitlet. Det store materiale gør det muligt til en vis grad at følge udviklingen inden for husenes konstruktion og indretning, herunder også ildsteder og ovne, der indikerer bolig. Her er der ikke tale om en lige udviklingslinje, snarere skiftende løsninger. Ældre ildstedsformer kan fx optræde igen i samme hus på et senere tidspunkt. Husene havde 2-3 rum, hvoraf et med ildsted. Køkkenet skilles ud o.1400, mens der først fra 1500-tallet sker en større grad af rumopdeling.

Herefter behandles byernes stenhuse, hvor Hans Krongaard Kristensen giver en fin oversigt over stenusenes planløsninger. Han viser, at sociale forskelle kan have givet forskellige planløsninger, ligesom der kan være tale om en forskel på Vest- og Østdanmark, med kaminhuse i vest og ovnhuse i øst.

Stenhuse i to etager menes at have været for adel og gejstlighed, mens almindelige borgerhuse har været opdelt i to rum, forstue og stue med ildsted. Det ser ud til, at 2-rumsplanen ændres til en 3-

rumsplan fra slutningen af 1500-tallet med stue forrest og køkken og kammer i den bageste del, en planløsning der menes at få stor betydning i alle miljøer. Mens man tidligere har opfattet boder som små boliger for ubemidlede, viser Palle Birk Hansens undersøgelse af stenboderne i Næstved, at de antagelig er opført som 3-rums lejeboliger til velstillede med forstue, kammer og stue med ildsted. Det er en interessant nytolkning af Næstvedboderne og af boder i det hele taget. Denne del afsluttes med Vivi Jensens beretning om et klokketårn på en kirkegård i Kolding, som ved udgravningen viste sig også at indeholde en bolig i underetagen, antagelig klokkerens.

En række forskere har bidraget til bogens sidste del »Husenes inventar og indretning«. Ulla Haastrup har i sine undersøgelser af kalkmalerier kunnet konstatere, at der ofte er møbler og inventar med på motiverne, men først meget sent er der interiørlignende scener, der ofte bygger på udenlandske forlæg. Et eksempel er motivet med Marias fødsel fra Slemminge Kirke, hvor forlægget er et nederlandsk tavlemaleri. Interessant er, at kalkmaleren har fordansket forlægget, så det bliver genkendeligt for danske beskuere.

I kapitlet »Møbler og indretning« gennemgår Else Roesdahl først den viden man har om møbler og inventar fra bl.a. skriftlige kilder, kirkeinventar, kalkmalerier og udenlandske billeder og forlæg. Bortset fra kirkeinventar og her især kister er intet, udover nogle jordfundne møbeldele, bevaret.

Dernæst er der gjort et forsøg på at rekonstruere indretning af et vikingetidshus og et senmiddelalderhus. Som senmiddelalderhus er valgt et stort stenhus med kaminstue. Denne er indrettet efter engelsk og nederlandsk forlæg med en løs bänk med ryggen til kaminen og et foranstillet bord, en indretning som efter min mening ikke virker særlig dansk. Men det kunne være interessant, hvis fremtidige undersøgelser kunne påvise denne møbelopstilling i Danmark. Interessant er det også, at renæssancestuenes kendte bordopstilling langs vinduerne formodentlig er ældre, fordi undersøgelser viser, at vinduer var udbredt allerede i 1400-tallet.

De følgende kapitler beskæftiger sig med kirkegulve, kaminer og kakkelovne. Meget interessant er Morten Aamann Sørensens undersøgelse af kaminer på herregården Rygaard, hvor det viser sig, at både kaminer og rum var blevet gjort mindre i forbindelse med en ombygning o.1600. Ved at sætte størrelsesforholdet ind i et koordinatsystem kan det påvises, at der til en bestemt størrelse rum, svarer en bestemt størrelse kamin. Mens kaminer hørte til i Vesteuropa, hørte kakkelovnen til i Centraleuropa. Ole Kristiansens kapitel er en teknisk og ikonografisk gennemgang af ovne og kakkelmotiver. Kakkelovne med under- og overdel var en nyhed på ovnområdet i 1500-tallet og en ovntype, der blev importeret fra Tyskland, hvilket fremgår af stilen i kaklernes religiøse og politiske motiver. Ideer om inventar kan man også få fra de tyske Hausratgedichte, som Hans Blosen har undersøgt. Det er vers med fortegnelser over, hvad der hørte sig til i en husholdning. Problemet er, at man ikke altid har kendskab til, hvad betegnelserne dækker. Interessant er en enkelt, der i stedet for tekst har tegninger af inventaret.

Det er en stor og flot bog med et spændende indhold, der har åbnet døren til middelalderens hjem og familier. Man kan kun ønske det bedste for det videre samarbejde.

Birgit Vorre

**Kirsten Rykind-Eriksen og
Finn Reindahl (red.): Andelsmejerier.
Skildringer fra Egtved Kommune**

Egnsmuseum Egtved Kommune og LAMS, 2003. 240 sider, ill. ISBN 87-87683-25-3. Kr. 150,-.

»Andelsmejerier. Skildringer fra Egtved Kommune« er blevet til i et samarbejde mellem repræsentanter fra lokalarkiverne i Egtved Kommune og Egnsmuseum Egtved Kommune. Bogudgivelsen blev fulgt af en udstilling om de andelsmejerier, der tidligere lå i kommunen.

Bogen handler om mejeribevægelsen og dagligdagen på andelsmejerierne i Egtved Kommune. Den er delt ind i kapitler, der hver især belyser aspekter af historien

og det daglige arbejdsliv på de 9 andelsmejerier, der i sin tid lå i Egtved Kommune. Historien begynder med de første private gårdmejerier i 1800-tallet og slutter med afviklingen af lokale andelsmejerier i 1970-erne. Temaerne spænder vidt fra byggeri og teknik, iforsyning, andelsbevægelsens praksis, mælketure og udlicitation til arbejdet i mejeriet, jubilæer og husmødrenes dagligdag – og ikke mindst afviklingen af de 9 andelsmejerier og deres produktion.

Den sidste del af bogen fungerer som opslagsværk med afsnit for hvert mejeri over specifik historie, lister over formænd og mejeribestyrere og statistikker (1915, 1930, 1960 og sluttidspunkt) over leverandører, antal køer, indvejet mælk, smørproduktion og osteproduktion. Opslagsdelen er overskuelig og nem at gå til.

Bogen udnytter et bredt udvalg af kilder: Foreningsprotokoller, fotografier og tegninger, regnskaber og regninger, interview, jubilæumsskrifter og festsange, statistikker og opgørelser. Kilderne anvendes på kryds og tværs til at belyse de enkelte temaer. Det er en velfungerende disposition, fordi materialet i høj grad kommer til at virke komparativt, som når man i bogen f.eks. sammenligner forskellene i mejeriernes byggeskik eller forskelle i enkelte mejeriers produktion og opland. Det gør det også muligt at medtage temaer, som kun er kildemæssigt dækket på et eller to af mejerierne. Man sidder som læser med en klar fornemmelse af, at man her bliver præsenteret for det bedste udvalg af det righoldige materiale fra arkiverne.

Bogens illustrationer skal her særligt fremhæves, fordi de mange originale fotografier giver et interessant og anvendeligt overblik over arkitektur og byggemåder, mejeriteknik og arbejdsgange i mejerierne, samt personlige øjeblikksbilleder med stor detaljerigdom.

En af de mest markante røde tråde i bogen er forholdet mellem praksis omkring andelsmejeriernes oprettelse og daglige drift og det danske demokrati. For alle mejeriernes vedkommende dannede andels haverne bestyrelser og underudvalg, der tog sig af det praktiske lige fra at indhente tilbud på brøndgravning og byggematerialer til at lave aftaler om finansiering, pro-

duktafsætning eller nyt produktionsapparat. Beslutninger blev taget som flertalsbeslutninger i bestyrelsen eller udvalg. I princippet kunne alle give et besyv med – enten som udvalgsmedlemmer, eller ved at give meningen til kende ved den årlige generalforsamling. For de interviewede (mejerister og mejeribestyrere og andelshavere) og i bogens disponering af stoffet er og bliver virksomhedens organisationsform et udtryk for et direkte demokrati, hvor man i fællesskab får ting til at ske, og i fællesskab bliver enige om beslutningerne. Det er en synsvinkel, der i bogen ikke bliver udfordret. Sammenhængen mellem virksomhedsform og demokrati fungerer som en underlæggende præmis for al tolkning af materialet. Man kunne ønske sig, at der var gravet lidt dybere i forholdet mellem ideen om, hvad et demokrati er, og hvordan det opstår og udleveres og andelsforeningerne på både godt og ondt.

En anden af de markante tråde i bogen, og et af dens erklærede formål, er den meget brede indføring til emnet andelsmejerier og mejeribevægelse, som den gennem sine mange eksempler formår at give. Den virker inspirerende i forhold til sit tema og bogen bliver således et godt oversigtsværk, der i høj grad kan tjene som opslagsbog og til komparation, f.eks. i undersøgelser af andre andelsmejerier eller i forskningsmæssigt øjemed.

Rikke Bengtha Ruhe

Birgitte Rørbye: Mellem sundhed og sygdom

Om fortid, fremskridt og virkelige læger. En narrativ kulturanalyse. København, Museum Tusulanums Forlag, 2002. 407 sider. ISBN 87-7289-764-3. Kr. 348,-.

I 1996 indleverede Birgitte Rørbye sin doktorafhandling, og den blev i 1997 antaget til forsvar ved Det Humanistiske Fakultet ved Københavns Universitet, hvor hun var lektor i folkloristik. Hun døde dog af sygdom i 1998, kun 53 år gammel, og fik ikke forsvaret sin afhandling. Takket være en stor indsats først og fremmest af Anne Leonora Blaakilde er afhandlingen nu blevet udgivet. Som den farverige og mange-

sidige person Birgitte Rørbye var, er der også mange ting at sige om hendes disputats.

Siden 1970'erne havde hun publiceret om forestillinger om sundhed og sygdom og kloge folk og deres rolle i det danske samfund. Det emne, hun fokuserede på i afhandlingen, var medicinshistorikernes syn på udviklingen af den offentlige sundhedssektor i Danmark 1500-1800. Hun indledte med at tage udgangspunkt i folkloristikens egen historie, herunder Axel Olriks afgrænsning af hvad der er folkloristisk relevant, mundtligt som skriftligt. For Rørbye var eventyr, sagn, viser men også faglitteratur, domme og offentlige dokumenter kilder til studiet af betydningsdannelser. Med udgangspunkt i nogle få fortællinger ville hun lave en analyse af nogle betydningsdannelser, som var blevet overleveret gennem lang tid inden for et større geografisk område, og som hun skrev: »Kilderne er blevet udvalgt, fordi de bruges som oversigtsværker inden for medicinshistorien. Derfor kan jeg som folklorist bruge dem som grundlag for analysen af medicinshistoriens historie(r) om fortiden« (s. 144). Rørbye valgte at se på oversigtsværker fra forskellige perioder (omkring 1870, 1920 og 1980), men faghistorikeres og kulturhistorikeres syn på perioden blev også inddraget. Til analysen anvendte hun det, hun kaldte en narrativ kulturanalyse, der bl.a. bestod i at se efter ledemotiver (f.eks. nationalitet, dannelse og viden-skab), helteskikkelser, særlige begivenheder (der som meningsfulde hændelser pegede ud over sig selv) og interne videnskabelige mytebilleder i fortællingerne. Hun beskrev tre udgangspunkter for den narrative kulturanalyse: Tid og rum, forståelighed og forholdet mellem virkelighed og fortællingen (s. 169).

Én af de ting hun undersøgte nøjere var, at 1600-tallet (før 1672) var fortalt uklart, medikaliseringens spor fortabte sig, og medicinshistorikerne opfattede 1600-tallet som kaotisk. Det var dog ikke fordi, der ikke var nogen, der beskæftigede sig med sundhed og sygdom på det tidspunkt. Den offentlige sundhedsforvaltning startede omkring 1600. Den var blot ikke initieret af medicinerne, men af kongemagten, kirken og befolkningen. Dette etikaliserin-

gens spor, som hun kaldte det, undersøgte Rørbye videre i sin afhandling, og hun påpegede, at for at forstå denne periode, måtte man se den i sammenhæng med det, der blev kaldt Guds ulykke, Guds lykke og Guds vredes tid, altså sygdom fortolket ind i en religiøs sammenhæng (side 382). Denne sammenhæng havde medicinshistorikerne ikke set på eller ikke interesseret sig for. På denne måde, mente Rørbye, kunne den narrative kulturanalyse bidrage til at synliggøre nogle sammenhænge og skabe nogle fortællinger, som ellers blev overset eller negligeret. Afhandlingen indeholder dog meget mere end det, f.eks. også spændende ansatser til en begrebsanalyse af lægebegrebet (s. 193ff) og sundhedsbegrebet (s. 369ff).

Afgjort spændende emner i en spændende belysning. Undervejs i læsningen stiller man sig dog også nogle spørgsmål, f.eks. om det virkelig var nødvendigt at bruge så meget plads på at argumentere for, at emnet var folkloristisk relevant. Årsagen til dette lå sikkert i interne diskussioner på faget dengang, men for en udenforstående læser virker det påfaldende. Som læser spørger man sig også, hvordan den narrative kulturanalyse adskiller sig fra det andre indenfor litteratur- og kulturvidenskaberne laver, er denne analysemetode virkelig så speciel? Man sidder også undervejs og tænker på, hvilken spændende bog Rørbye også kunne have skrevet: Én der var mindre snørklet og fortalte mere frit fra leveren om historier (i flertal) om den offentlige sundhedsforvaltning fra 1500 og frem til 1800, hvor befolkning, præster, medicinere, kirurger og kloge mænd og koner blev inddraget. Så ville hun have kunnet inddrage tidligere arbejder og den store viden, hun havde om emnet.

I 2003 blev der afholdt et seminar (en posthum disputatshandling) på baggrund af afhandlingens udgivelse. Indlæg fra dette seminar er optrykt i Bibliotek for Læger 2003; 195: 231-276. Der var flere kommentarer til afhandlingens til tider kringlede sprogbrug (kompleks kaldte andre det), der blev efterlyst en mere international orientering, og det blev påpeget, at meget af den teoretiske litteratur Rørbye

henviste til, var fra før 1980'erne. Det blev også sagt, at afhandlingen var præget af vovemed og stor viden om emnet.

Måske ville Rørbye have svaret nogle af kritikerne: »Jeg har her et emne, som jeg synes er interessant, jeg har anvendt en metode som har hjulpet mig til at belyse uklårheder i tidligere fortællinger. Det er let at kritisere andre og deres metode, men hvad har I selv gjort, har I arbejdet med store fortællinger om den offentlige sundhed fra 1500-1800, hvor er jeres værker og analyser om dette emne henne? Når I har noget interessant nyt at sige, så lad os tage en diskussion om det.« Den diskussion kommer desværre ikke, men Rørbyes bidrag til diskussionen ligger klar til afbenyttelse eller modsigelse. Nu hvor Københavns Universitet har et satsningsområde, der hedder religion i det 21. århundrede, må man sige, at hendes udforskning (godt nok først og fremmest i 1600-tallet) af sammenhængen mellem religion og sundheds- og sygdomsopfattelse er aktuel. Hun viste her, endnu engang, at hun havde en veludviklet evne til at tage emner op som var oversete, men som senere skulle vise sig at blive moderne.

Lars Ole Andersen

Peder Rasmussen: Kählers Værk

København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2002. Stort format, 352 sider, rigt illustreret, indbundet. ISBN 87-17-07074-0. Kr. 399,-.

Vort land har fostret mange gode keramikere. Flere familier blev til dynastier, og her er Kähler i Næstved en af de mest kendte familier. Fem generationer har præget den keramiske fabrik fra 1839 til 1974, fra J.C.Herman Kähler kom til Næstved fra Holsten og i 1839 grundlagde keramikfabrikken i Kindhestegade. Det blev en kakkelovns- og pottemager virksomhed, hvor brugstingene og kakkellovne var de vigtigste varer i starten.

Forfatteren Peder Rasmussen er selv udlært pottemager hos Kähler, hvor han begyndte i 1966. Han er en særdeles god iagttager, en levende skribent og enormt interesseret og vidende om fabrikkens og familiens historie. Beskrivelsen af hans

første besøg med forældrene giver et godt billede af en gammel keramisk virksomhed med en lang og spændende historie.

Afsnit efter afsnit bliver de fem generationer fulgt og beskrevet, de mange frembringelser, pottemagervarer, kakkellovne, udsmykningsarbejderne og unikaarbejder; ja og særlig de mange kunstnere, som i kortere eller længere tid gæstede eller arbejdede på fabrikken. Som f.eks. Brendekilde, Bindsbøll, L.A.Ring, Sv. Hammershøj, Jens Thirlund, Kai Nielsen, Allan Schmidt, Eva Sørensen og Rasmus Nørlømann, for blot at nævne nogle af de mest kendte. Alle har de suget af familiens og fabrikkens kunnen og viden, og alle har de tilført den ny inspiration, viden og entusiasme.

Jens Thirlund var den af kunstnerne, der blev der længst og et utal af former, glasurer og dekorationsforslag kom fra hans hånd.

En helt særlig person, som kom til at spille en meget stor rolle for fabrikken og familien, er Karl Hansen Reistrup, som blev introduceret på fabrikken i 1887 og arbejdede der resten af sit liv til kort før han døde i 1929.

Fabrikken deltog i mange udstillinger både her i landet, i Europa og Amerika. Man fik et godt internationalt ry, som man for det meste forstod at leve op til. Men det var pottemagervarerne, brugstingene, der skaffede kapital til fabrikken og dermed »smør på brødet« til familien og til de efterhånden mange arbejdere, faglærte så vel som ufaglærte og deres familier. Her kunne jeg godt have ønsket mig lidt mere omtale af brugstingene.

Familien selv deltog med mange medlemmer i fabrikationen. I 1872 overtog de to sønner Herman August og Carl Frederik hver sin del af virksomheden, kakkellovns- og udsmykningsfabrikationen og pottemageriet, mens den gamle Kähler, der var blevet 64 år, nu kaldte sig for »lerbrænder«.

I 1912 blev fabrikken omdannet til aktieselskab med boghandler Grønholt som livsvarig direktør. Han stod for »den handelsmæssige ledelse« og ville gerne have solgt ud af de mange »gamle« varer, han fandt på hylderne. De to brødre blev også livsvarige ledere af det »fabriksmæssige«.

Med tiden blev dette ikke nogen god kombination, som var svær at vriste sig ud af.

Flere søstre har gennem tiderne også dekoreret de mange genstande og flere har ledet malerværkstedet, der også var en meget vigtig del af fabrikken.

Fabrikken fulgte med tidens ændrede former og smag, af og til måske lidt forsinket. Et utal af nye former dukker hele tiden op og mange spændende glasurer, som lustre- og dobbeltglasurerne, selv saltglasur.

Men tiderne skifter, og det begynder at gå ned af med interessen for keramikken efter 2. Verdenskrigs ophør. Nye personer kommer til, og det lakker desværre mod enden, og familien måtte sælge i 1974.

Bogen er forsynet med en lang række udmærkede billeder, der især viser de mange unikaarbejder, men også mere almindelige arbejder og nogle få stelvarer. Man kan næsten føle på tingene, mærke overfladen og glasurerne. Det er så heldigt, at Næstved Museum har en meget stor samling af arbejder fra fabrikken, dels givet i flere omgange af fabrikken selv og dels skaffet af anden vej. De er sammen med fotografierne fra fabrikken og arkivmaterialet et uvurderligt kildegrundlag for at skrive fabrikkens historie.

Men der skal mere til end blot dette. Skribenten skal være levende optaget af emnet, og det mærker man, han bestemt er. Her viser det sig at være en stor fordel, at Peder Rasmussen selv har været ansat på Kähler og selv har keramikken under huden.

Det er en glimrende bog, en meget smuk bog og et værdigt minde om en af vort lands store og kendte keramikfabrikker. Og så er den forsynet med gode lister bag i over bl.a. kildemateriale. Nu mangler vi blot en tilsvarende bog om Hjorths Keramikfabrik i Rønne.

Henrik Vensild

Det Sønderjyske Landbrugs Historie 1830-1993

af Hans Schultz Hansen, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland og Fælleslandboforeningen for Nordslesvig, Aabenraa 1994. 446 sider, rigt illustreret, indbundet. ISBN 87-7406-076-7. Kr. 298,-.

Det Sønderjyske Landbrugs Historie, Sten- og Bronzealder

af Per Ethelberg, Erik Jørgensen, Dirk Meier og David Robinson, udgivet af Haderslev Museum og Historisk samfund for Sønderjylland, Haderslev 2000. 305 sider, rigt illustreret. ISBN 87-7406-059-7. Kr. 298,-.

Jernalder, Vikingetid og Middelalder

af Per Ethelberg, Niels Hardt, Bjørn Poulsen og Anne Birgitte Sørensen, udgivet af Haderslev Museum og Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslev 2003. 844 sider, rigt illustreret. ISBN 87-7406-061-9. Kr. 448,-.

I 1988 udkom Det danske landbrugs historie bind 1-4 i anledning af 200 året for stavnsbåndsløsningen, og samtidig for endelig at komme med en afløser af K. Hansens redigerede fem-bindsværk fra 1924-45. Men man tog stort set ikke Sønderjylland med. »Til stor skuffelse for mange sønderjyder...« som der står i indledningen til de her omtalte tre bøger. En redaktionskomite blev nedsat. Fælleslandboforeningen for Nordslesvig samlede ved sit 100 års jubilæum i 1993 penge ind til oprettelse af en jubilæumsfond, som bl.a. skulle søge at udgive sønderjysk landbrugs historie. Redaktionskomiteen bestod af den gang arkivar Bjørn Poulsen, Hans Schultz Hansen og lektor Carsten Porskrog Rasmussen. Hans Schultz Hansen lagde for med første bind om tiden 1830-1993, der udkom i 1994.

Det er en meget spændende bog, der heldigvis nu er blevet genoptrykt. Slesvig og Holstens landbrug viser på mange måder forskel fra dansk landbrug, agerjorden, gesten og marsken gav rigeligt udbytte af korn og kvæg, og man havde nærhed til store markeder, særlig i Hamborg og i Holland. Bøndernes gårde skiller sig også ud, hvad byggeskikken angår, jo længere man kommer syd på. Se blot på Frilandsmuseets sønderjyske gårde fra Sdr. Sejerslev, fra Ejdersted og fra Ostenfeld.

Slesvig-Holsten kan ikke omtales uden, at man må huske på krigene 1848-50, 1864, 1870-71, 1. og 2. Verdenskrig. Danmark mistede Hertugdømmerne i 1864, og genvandt kun en del af Slesvig i 1920.

Dansk og Tysk har brødes og til tider delt befolkninger. Flere var tosprogede og andre ikke.

Naturforholdene deler Slesvig-Holsten på langs. Fra øst mod vest er der først frugtbar bakket moræneland, velegnet til agerbrug og kvægavl, i midten er hedeslette og geest, men også engarealer, og vestpå igen er der rigelig med frugtbar marskland, velegnet til græsning og høavl, blot det er ordentligt inddæmmet. Her har man vekslet mellem kvægavl og kornavl gennem århundrederne. Men som dræning og inddigning skred frem, ændredes noget af dette marskland til agerjord med særdeles gode kornafgrøder.

Kvægavlen spillede en stor rolle i Hertugdømmerne. Dels var der opfedningen af stude fra de nordligere egne af Jylland og driften af dem til Hamborg og Holland. Således viser en kvægtælling i Slesvig i 1847, at af godt 280.000 stk. hornkvæg var kun 54 % køer, altså til at malke. I vest havde man blandede kvægracer, men i 1843 udstillede man den første tyr af engelsk korthorn. Det var en race, der voksede hurtigere end de eksisterende landracer og gav både godt kød og rigelig med mælk, så korthorn blev hurtigt krydset ind i det eksisterende kvæg. Racen bredte sig siden nordover og gennem hele Jylland og videre østpå, så en overgang udgjorde korthorn mindst en tredjedel af kvæget i Jylland. Korthornsracen, hvoraf der kun er ganske få stykker tilbage af det såkaldte Dansk Malke Korthorn, bør derfor også bevares, mens tid er.

I de østlige egne af Hertugdømmerne havde man rødt kvæg, Anglerkvæget, som var mindre, men gav rigelig og federe mælk end andet kvæg. Dette Anglerkvæg eksporteredes derfor flittigt især til Danmark og blev en af forudsætningerne for den så berømte Rød Dansk Malke race.

Man følger velstanden indtil 1864, de tyske domænegårde, mekaniseringen og det intensive landbrug 1864-1914. Første Verdenskrig skabte krise, hvor 20-30.000 mænd kom til at mangle i landbruget, og mange vendte aldrig tilbage.

I mellemkrigsårene bedredes forholdene, og der blev overproduktion af korn. Mange øgede da svineholdet, hvor man også måtte frygte en overproduktion. Udstykn-

inger af husmandsbrug kom også her til at præge landbruget og kulturlandskabet efter Første Verdenskrig. Krisen i 30'erne slog også her kraftigt igennem med mange tvangsauktioner.

Anden Verdenskrig ændrede igen forholdene med efterspørgsel på fødevarer og udskrivning af folk til soldater. Og så kom freden med det moderne landbrug, med mekanisering og med afvandring samt tilpasning til nye markedsforhold.

På sin vis har det sønderjyske landbrug fulgt med udviklingen i resten af Danmark, men det er væsentligt at få ligheder og forskelle trukket frem i denne velskrevne og vel illustrerede bog.

Det var godt, den blev udgivet.

Det Sønderjyske Landbrugs Historie, Sten- og Bronzealder

Efter 1994 gik der nogle år, hvor der blev arbejdet kraftigt på landbrugshistoriens videreførelse. Dette første bind om Sten- og Bronzealderen er på en måde en nyskabelse, selv om det er flere forfattere, der har fået lov til at give deres syn på landbrugets udvikling i Sønderjylland. Det er meget væsentligt, at man får præsenteret en landsdels udvikling på en så overskuelig måde, og da vore forfædre den gang næsten alle ernærede sig ved landbrug, så er det næsten hele samfundets historie, vi får præsenteret her. Det er en glæde at få en mere samlet vurdering af den umådelige indsats, der har været på det arkæologiske område de seneste 10-20-30 år og af resultatet af de meget store midler, der er gået hertil. Tænk blot, hvis de senere århundreders kulturhistorie havde fået tilsvarende midler.

Overskueligt og vel tilrettelagt er bogen med gode kort og mange illustrationer. Bogen er delt i tre hovedafsnit. Sønderjylland fra Natur- til Kulturlandskab, Yngre Stenalder (fra ca. 4000 til godt 2000 f. Kr.), Bronzealderen til ca. 500 f. Kr. og så et afsluttende afsnit om landbruget set med arkæobotaniske øjne. I det hele taget har udforskningen af landbrugets historie fået et ekstra tilskud af naturvidenskabelige prøver og resultater, så mange emner nu kan dateres.

Vi følger landbruget, fra det erstattede jæger og samlerstadiet, og hvordan det

udvikler sig med kvægavl og kornsorter, med gravskikke og bebyggelse, husformer osv. Det sidste om hustyper og byggeskik og om gravformerne fylder, men det er forståeligt, da det er disse jordfaste levn, man især støder på ved udgravningerne.

Det er meget positivt, at man ser på de enkelte bebyggelsers ressourceområder således, at man får en fornemmelse af grundlaget for livet netop på dette sted.

Og så til landbruget i **Jernalder, Vikingetid og Middelalderen**. Af uransagelige grunde er dette blevet udgivet i ét stort tungt, 844 siders bind. Det kan man ikke være bekendt over for forfatterne og over for læserne med sådan en munkesten.

Alene Jernalderen fylder 315 sider, og vi følger grundigt udviklingen og de mange spændende resultater, som årtiers udgravninger har resulteret i. Især bebyggelserne følges, grundplan efter grundplan, så det næsten er lidt for meget. Men her kan med rette spørge: hvad ligger der egentlig bag rekonstruktionerne? Det er klart, at stolpehullerne findes ved udgravningerne. I marsken finder man ofte bevaret stumper af de nederste stykker træ, så man kan se, om det var firkanthugget eller rundtømmer. Af grundplanerne kan man se huse-nes form som et, to og treskibede. Men alt det over jorden, højderne og tagkonstruktionerne må mere skrives på gætteriets konto. Hvorfor er der altid så højt til loftet i de rekonstruerede huse? Hvorfor er der »overlagte« bjælker, hvorfor, som det ses s. 131, er vægremmen i korte stykker, fag for fag og bladet sammen over på bjælkerne. Disse ligger tilmed direkte oven på stolperne, en konstruktionsform, som vist ikke kendes fra senere århundrede. Ja kort sagt: hvorfor har man ikke skelet til de senere kendte konstruktionsformer, ladet en arkitekt med kendskab til disse tegne rekonstruktionsforsøgene? Og tegningen s. 170 er helt urealistisk, hvad bjælker og manglende rygås viser. Der er ellers mange gode detaljer af fundne vægformer osv. s. 142-145. Men her er vi også nede ved jordniveaue.

Dette skal ikke overskygge jernalderdelens mange gode sider og spændende og væsentlige sammenfatninger. Det er væsentligt at følge gårdens udvikling og de

socialle strukturer, man kan ane heraf. Landsbyernes opståen og udvikling er også meget væsentlig. Og så de nye husformer i marsken, formentlig med påvirkning fra Frisland, placeret på dobbeltparceller, er spændende at følge. De peger direkte frem til den treskibede hallehus-type, med stald/lade og bolig i samme længe og under samme tag, sådan som Ostenfeldgården på Frilandsmuseet viser, s. 629.

Vikingetidens huse med buede langvægge og af og til med udvendige støtte-stolper af Trelleborgtypen viser frem til en anden tid. Handelspladser og byer præger nu også billedet, alle var ikke længere bønder.

Middelalderen er skrevet af Bjørn Poulsen og Anne Birgitte Sørensen, en bog værdig for sig selv med sine 340 sider. Her møder vi nu de skriftlige kilder og kan få en forestilling om helt andre sider af livet. Her er kirkens og klostrernes magt og jordegods, stormændenes og kongens ejendom og magt, der alle prægede landbruget, og som alle skulle have afgifter af landbruget. I vest bliver der inddiget mere land og bebyggelserne, både enkeltgårde og landsbyer, ligger på værfter, forhøjninger i landskabet, således at de skulle være sikret ved stormfloder, hvad de nu ikke altid var. Værfterne kendes også fra jernalderen, men nu gøres de større og højere, mens der i deres indre rummes spor og genstande fra fortiden. Værfterne ligger der i dag med nutidens gårde øverst oppe.

På redskabsområdet vinder hjulploven eller muldfjælsploven frem. Den kan skære og vende en rigtig fure og derved udføre en meget bedre jordbehandling. Herved kan man også pløje de enkelte markstykker op i højryggede agre, som bl.a. giver en bedre afledning af vandet. Fossile højryggede agre ses stadig flere steder.

Her er ikke nær så mange grundplaner af bygninger, af den simple grund, at der ikke er udgravet nær så mange som af forhistoriske bygninger. Det har været udforskningen af voldsteder, klostre, den tidlige bydannelsen og grundlæggelsen af de ældste købstæder, der hovedsagelig har interesseret forskerne. Dog har værfterne i marsken med deres kronologi og forskellige faser også interesseret.

Derfor er det spændende at læse om Haderslev Museums nylig afsluttede gravninger på Østergård, hvor en vikingetids-gård bliver afløst af en stor middelalder-gård med et areal på 43.000 m², der i næste fase deles op i to gårde, næsten lige store, hvoraf den ene senere deles i tre gårde. Der er nok at tage fat på her.

Den tidlige middelalder var en blomstringstid for landbruget i Sønderjylland, så kom der krise i 13- og begyndelsen af 1400-tallet og herefter igen blomstring op mod reformationen.

Det er en flot præstation, som hermed er nået og et meget værdigt »supplement« til den lidt kedelige dansk landbrugs historie.

Nu mangler vi blot bindet 1536-1830, som man bestemt må håbe bliver skrevet snarest. De store godsers glansperiode, herregårdene osv. Vi håber, vi kan glæde os til sammenbindingen af og afslutningen af dette velskrevne storværk.

Henrik Vensild

**Karsten Skjold Petersen:
Geworbne krigskarle. Hvervede
soldater i Danmark 1774-1803**

Udgivet af Tøjhusmuseet og Museum Tusulanums Forlag. 399 sider, illustreret. ISBN 87-7289-796-1. Kr. 325,-.

I 1700-tallet bestod den stående hær først og fremmest af hvervede soldater. Da hervedning indenlands var forbudt på landet, var de fleste menige soldater udlændinge. De havde ikke det bedste omdømme hverken i samtiden eller i den militære historieskrivning. Oftest blev de beskrevet som kriminelle, liderlige, sygdomsbefængte og drikfældige, der stjal piger og arbejde fra hæderlige indfødte. Dette billede er imidlertid præget af at blive brugt i den samtidige politiske debat i indlæg, der talte for overgangen til udskrevne nationale hære. Og da de fleste militærhistorier er skrevet af forfattere, der også betragtede værnepligt som en naturlig og rigtig orden, har billedet af de hvervede soldaters slette karakter overlevet næsten uantastet.

Formålet for Karsten Skjold Petersens ph.d.-projekt, der er publiceret i nærværende bog, er da også at nuancere

dette billede. I fem kapitler undersøger han, hvem de hvervede var, hvordan rekrutteringen foregik, hvordan de blev uddannet, udrustet og garnisoneret og hvordan deres tjenesteforhold og sociale forhold var. Undersøgelsen er afgrænset til Danmark i perioden 1774-1803 dvs. perioden mellem to store hærreformer, hvoraf den sidste stort set afskaffede hervedning.

Fremstillingen er kompakt, kontant, grundig og baseret på samtidige kilder fortrinsvis i form af generelle bestemmelser, der kombineres med arkiver fra enkelte regimenter, der behandles statistisk.

Det første kapitel gennemgår hærens organisatoriske ændringer og andet kapitel hervedningens omfang og metoder. Den største del af de hvervede i det undersøgte Kronprinsens Regiment var udlændinge og særligt tyskere og bekræfter hermed den almindelige opfattelse. Årsagerne til at lade sig hverve diskuteres, og det konkluderes, at den oftest var økonomisk. I kapitlet om de hvervedes sociale forhold argumenteres der for, at de menige infanterisoldater tilhørte proletariatet, men deres tjeneste sikrede dem tøj på kroppen, tag over hovedet og en – om end stærkt begrænset så – stadig indkomst. I disse vurderinger kunne man ønske sig en bredere kontekst. At sove flere i en seng i kolde værelser var formodentlig regelen snarere end undtagelsen i samtiden og næppe noget, der udmærker de hvervede som særligt dårligt stillede. Lige sådan var det at måtte kombinere sig frem med mange indkomstkilder til supplering af lønnen et udbredt fænomen. Her ville en bredere kulturhistorisk sammenligning have været relevant, men bogen holder sig fortrinsvis til de militære forhold. Enkelte sammenligninger til ikke militære forhold baseres på andres forsøg på at opstille eksakte mål for fx løn. Men i en tid med en helt anden form for sammensat økonomi er det begrænset, hvilken forståelse kvantitative oversigter kan give af de forhold, fortidens mennesker levede under. Her giver konkrete levede liv en helt anden fornemmelse, og ved læsningen glæder man sig da også dobbelt over de citater fra erindringer fra hvervede soldater, der anvendes. Ligesådan er beskrivelsen af de sociale forhold også for de gifte soldaters

koner og børn interessant. Man får her fornemmelse af militæret som en art 'total institution', med egen jurisdiktion og organisering af livet fra vugge til grav. Nok var der konstant overvågning og strenge korporlige straffe, men militæret sikrede også den enkelte overlevelse og et vist mål af sammenhold overfor det omliggende samfund.

De hvervedes relation til det omgivne samfund diskuteres bl.a. i relation til, hvordan de hvervede som frimænd kunne konkurrere med de laugsorganiserede håndværkere, og hvordan hæren kunne sættes ind ved oprør og konflikter. At de hvervede ikke hørte til de mest dydige, men at sager om berigelseskriminalitet og usædelighed var almindelige undskyldes med de dårlige indkomstforhold og de mange ugifte mænd samlet på et sted. Forfatteren konkluderer afsluttende, at det traditionelle billede af den hvervede soldat må henføres til den lille problematiske gruppe, der blev holdt i stadig tjeneste. Mens frimænd, musikere og de underofficerer, der holdt øje med de problematiske, renses. De problematiske drak og forsøgte i stort tal at desertere, hvorved tjenestetiden forlængedes, og de blev udsat for hårde straffe som spidsrod o.l. Dødeligheden var høj, og man forstår, hvorfor mange kun blev hvervet ved tvang og snyd. Om end det traditionelle billede af de hvervede efter undersøgelsen kun tilskrives en mindre gruppe af de hvervede, bliver det således i store træk bekræftet.

Bogen er rig på fine samtidige illustrationer og konkrete oplysninger om forholdene i militæret og kan varmt anbefales til læsere med denne interesse, mens læsere med en bredere kulturhistorisk interesse muligvis vil finde de behandlede emner og bogens problemstilling for speciel.

Tine Damsholt

Edith Mandrup Rønn:

Handicaphistoriske Samlinger i Danmark
Handicaphistorisk Tidsskrift, november 2001, Historisk Selskab for Handicap og Samfund. 140 sider. ISSN 1399-4786.

I betragtning af, hvad der findes af museer, der er specialiseret i at tage sig af erhverv,

brancher, lokaliteter og befolkningsgrupper, er det ret så bemærkelsesværdigt, at der ikke findes et centralt, statsanerkendt, forskningsbaseret museum, der tager sig af handicaphistorien. Forbløffende, men måske forståeligt er det ligeledes, at en af hovedkonklusionerne på rapporten: *Handicaphistoriske samlinger i Danmark* er en anbefaling om at skabe et samlende *virtuelt* museum for Handicaphistorien i Danmark, idet ønsket om et større centralt museum anses for hypotetisk. Hypotetisk af museumstekniske og økonomiske grunde ifølge forfatteren af rapporten, etnologen Edith Mandrup Rønn. Samme slår dog fast, at mindre lokale museer etableret på de institutioner samlingerne kommer fra, er særdeles vigtige, da en forståelse af samfundets syn på og holdninger til handicappede samt tilværelsen som indsat og ansat, er dybt forbundet med en fysisk oplevelse af de totalinstitutioner, der i omkring 200 år var samfundets primære måde at håndtere handicap på. Og det er dette udsagn, der står tydeligst ved læsning af rapporten: At det må være gennem stedet, institutionen og genstandene, at handicaphistorien bliver gjort vedkommende.

Rapporten er et resultat af et samarbejde mellem De Samvirkende Invalideorganisationer, Historisk Selskab for Handicap og Samfund, Center for Handicaphistorisk Forskning og Vestsjællands Amt, som med støtte fra Kulturministeriet og enkelte amtskommuner satte et projekt om en samlet beskrivelse af samtlige handicaphistoriske samlinger i Danmark i værk. Projektets praktiske gennemførelse blev overdraget til Ringsted Museum, hvor rapportens forfatter deltog som projektmedarbejder. Projektet rummede tre delprojekter. Først en komplet oversigt over handicaphistoriske samlinger i Danmark og dernæst en evaluering af udvalgte samlings tilstand, registrering, økonomi og personaleforhold. Et tredje projekt var gennemførelse af en registrering af en samling med henblik på at evaluere samlings formidlingsværdi. To medarbejdere på Ringsted Museum stod for denne tredje del. *Handicaphistoriske samlinger i Danmark* er således en afrapportering for alle tre delprojekter.

Rapporten indledes med en gennemgang af resultater og anbefalinger, som ud over anbefalingen af et virtuelt museum især peger på den manglende registrering af samlingerne som problematisk og yderst presserende. Af de overraskende mange (ca. 20) handicaphistoriske samlinger er det et fåtal, der er registrerede. Mange af samlingerne er endvidere afhængige af at frivillige, ofte tidligere ansatte, patienter, elever og beboere, står for alt det praktiske. Den viden, disse frivillige besidder, er afgørende for, at samlingernes genstande fremstår som vidnesbyrd om en kulturhistorie og ikke blot som en ophobning af gammelt ragelse. Men disse frivillige bliver ikke ved med at være der og ifølge rapporten haster det uendeligt meget med at få denne viden indsamlet, samt at få registreret samlingerne efter museumsfaglige standarder. Sker dette ikke, går væsentlige dele, af ikke blot handicaphistorien, men af den danske kulturhistorie, tabt.

Som læser af rapporten går det (igen) op for en, hvor meget man får at vide om det omgivende samfund gennem fortællinger om afvigere, udstødte, om dem der falder uden for normalitetens snævre rammer. Rapportens eksempelstudie af *Anstalten i Hammer Bakker – Vodskov* illustrerer dette. De lokalområder, hvor man placerede de forskellige anstalter, blev alle præget af institutionernes tilstedeværelse gennem arbejdsrelationer, handel mm. Samspillet mellem lokalområde, institution og resten af samfundet er en spændende historie, som rapporten blot løfter sløret for. Rapporten *Handicaphistoriske samlinger i Danmark* er trods rapport-genrens begrænsninger interessant læsning, og rummer mange vedkommende kulturhistoriske og museologiske problemstillinger.

Astrid Jespersen

Karl-Erik Frandsen, Erik Housted, Inger Kjær Hansen og Lis Thavlov: Amager
København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2002. 360 sider, ill. ISBN 87-17-06908-4. Kr. 399,-.

Endelig er der nu kommet et nyt samlet værk om Amagers historie fra oldtid til nu-

tid. Den har været længe savnet af lokalhistorisk interesserede »amagerkanere« og andre, der bare gerne vil vide noget om Amager.

Bogen er delt op i fire hovedafsnit.

Indledningen er skrevet af Karl-Erik Frandsen. Her beskrives Amagers historie fra oldtiden til landboreformernes tid, hvis gennemførelse for Amagers vedkommende strakte sig til 1822. Først præsenteres læseren for Amager i oldtiden og middelalderen. Forfatteren trækker her på sin store viden om kilder og får i kombination med den nyere arkæologiske viden fra gravninger på Amager kastet et godt lys over øens tidlige historie. De følgende sider er mere tematisk opdelt. Dragør beskrives som en del af Skånemarkedet – middelalderens store sildemarkeder. Dernæst et afsnit om hollænderne, som siden 1521 må siges at have haft meget stor betydning for hele Amager. Krige og pest har naturligvis heller ikke gået Amager forbi. Indledningens sidste kapitel beskriver hvorledes landboreformerne forløb på Amager – et forløb som også viser, hvorledes hollændernes håndtering af dyrkning og ejendomsret fik grundlæggende betydning for Amager gennem 400 år. Sidst i indledningen er bogens desværre eneste kort over hele Amager. Det er fra 1843 og viser Amager netop inden Københavns voldes fald samt industrialiseringen ændrer store dele af Amager.

De følgende tre hovedafsnit er alle skrevet af meget vidende lokalhistorikere og omfatter tiden fra tidligt i 1800-tallet til og med i dag. Forfatterne beskriver hver en geografisk enhed: Sundbyerne, Tårnby Kommune og Dragør Kommune. Inden kommentarer om afsnittene er det på sin plads at nævne bogens store mangel: Der er næsten ingen oversigtskort i bogen – og slet ingen nutidige kort. Det betyder, at man som læser (især hvis man ikke er meget kendt på Amager) kan føle sig noget rundt på gulvet, når man prøver at finde ud af, hvor man – rent geografisk – er henne. Selv de mange gode luftfotos hjælper ikke en, der ikke kender Amager som sin egen bukselomme, idet disse fotos jo ikke har vejnavne skrevet på.

I bogens andet afsnit »Sundbyerne« er problemet omkring kort særligt stort. Erik

Housted fører os ellers med stor viden og sikker hånd gennem Amagerbro, Islands Brygge, Amager Fælled og Kalvebod, Brigadevej, Holmbladsgade, Amager Strandvej, Sundbyvester – og Sundbyvester Landsbyer, og sidst »Det engang åbne land«. Man kan nemt blive lidt forpustet på denne »byvandring«, fordi man får så mange spændende oplysninger om alt lige fra opfyldninger, fabriksanlæg og deres udvikling, fabriksejere og jordopkøb, kommunale tiltag, arkitekter og meget mere uden helt at føle, man har overblik over, hvor man er. I starten af nogle af kapitlerne er der ganske vist mindre kortudsnit fra ældre kort (oftest 1869) af det aktuelle område, men det hjælper ikke en til at navigere, idet der kun er få genkendelige navne på. Måske ville de være en fordel, hvis der havde været nogle underoverskrifter til at opdele det store stofområde lidt. Men det må erkendes at netop dette område er meget tæt og sammenhængende bebygget – og da der desuden er sket meget på hver enkelt matrikel, er det ikke noget let stof at strukturere.

I de næste to hovedafsnit er områderne lettere at afgrænse, idet der her mere er tale om afgrænsede byer. Desuden har kapitlerne netop tematiske underoverskrifter, som gør det lidt nemmere som læser at følge med – selv om man i disse to afsnit slet ingen oversigtskort har til at orientere sig efter.

Inger Kjær Jansen har skrevet det tredje hovedafsnit: Tårnby Kommune. Hun indleder med et politisk/administrativt overblik over Tårnby Kommune. Dernæst beskriver hun »Kastrup, en landsby i forandring«. Hun kommer ind på fiskerne og industrien, og kommer endda også ind på folkelivet især i forbindelse med arbejdslivet på fabrikerne. I de følgende kapitler skrives om landsbyerne: både de der er forsvundet og de, der er lagt sammen og om Vestamager »fra klondyke til villakvarter« og også om Saltholm og Øresundsbroen.

Lis Thavlov har opbygget sidste hovedafsnit: Dragør kommune, næsten efter samme læst som det forrige hovedafsnit. I starten er en redegørelse for kommunens politisk/administrative historie. Dernæst beskrives bondesamfundet Store Magleby og søfartsbyen Dragør. Afslutningsvis

kommer hun også ind på temaer som besættelsen, militæret, sommerglæder og bybevaring.

Generelt mener jeg, at bogen burde være strammet lidt op – måske kunne en redaktør have set den nævnte mangel på kort, set gentagelser så begreber som »amagerbruget«, »amagergas«, »schout« m.m. (vigtige og sjove) blev undgået og forklaret første gang, de bliver brugt. Men alligevel: Jeg har fået lyst til at bruge søndage på cykel for at se Amager med de »nye øjne«, jeg har fået af at læse »Amager«. Ikke mindst i kraft af de mange gode fotos. Amager er jo en spændende ø, som er værd at besøge. Men med i rygsækken vil jeg – ud over denne bog – også have et nutidigt kort over Amager.

Inger Wiene

Niels Jul Nielsen:

Mellem uskyld & A-bomber.

Koldkrigens København i 1950'erne

Københavns Bymuseums skriftserie nr. 4, 2003. 35 sider, rigt ill. Summary in English. ISBN 87-87137-07-0. Kr. 50,-.

Dette lille hæfte om hverdagslivet under den kolde krig er skrevet som katalog og undervisningsmateriale til udstillingen af samme navn på Københavns Bymuseum. Det er rigt illustreret med billeder af de genstande, arkivalier og udklip fra tidens aviser og blade, der også indgår i udstillingen. Den røde tråd i hæftet (og i udstillingen) er, at livet for almindelige mennesker i høj grad var påvirket af de politiske spændinger og modsætninger i verden. Ikke kun negativt i form af ideologiske begrænsninger for, hvad der kunne ytres, og hvilke partier der blev anset for legitime at være medlem af. Den politiske spænding, som ikke kunne afgøres med *militære* midler på grund af den nye atombombes mulige, fatale konsekvenser, satte i stedet gang i opbygningen af et samfund med velfærd for alle som led i en *ideologisk* kamp om sjælene. Den vestlige verden var slagmark for en kold krig mellem to ideologier og to samfundssystemer; kommunismen og kapitalismen. Selvom de fleste danskere ikke var politisk aktive var de ikke upåvirkede af de politiske spændinger, for som forfat-

teren ser det, var den øgede produktivitet og velstandsstigning, godt hjulpet på vej af den amerikanske Marshallhjælp, en bevist strategi. De vestlige landes borgere skulle gøres så tilfredse med den kapitalistiske samfundsform, at de ikke af sociale og økonomiske grunde var til fæls for det kommunistiske verdenssyn.

Dansk partipolitik var spundet ind i storpolitisk afhængighed, uanset farve. I dette lys fremstilles i hæftet de påvirkninger, som den danske befolkning blev udsat for i 1950'erne. Fra vest den såkaldte amerikanisering i form af klædedragt, madkultur og underholdningsindustri, som vi kender så godt; fra øst »sovjetiseringen«, primært i form af invitationer til socialister til rejser og deltagelse i festivaler og arbejdsbrigader, hvor de kunne opleve den virkeliggjorte kommunisme. Denne historie er mindre velkendt. Ikke mindst København var præget af demonstrationer og optog, af miljøer, der havde taget den kommunistiske kultur til sig og ikke mindst af den fysiske etablering af de såkaldte karréværn med beskyttelsesudstyr, i tilfælde af at det forfærdelige skulle ske, at en atom-bombe skulle falde midt i hovedstaden.

Hæftet kan anbefales til undervisningsbrug i store klasser, men i det hele taget er det virkelig prisværdigt, når de kulturhistoriske museer tager deres egne udstillinger alvorligt og ofrer tid og penge på en publikation, der både dokumenterer idéerne og forskningen, der ligger til grund for deres udstillinger, og som til og med giver publikum mulighed for fordybelse efter museumsbesøget.

Lene Otto

Signild Vallgård:
Folkesundhed som politik.
Danmark og Sverige fra 1930 til i dag
Magtudredningen, Aarhus Universitetsforlag 2003. 299 sider. ISBN 87-7934-065-2. Kr. 248,-.

Sygdomsforebyggelse, sundhedsfremme, folkesundhed og sundhedspolitik er ord vi hele tiden støder på i de vestlige samfund, der i århundreder har forsøgt at blive herre over sygdomme, der konstant truer befolkningernes velfærd. Som borgere i et

velfærdssamfund søges vore daglige liv bestandigt reformeret, ligesom vi opdrages til sundhedsbevidsthed. Sådanne bestræbelser kan vi vel kun bifalde, ja, være taknemmelige for at være genstand for, eller hvad? I denne bog undersøges samfundets utallige forsøg på at få os til at leve vores liv på mere sundhedsgavnligt måder med et kritisk blik, som en form for udøvelse af magt. Historikeren Signild Vallgård har analyseret de sidste ca. 70 års folkesundhedspolitik i Danmark og Sverige.

Bogens bærende tese om, at magt findes i alle menneskelige relationer, er hentet fra den franske idéhistoriker Michel Foucault. I denne bog er det dog ikke de menneskelige relationer, men de politiske programmer, der er i fokus, sådan som de formuleres af politikere og offentlige myndigheder. Sundhedspolitik ses som forsøg på at styre folks valg og handlinger i bestemte retninger, som er ønskelige, fordi videnskaben kan påvise, at netop disse måder at leve på er bedre end andre, hvis man vil opnå eller bevare et godt helbred. De sundhedspolitiske midler kan være alt lige fra mild overtalelse til trusler og forbud.

I den periode, som bogen beskæftiger sig med, er der sket en generel ændring fra direkte appel til pligtfølelsen, når fx mødre skal lære at amme eller store som små skal udvikle en sans for hygiejne, til en »blødere« metode, hvor sundhedskampagnerne forsøger at *motivere* den enkelte til at ændre adfærd, dvs. gøre samfundets mål til borgernes egne, som de af egen fri vilje vil arbejde for at nå. Det sidste kræver mere raffinerede metoder end blot at oplyse om, hvad der er rigtigt og forkert. Målet er at den enkelte inderst inde skal *føle*, at den sunde mad smager bedst, at motion giver velvære og at rygning er ækelt. Viljen til at leve sundt og dermed udgøre en ressource og ikke en byrde for samfundet, formes gennem forskellige metoder, der ikke blander sig direkte i menneskers måde at leve på, men gør det indirekte ved at påvirke forestillingerne om det gode liv og give positive handlemuligheder.

Gennem hele perioden viser forfatteren eksempler på, hvordan sundhedspolitik-

ken styrer borgernes sundhedsvilje og sundhedspraksis, dels gennem appeller til borgernes lydighed og autoritetstro, dels til deres selvstændighed og ansvarlighed. Flere aktiviteter i dagliglivet er forsøgt målrettet sundheden. Grænserne for, på hvilke områder myndighederne kan tillade sig at udstede befalinger og anbefalinger til folk, er blevet udvidet i sundhedens navn, ligesom antallet af sundhedseksperter, som skal oplyse og rettede befolkningen, er vokset markant. De eksempler som læseren præsenteres for spænder fra indførelsen af helbredsundersøgelser over tuberkulosebekæmpelse til AIDS-forebyggelse.

De sygdomsforebyggende – og sundhedsfremmende idéer, programmer og kampagner, der har været igangsat i det 20. århundrede, er der forsket en del i gennem årene; det nye i denne bog er konsekvent at læse og fortolke disse som styringsteknologier, og dermed se sundhed, ikke som en idealtilstand, men som et politisk mål eller et led i at forme og fremme bestemte egenskaber hos borgerne, fx lydighed, selvstændighed, ansvarlighed, eller selvomsorg.

Bogen bygger på grundige kildestudier af politiske dokumenter, både forskellige typer af beslutningsdokumenter og diverse oplysningsmateriale til borgerne, som for begge grupper vedkommende i sagens natur er programmatiske tekster. Det betyder, at der er mindre at hente for den, der er interesseret i, hvordan sundhedsbestræbelserne omsættes i menneskers forskellige måder at leve livet på. Til gengæld får man et ganske interessant indblik i, hvordan de politiske satsninger i samfundet er afhængige ikke blot af den enkelte borgers indsats for samfundshelheden, men også af en veludviklet omsorg for sig selv og egen krop.

Lene Otto

Inge Adriansen: Nationale Symboler i Det Danske Rige 1830-2000. I-II

København, Museum Tusulanum, 2003. Bind I: Fra fyrstestat til nationalstater. 480 sider. Bind II: Fra undersåtter til nation. 718 sider. I alt 214 ill. ISBN 87-7289-794-5. Kr. 450,-.

Gennem de sidste årtier har der været stor interesse for studiet af nationaliseringsprocesser, dvs. hvordan der i de europæiske stater er skabt nationale identiteter samt tilhørsforhold mellem befolkningsgrupper og stater ved hjælp af kulturelle fænomener og symboler. Kun stater, der repræsenterer nationale fællesskaber anerkendes af andre stater som demokratiske, derfor har nationale symboler en funktion både indadtil, som det vi er fælles om trods modsætninger og udadtil som vidnesbyrd om at borgerne identificerer sig med styreformen.

Dette omfangsrige værk af Inge Adriansen, som er museumsinspektør på Museet på Sønderborg Slot, er primært et opslagsværk for den der er interesseret i, hvordan sådanne processer konkret er foregået i det danske rige. Grundlæggende er historien om »fordanskningen« den samme for alle de symbolske genstande, begivenheder, personer og steder, som gøres til genstand for analyse i de to bind, men kampen om de enkelte symboler foregår på forskellige tidspunkter og i forskellige kontekster.

I bind I analyseres statsmagtens officielle symboler, som rigsvåben, regent og forfatning, nationalflag, nationaldag og nationalsange samt pas, penge og frimærker. Efterfølgende analyseres den alternative symbolik, der er blevet skabt i kontrast til den specifikt danske symbolik under frigørelsesprocesser i Slesvig og Island, på Færøerne og i Grønland, som startede allerede i 1840'erne. Bind II tematiserer nogle af de fænomener og symboler, som har spillet en vigtig rolle i sammenvejsningen af folk til en nation, men som i mindre grad repræsenterer staten. Det drejer sig om emner som sange, naturen, nationalsporten samt nationale »helte« som Holger Danske og nationale sørgesteder som Dybbøl. Tilsammen giver de et veldokumenteret og meget levende billede af hvordan vores historiebevidsthed og vores selvopfattelse som folk er dannet af de myter, traditioner, symboler og fortællinger, der indlejres i os i kraft af vores aktive omgang med dem.

Som nævnt, er det en god ide at læse de enkelte kapitler som en slags encyklopædiske artikler om udvalgte symbolers

funktioner, fortolkninger og forandringer, eksempelvis flaget, nationalsangen, nationaldagen, Dannevirke, genforeningen, frimærker, guldhornene eller landboreformerne. Opremsningen kan synes tilfældig, men emnernes mangfoldighed er netop udtryk for værketets styrke og svaghed. De skarpsindige analyser af konkrete symboler, begivenheder og erindringssteder er interessant læsning; de er resultatet af et enormt researcharbejde og en god formidlingsevne.

Ulempen ved denne form er dog, at de forskellige emner ikke ses i relation til hinanden. En anden ulempe ved den encyklopædiske tilgang med udgangspunkt i de enkelte fænomener er, at kataloget af mulige nationale symboler aldrig kan siges at være udtømt. Slet ikke, når Inge Adrian- sen bruger begrebet symbol om alt, hvad der på den ene eller anden måde knyttes til nationen. Det giver ikke i sig selv en afgrænsning for, hvad der kunne indgå i værket, så det må være det hastigt voksende omfang, der har betydet udeladelse af andre nationale symboler, som også indgår i billedet af os selv og i andres billede af danskhed.

Ikke desto mindre er der på alle måder tale om et værk, som man vil vende tilbage til igen og igen, ikke mindst for yngre generationer, for hvem sangene i Højskole- sangbogen er så fyldt med mystiske henvisninger og symbolsprog, at de nærmest er uforståelige. I værket her findes nøglen til vores nationale kultur.

Lene Otto

Museet Falsters Minder. Julehjerter

Nykøbing F. 2003. 80 sider, rigt illustreret i farver. Summary og Zusammenfassung. ISBN 87-88334-38-4. Kr. 149,-. Forhandles fra Museet Falsters Minder. Færge- stræde. 4800 Nykøbing F. Tlf. 54 85 26 71.

Museet Falsters Minder har ramt helt rigtig med deres lille hæfte om julehjerter. Det skiller sig ud fra mængden af julebøger med mere eller mindre fantasifulde forslag til julepynt, som få har tid og mulighed for at fremstille og endnu færre har lyst til at få inden for dørene. Det særlige ved dette hæfte er kombinationen af livshistorie og

kulturhistorie med skabeloner og instruktioner. Og det er ikke så lidt. Faktisk er der blevet en meget vedkommende bog ud af det, af den slags der lige som »Peters jul« vil have sine faste plads i julekassen og helt sikkert blive studeret nøje hvert år i december.

Liselotte Mygh fra Museet Falsters Min- der har skrevet en fin indledning om jule- træer, julestads og flettede julehjerter ge- nerelt og især på Lolland og Falster. Der er dejlige illustrationer, som man ikke kan undgå at komme i julestemning af. I for- længelse heraf fortæller Knud Vægter sin livshistorie med flettede hjerter. Han omtales i øvrigt i bestemt form som *den* nord- falsterske hjertemager. Det hele begyndte med de specielle og smukke hjerter med henholdsvis en engel og en kringle i mid- ten på barndommens juletræer, og siden er vigtige begivenheder, personer og rejser blevet erindret med nye modeller. Det er blevet til 150 stk. indtil videre. Hjerterne er fantastiske i sig selv og der er skabeloner til dem alle – i naturlig størrelse, lige til at kopiere. Det er dog de små tilblivelseshi- storier fra så fjerne steder som Dalarna, Chile, Jamaica og Irak, der gør dem til noget særligt. Man får helt lyst til at starte sin egen livshistoriske samling af julehjerter. Alt i alt er der tale om en fin museums- publikation, der forener kulturhistorisk vi- den med praktiske og kreative ideer for hele familien.

Lene Otto

Christer Lundh og Kerstin Sundberg (red.): Gatehus och gatehusfolk i skånska godsmiljöer

Falun, Nordic Academic Press, 2002. 253 sider, ill. English Summary. ISBN 91-89116-29-1. SEK ca. 220,-.

Går vi tilbage i tiden forsvinder enkelt- skæbnerne og uden for de højere stænder ser vi kun grupper, klasser, befolkningslag. Selvom slægtsforskerne ofte kan følge slægten langt tilbage også ned i de laveste sociale lag kan det være svært at få nav- nene knyttet til levet liv. Denne bog er et eksempel på et redskab, der kan kaste lys over de livsforhold en af de laveste klasser levede under.

Den er affødt af et seminar i Lund år 2000 om emnet, hvor konferencerapporterne i omarbejdet og suppleret form er blevet gjort tilgængelige uden at give køb på videnskabeligheden. Her er tabeller og kortskitser en masse. Det er spændende, men ikke nem læsning. Forlagets devise er da også at »Bokutgivningen har en utpræglat akademisk ton og vander sig i första hand till dig som är intresserad av ny och aktuell forskning«.

For os her vest for Øresund er det jo interessant at konstaterer, at selve grundbegrebet 'gadehus' er et dansk begreb, som svenskerne ikke kom udenom at tage til sig sammen med det stjålne land. Indledningen er derfor også dansk og af Hans Chr. Johansen om 'Husmænd og inderste i Danmark'. Et gadehus er slet ikke oprindeligt hvad man umiddelbart vil tro og hvad det dog måske også siden bliver: Et hus langs vejen. 'Gaden' er nemlig fællesjorden mellem gårdene i landsbyen. Beboerne er som regel tæt på at være laveste samfundsgruppe, en gruppe som ikke har været viet megen opmærksomhed i Skåne. Det kan være daglejer – men også skytte, skomager, skrædder eller soldat.

Tidsmæssigt spænder bogen over 3-400 år. At det så især er gadehuse og torp som knytter sig til godserne, som er emnet, skyldes, at her er der en rimelig opsamling af materiale som kan gøres til genstand for forskning. En del af artiklerne behandler derfor emner knyttet til et enkelt gods, mens andre tager dem i geografiske områder.

Vi hører om levevilkår, byggeri (bindingsværkshuse!), skat- og lejevilkår, opkomst og forsvinden, knyttet sammen med den øvrige samfundsudvikling. Igen og igen må der tages en runde med terminologien i centrum. Her giver mange forfattere mange indgange og nu og da overlapninger. Værre er, hvis den ene forfatter nærmest opfatter husmand og gadehusbeboer som identiske, mens en anden definerer dem som forskellige.

Desuden skifter begreberne indhold over tid, anvendes forskelligt i forskellige områder, langt fra den enkelhed som titlen antyder. Man tør efter læsningen kun med største forsigtighed have en mening om, hvad der ligger bag kategorierne gadehus

og torp. Hvert tilfælde må ses for sig. Blot sådan noget som at 'torp' er et svensk ord som først sent har vundet indpas i Skåne. Det var ikke så meget knyttet til selve bygningen som til placeringen i økonomien. At levere dagsværk som leje for gadehusets eller torpets egentlige ejer blev i Sverige først afskaffet i 1940'erne. Først derefter bliver 'torp' identisk med vort ord for den lille rød/hvide stuga med ganske lidt jord omkring.

Det er bogens ambition at hente beboerne i gadehusene ud af anonymiteten. Det lykkes nu ikke, men jeg vil tro, at det præcis er hvad slægtsforskere kan bruge denne bog til at gøre, når slægtingen fra hinsidan Pär Skomakare fra Trolle-Ljungby er gået i nettet.

Per-Olof Johansson

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid

Ældre Jernalder, 500 f.Kr.-400 e.Kr. København, Gyldendal, 2003. 686 sider, rigt ill. i farver. ISBN 87-0039196-4.

Tredje bind af Jørgen Jensens storværk beskriver de perioder, der kaldes Keltisk/Førromersk Jernalder. Navnene angiver, hvorfra påvirkningerne og importen kom, selv om hverken kelterne eller romerne nåede helt op til os.

Nye fund, nye metoder og nytænkning har bragt ny viden, og også genudgravninger af gamle fundpladser har bidraget.

Da denne anmelder læste arkæologi i 1950'erne betragtede man Keltisk Jernalder som en krisetid, forårsaget af en klimaaendring, en tid da bønderne sad sammen med deres dyr i små huse og frøs i modsætning til deres bronzealderforfædre, der boede i store slægtshuse og havde deres dyr gående ude i solen hele året.

Man mener stadig, at det nye, fugtige atlantiske klima gav anledning til det nye, mere arbejdskrævende landbrug med indsamling af vinterfoder, staldfodring og mugning. På Nationalmuseet havde man i den gamle opstilling en model af et sådant hus fra Keltisk Jernalder. Det stod i øvrigt i et rum med dør ind fra bagtrappen, en dør, som bar den berømte indskrift: *Danmarks Oldtid. Pas på Trinet.*

I vore dage regner man ikke med en egentlig krisetid, men derimod med en ekspansion med kolonisering af ny jord. De nye udgravningsmetoder med anvendelse af maskinkraft til at fjerne pløjelaget, giver mulighed for at afdække hele landsbyer.

Ældre jernalder er også de store mosefunds tid med såvel moseligene som de store våbenofre. Moderne retsmedicinske metoder har givet nye oplysninger om de enkelte lig, men ikke om, hvorfor de er endt i moserne. Vi ved, at Tollundmanden er død ved hængning, og at Grauballemanden har fået halsen skåret over, men der er ingen synlige fællestræk ved de op mod 100 moselig man kender fra Danmark. Der kan være tale om henrettelser, menneskeofringer, forbrydelser eller om folk der er druknet.

Våbenofrene i moserne, eller nok i virkeligheden i søerne, var de besejrede krigeres ødelagte våben og andre ejendele. Mange af dem er tidligere blevet betragtet som enkeltnedlægninger, men de senere årtiers fund og nyvurdering af de gammelkendte, viser, at der har været tale om søer og moser, hvori der er ofret i århundreder, ofte med meget lang tid mellem de enkelte ofringer.

Der kendes 20 sådanne lokaliteter med tilsammen 50 nedlægninger af krigsbytte. De fleste ligger i Østjylland og på Vestfyn. Det er et voldsomt antal, men man skal ikke tro, at der var tale om en permanent krigstilstand, for de spreder sig over 5-600 år.

Et forbavsende resultat af analysen af fundene er, at de fleste af angrebene synes at være kommet nordfra, fra Syd- og Vestnorge. Det ses bl.a. af de mange spydspidser og andre genstande, der er lavet af horn og ben af elsdyr og rener – dyr, som ikke fandtes i Danmark eller syd for i Jernalderen.

Det største våbenfund er gjort i Illerup Ådal i Østjylland, hvor der foreløbig er udgravet 15.000 genstande – og mosen er ikke tømt endnu. En af de slagne hæere, hvis udstyr er endt her, anslås at have været på 1000 mand. Er de kommet ad søvejen, ville de have fyldt 50 både som den 23 m lange båd, der indgik i det krigsbytteoffer, som blev udgravet allerede 1859-63 i Nydam Mose på Sundeved. Her

er der i øvrigt genudgravet i 1990'erne, og det viste sig, at der var tale om en offermose med 5-6 nedlæggelser fordelt over 300 år.

Det er ikke kun i de store våbenfund, at man aner et organiseret samfund, som fx kunne nedkæmpe 1000 fremmede krigere. Der er i jernalderen helt tydeligt opstået høvdingedømmer med stor rigdom og med forbindelser sydpå. At det ikke kun var venskabelige forbindelser ser man af store voldanlæg i Sydjylland, forløbere for Dannevirke, og af omfattende pælespæringer ved fjordmundinger og vige, også på Fyn og Sydsjælland. Der er tale om anlæg så store, at der må have været en stærk organisation bag, som har kunnet rekruttere vældige arbejdsstyrker.

Også ret omfattende vejanlæg over fugtige områder vidner om store investeringer i samfærdsel. Sådanne vejanlæg er der fundet ikke mindre end ti af over Trygvælde og Stevns Å. Og det er da også på Stevns man har fundet et samfund med en meget rig elite, som har begravet sine stormænd i området omkring Himlingeøje. Her blev den første grav fundet i 1929, og helt op til 1980'erne er der blevet gravet her. Det er stormandsgrave med rige gravgaver af romersk oprindelse: guldsmykker, sølv- og bronzeskåle og skåle og drikkehorn af glas.

En meget stor jernalderbebyggelse er Gudmebygden på Østfyn. Den anslås at have haft 50 gårde, men dertil kommer to kæmpehaller, liggende parallelt med hinanden. De er fornyet flere gange gennem de 3-400 år, de har eksisteret, og den største nåede op på 47 x 10 m.

Det faktum, at der ikke i forbindelse med de store haller lå landbrugsbygninger gør, at man regner, at det har været et magtcenter, der har fået leveret tribut fra et større område. Lægger man der til stedsnavnene, Gudme fx, som betyder *gudernes hjem*, Albjerg, som betyder *højen med helligdommen*, forstår man, at stedet ikke bare var et magtcenter for handel og håndværk, men også et religiøst center et større område. Og der er ikke tale om et isoleret lokalområde, men om et center med internationale forbindelser via ladepladsen Lundeborg ved Storebælt. Denne meget guldrige bygd der endnu langt fra er

udgravet, er blevet sammenlignet med Ribe og med den forholdsvis nyopdagede Helgö i Mälarn syd for Stockholm. Man kan bare undre sig over, at der ikke findes høvdingegrave som ved Himlingeøjecentret.

George Nellemann

Aagot Noss: Frå tradisjonell klesskikk til bunad i Vest-Telemark

Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo, Novus forlag, 2003. 262 sider, ill. i sort/hvid og farver. Engelsk resumé. ISBN 82-7099-367-0.

Aagot Noss – Norges grand old lady inden for forskning i folkedragter – har igen udgivet en stort anlagt bog, der er stram i opbygningen og rigt illustreret. Bogen koncentrerer sig om kvindedragten i Telemark, men det fremlagte materiale er eksemplarisk for mange andre egne også uden for Norge. Bl.a. viser det, at folkedragtens form langt fra er et lokalt statisk anliggende, men derimod rummer træk fra modedragten både hvad angår snit og materialevalg. Det er bl.a. disse træk, der er væsentlige at kende, når en dragtdel skal dateres.

Bogen er disponeret i tre lige store kapitler, der hver behandler en periode hhv. 1600-1800, 1800-1880 og til sidst 1880-1920. Mange dragtdele beskrives og gengives i fotos og/eller tegninger samt på personfotografier. Netop på grund af den stramme disponering og de mange illustrationer fremstår bogen som et atlas, der kan bruges som opslagsbog i forskning og museumsarbejde, især til bestemmelse af dragtdeles og stoffers alder.

Tilsammen viser de mange analyser, at folkedragten i den ældst behandlede periode var sammensat af dragtdele, hvis primærformer har rødder tilbage til middelalderen og endog til før den tid. Lidt efter lidt blev de afløst af modepåvirkede dragter. Bunaden – den særlige norske dragt inspireret af folkedragten – blev udviklet omkring 1900. Bunaden, som stadig bæres i Norge som festdragt, er et identitetsskabende symbol med det formål at formidle en tradition og fortælle om rødder i samtid og fortid.

Det har altid været en fornøjelse at få Aagot Noss's bøger i hånden. I den foreliggende bog om dragter fra Telemark får man en stringent oprensning af dragtdele, men fordi den behandlede periode er så lang, så bliver der ikke plads til Aagot Noss fortællende talent. Det udfoldes kun i korte tekster, især i forbindelse med illustrationsmateriale og fortrinsvis i det sidste kapitel. Bogens idé er først og fremmest at fremlægge en dokumentation af den indsamlede viden om dragttypen, materialer, farver og snit samt tilbehør. I det første kapitel 1600-1800 er der ikke mange illustrationer, men gengivelser af udskrifter fra skifter. For hver dragtdel vises bevarede dele, f.eks. forklæder eller rekonstruktioner af bånd. Generelt fokuseres der mere på enkeltdele end på helheden, altså den samlede dragt. Efterhånden som vi kommer op i tid inddrages personfotografier, og de viser naturligvis hele dragter. For tekstilfolk kan en enkelt sætning være den rene godbid. På side 31 står der f.eks., at der i skiftematerialet fra 1740'erne er relativt mange forklæder udsmykket med sprang. Sprang er en slags fletteteknik fra oldtiden, og det er spændende at følge teknikken op igennem tiden.

For hver dragtdel opererer Aagot Noss med følgende overskrifter: beskrivelse (snit og tilbehør, stof og farve) og evt. foto, dragtdelens brug, sammendrag og evt. sammenligning med andre landsdeles brug af en lignende dragtdel. Der er enkelte snitmønstertegninger, men selve snittet og syningen af dragten, f.eks. sømmenes beskaffenhed, gives der ikke mange oplysninger om.

Aagot Noss har skrevet adskillige bøger om folkedragt-spørgsmålet i Norge, også flere om Telemark. Hun har anvendt de traditionelle kildegrupper f.eks. genstande, skifter, billeder og litteratur. Men dertil har feltarbejdet altid været helt centralt for hendes forskning, der er blevet levende kommunikeret gennem gengivelse af betretninger og arbejds gange f.eks. billeddokumentation.

For Telemarks vedkommende startede Aagot Noss allerede i 1963 med registrering og fotografering af dragtdele i privat eje og af påklædningsmåder bl.a. fletning

af hår og af tekstile arbejdsmetoder som båndvævning samt fremstilling af dragtsølv. En del af dette materiale, der tidligere har været publiceret i artikelform, bringes i bogen f.eks. de lange fotodokumentationer af hårfletning og opsætninger af hovedtøjer, og man kunne ønske sig mange flere af sådanne serier. Forfatterens årelange forskning i dragt og dragtbrug har givet hende en omfattende og differentieret viden, hvilket hun nyder stor respekt for blandt nordiske dragtforskere. Det er derfor dejligt, at hun efter at være fratrådt stillingen som førstekonservator og leder af dragt- og tekstilsamlingen på Norsk Folkemuseum stadig udgiver bøger som denne. Op igennem 1990'erne blev det således til en håndfuld bøger.

Bogens allerførste illustration er fra Danmark. Den gengiver en af de 60 statuer, som står i Nordmandsdalen i Fredensborg Slotspark i Nordsjælland. Billedhuggeren Johann Gottfried Grund skabte i 1760' og 1770'erne disse statuer, der viser norske folkedragter fra forskellige egne. Det er ikke blot det ældste og største billedmateriale, der findes af norske folkedragter, men også det eneste af sin slags. Aagot Noss har i 1977 skrevet bogen »Statuane i Nordmandsdalen«, og hun har i bogen beskæftiget sig med statuernes forbilleder. I andre bøger har hun været optaget af kunstneriske gengivelser af folkedragter f.eks. »Johannes Flintoes draktavarellar« (1970) og »Adolph Tidemand og folk han møtte« (1981).

Minna Kragelund

Gunnar Viby Mogensen: Skattesnyderiets historie

Udviklingen i underdeklarationen i Danmark i 1900-tallet. Odense, Rockwool Fonden og Syddansk Universitetsforlag, 2003, 660 sider, ill. Summary & Zusammenfassung. ISBN 877838-792-2. Kr. 350,-.

Den statslige indkomstskat blev indført i Danmark i 1903, og det er forsøgene på at snyde ved at opgive for lave indkomstbeløb ved ansættelsen af personlig indkomstskat, denne undersøgelse gælder. Altså indkomstskat, og ikke de typer af »underdeklaration« som har med smug-

leri, momsunddragelse og skatteflugt at gøre.

Kilderne til denne meget veldokumenterede doktorafhandling er, udover en meget omfattende økonomisk litteratur om emnet, mange: nationalregnskabet fx og indkomststatistikken, gennemgang af Århus kommunes skattearkiver og for »det sorte arbejdes« vedkommende spørgeskemaundersøgelser. Disse undersøgelser, deres metoder og resultater, som er forfatterens udgangspunkt, udgør en meget stor del af bogen.

For en ukyndig synes det helt umuligt at få blot et overblik, men det grove mål, en sammenligning mellem nationalregnskabernes statistik over produktionsværdiernes tilvækst og den indkomst skattemyndighederne får kendskab til gennem selvangivelser og kontrolarbejde, siger noget om omfanget.

En særlig lejlighed til at kontrollere indkomst og formue fik man ved den administrative oprydning efter den tyske besættelse. Den bestod bl.a. i, at et enigt Folketing i sommeren 1945 besluttede at gennemføre en pengeombytning (af sedlerne, mønterne var meget værd i dagene omkring 22. juli 1945) og en ekstraordinær formueopgørelse med pålæg til pengeinstitutterne om at give oplysninger til skattevæsenet. Man fandt underdeklaration/skattesnyderi på skønsmæssigt 15 %.

Resultatet af undersøgelsen er, at skattesnyderier er gået stærkt tilbage siden starten i 1903. Formodentlig svarede underdeklarationen i de første år til 25-30 % af de reelle indkomster, men gennem tiden er den faldet til ca. 5 %. Dette er ikke sket ved stigende hæderlighed, men ved, at det er blevet sværere. Fra at være de folkevalgte politikere, der foretog skatteligningen, er det blevet et stadig mere sagkyndigt skattevæsen bestående af veluddannede embedsmænd. Og de får stadig flere pligtige oplysninger fra arbejdsgivere og pengeinstitutter som grundlag for ligningen.

Det skal dog nævnes, at ændringerne i samfundet også har spillet en rolle: naturaløkonomiens svindende betydning især i landbruget og lønarbejdernes stadig stigende andel af skatteyderne.

Nedgangen i skattesnyderier er kommet

sammen med at skattetrykket er steget fra 4 % i 1903 til op imod 50 % nu. Det har naturligvis motiveret borgerne for at prøve at slippe udenom, men på den anden side synes der at være en oplevelse af, at man får stadig mere velfærd for pengene, som virker den anden vej, sammen med den bedre skattekontrol.

Til dette ganske smukke billede skal der dog føjes, at »underdeklarationens fald blev bremset netop da en god del af de mange skatteydere med synlig indkomster sidst i 1900-tallet benyttede sig af de sorte markeder til at dæmpe denne synlighed«: det sorte arbejde tog voldsomt til.

Undersøgelserne over de sorte aktiviteter, metoderne til at klarlægge dem og analyserne af resultaterne, udgør en stor del af bogen, og emnet har da også været oplagt for bladtegnerne, hvis vittigheder af typen:« dyrlægen vaccinerer automekanikerens hund mod at få sin karburator repareret« krydrer bogen.

Da *Folk og Kultur's* redaktion modtog bogen var reaktionen enstemmig: skattesnyderi det er da en væsentlig del af dansk folkekultur, den må anmeldes.

Et af bogens resultater er da også, at skattesnyderiet er jævnt fordelt på de forskellige samfundsgrupper – bortset fra dem, som ikke har så meget, at der er noget at snyde med.

Men selv de, som kun har den kontrolerbare folkepension som eneste indtægt, kan jo få deres køkkenvask rensed »uden regning«.

George Nellemann

Sven-Erik Klinkmann (red.):

Popular Imagination

Essays on Fantasy and Cultural practise. Turku, Gummerus Printing, Finland. 2002. 311 sider, ill. ISBN 952-12-1017-6.

'Popular Imagination' dækker over en samling essays. Indlæggene er skrevet i forbindelse med et seminar afholdt af Nordic Network of Folkloristics på Åbo Akademi Universitet i 1999. Her blev begrebet 'Popular Imagination' diskuteret ud fra forskellige faglige perspektiver, bl.a. folkloristik, etnologi, antropologi, litteratur, kunst, teologi, semiotik og historie.

Der er ingen tvivl om, at 'Popular Imagination' som begreb kan anvendes på mange forskningsområder, og bogen her præsenterer en bred vifte af studier, der alle arbejder med kulturelle fænomener knyttet til forestilling og fantasi.

Med studiet af 'Popular Imagination' tager bogen fat i et centralt kulturelt aspekt, nemlig den almindeligt anerkendte etablerede forestilling. Det man i mange situationer også kan kalde verdensanskuelse eller anerkendte verdensorden. Gennem bogens essays diskuteres således forskellige kollektive forestillinger i forsøget på at finde grammatikken bag denne. Netop grammatik løber som en ledetråd gennem flere af bogens indlæg, der således søger at sætte den kollektive forestilling ind i en almen struktur.

'Popular Imagination' giver en god forskningsgennemgang og er derved en glimrende kilde til begrebets historik. Heldigvis er bogen ikke alene en begrebsafklaring der manifesterer den kollektive forestilling i teoretiske og videnskabelige sammenhænge. De mange essays vidner om nysgerrighed efter at afprøve begrebets duelighed og rummelighed i forhold til empirien.

Det er f.eks. ganske interessant, hvordan Stand-up Comedy på en gang både bygger på og formidler en kollektiv reference inden for en bestemt gruppe. I studiet af humoren bliver det klart, at 'Popular Imagination' som begreb beskriver den indforståethed, der opbygges i en gruppe med samme referenceramme. I interaktionen mellem Stand-up komikeren og publikum, spiller det derfor en rolle, at parterne har nogenlunde samme referenceramme som humoren kan spille pingpong indenfor. I humoren udtrykkes og manifesteres derved de fælles – ofte uskrevne og udtalte – vilkår, der danner rammerne for den kollektive forestilling.

Et andet af bogen indlæg afdækker, hvordan der dybt i Tangoen findes en kommunikation. Pointen er, at individet gennem dansen søger sin sociale, nationale, sproglige, etniske og seksuelle identitet, der som kulturel semiotik tilpasses og udspringer af de rammer som Tangoen udfoldes i. Igen er kommunikationen ikke universel og fri, men bundet af tid og sted.

Bogens øvrige indlæg behandler på samme måde bl.a. kommunikationen i cirkusplakater, mytiske fortællinger, folke- dragter og gyserfilm. På spil er relationen mellem afsenderens budskab og modtagerens fantasi, eller snarere evne til at forstå budskabet, inden for rammerne af en kollektiv forståelse.

Forskningsfeltet 'Populær Imagination' rummer en udfordring som flere af bogens bidragsydere gør opmærksom på, nemlig forholdet mellem den kollektive og den individuelle forestilling. Gennem studierne af forskellige kommunikationsformer kommer den kollektive indforståethed tydeligt til syne, men efterlader spørgsmålet om relationerne mellem individet og kollektivet. Det forhold belyses og diskuteres på forskellig vis gennem bogen, der derved kommer til at fungere som faglig legeplads for udfoldelsen af begrebet 'Popular Imagination' indenfor strukturens rammer.

Anja Olsen

Anders Enevig:

Gøglere, hypnotisører og savoyarder

Odense, Sydansk universitetsforlag, Odense Stadsarkiv. 2003. 263 sider ill. ISBN 87-7838-834-1. Kr. 200,-.

Anders Enevig har skrevet en lang række bøger om cirkusrelaterede emner, ikke mindre end 26 titler er det blevet til gennem 30 år. Der er da heller ingen tvivl om, at cirkushistorie er et passioneret emne for Enevig, hvis bøger giver et enestående indblik i artistverdenens historier.

Gøglere, hypnotisører og savoyarder følger sig til listen som 27. udgivelse i Enevigs navn. Bogen rummer dels en kronologisk gennemgang af cirkus og gøgl som det beskrives i Fyens Stiftstidenden og Fyens Avis fra 1640-1940, og dels en samling biografier.

Til grund for den kronologiske gennemgang af 300 års akrobat- og cirkusomtale, ligger et stort arkivarbejde som det er at arbejde sig igennem kilder, der stækker sig over en så lang årrække. Dele af bogens substans har egentlig allerede været publiceret én gang før, nemlig som indledende artikler i de 4 bind som Enevig har udgivet under titlen 'Cirkus og gøgl i

Odense' 1640-1940. Det gør ikke denne bog ringere, men giver i stedet et sammenhængende overblik og dermed måske også bedre mulighed for at få øje på forandringerne gennem tiden. Alting har dog sin pris, og i dette tilfælde er prisen den tætte kildegengivelse, som findes i de omtalte 4 bind.

Enevig har valgt at koncentrere sit studie til et geografisk område, Fyn. Gennem aviserne betragter han hvordan et bredt og varieret udbud af artistopræden tilbydes her, som stop på rejsen mellem Sjælland og Jylland.

I lyset af artisteriets historie fortæller Enevig bidder af andre historier, om krige, befolkningen, om magt og muligheder. På den måde får Enevig placeret akrobatik- og cirkushistoren i et større netværk af hændelser og situationer, der får indflydelse på hinanden. Men selv om der er flere sidebemærkninger slipper de rejssende gøglere ikke ud af bogens fokus.

Da aviser danner kilde for Enevigs studie spiller begreber og betegnelser i sagens natur en stor rolle for ham. Bogens første periodeinddelinger bygger som følge heraf måske på, hvornår nye ord og betegnelser dukker op. Nye ord skabes ofte af et behov for at kunne tale om noget nyt. I 1826, som er det år 1. kapitel ender med, begynder man i København at tale om 'Cirkus' og i 1855 ses det første cirkustelt. Desværre fremstår bogens periodeopdelinger knap så klare. Enevig forsømmer at indvie læseren i de skift, der for ham fører til den årtalsopdeling som kapitlerne følger.

Dele af bogen har som sagt været publiceret før, og selv om de kapitler rummer spændende læsning og derfor ikke tager skade af at blive trykt igen, synes jeg, at formuleringerne og opsætningen bør tilpasses denne nye sammenhæng. Det er f.eks. forvirrende, og efter min mening sjusket, at kapitlerne refererer til hinanden som bind og ikke kapitler. Det er muligvis også denne tilsyneladende forsømte nygennemskrivning, der fører til den udskudte årtalsinddeling. En tilpasning af kapitlerne mener jeg derfor havde været fordelagtig.

Bogens biografier vidner om Enevigs grundighed, der nærmer sig detektivens

stræbsomme efterforskning. Iveren efter at finde oplysninger om artisterne, der fra tid til anden har gjort sig særligt bemærkede i aviserne på Fyn, har ført Enevig på jagt i både ind- og udland. Den nysgerrighed lægger grunden til bogens meget spændende og levende personskildringer. Kulturhistorisk set giver Enevig her en fornuftig og betagende beskrivelse af fortidens skæbner i gøglerverdenen.

Grundigheden følger Enevig i sin beskrivelse og redegørelse for savoyarderne, de italienske rejsende der optrådte med f.eks. lirekasse og bjørn. Det skinner klart igennem, at Enevig gennem mange år har fulgt og opsnapet nyt om de omreisende artister, og beskrivelserne af Savoyarderne giver et spændende indblik i denne gruppes liv.

Enevigs store personlige engagement og interesse i akrobatik-, artist- og cirkushistorie er bogens massive fundament. Det gør beskrivelserne nærværende og levende, skaber en intimitet der fanger læseren. Men en brændende lidenskab kan også have en bagside, og i denne sammenhæng bliver Enevig ind imellem for synlig. Når noget volder hans hjertebarn ondt stikker Enevig hovedet frem i forsvar og taler artisternes sag. Dermed bliver bogen en anelse for personlig efter min smag.

Anja Olsen

Palle O. Christiansen & Svend Nielsen (red.): Kærlighedens Ansigter

Fra førromantik til vore dage. Folkemindesamlingens kulturstudier – bd. 1. København, C.A.Reitzel, 2002. 188 sider. ISBN 87-7876-314-2.

Kærlighed er et evigt tema. Men den er næppe ens i forskellige tider og steder, dens udtryk er kulturbestemt. Dette er en af de overordnede hovedteser for Dansk Folkemindesamlings antologi, »Kærlighedens Ansigter«, der udkom i 2002.

Bogen rummer en række manuskripter til forelæsnings, holdt ved en temadag af samme navn i 2001, og udgør samtidig første bind i en skriftrække med titlen »Folkemindesamlingens kulturstudier«. Bogen er enkelt udstyret og rummer et mindre

antal sort/hvide illustrationer. For historikens skyld skal måske nævnes, at Folkemindesamlingens temadag i 2001 var 10. november, hvor »Arkivernes Dag« faldt det pågældende år. »Arkivernes Dag« markeres i alle de nordiske lande, og i 2001 var det fælles tema »Kærlighed til...«. Temadagen og publikationen er således også en del af denne kontekst.

»Kærlighedens Ansigter« indeholder 5 manuskripter, der behandler forskellige aspekter af kærligheden mellem mennesker, i denne forbindelse dog primært mellem mennesker af forskelligt køn. Der findes mange andre former for kærlighed, som det kunne være interessant at have inddraget. Men, som bogens forord ganske rigtigt påpeger, er der grænser for, hvor stort et emnefelt man bør sprede sig over i et arrangement og en publikation af denne type. Den valgte begrænsning er vellykket og fungerer godt, som en både samlende og perspektiverende faktor for publikationen.

Folkemindesamlingens direktør, Palle Ove Christiansens bidrag er en indledende oversigtsartikel, som sætter kærlighed og ægteskab ind i en kulturhistorisk ramme, der på udmærket vis leder frem til de forskellige artikler og disses synsvinkler.

Else Marie Kofod har leveret en analyse af ritualer i forbindelse med ægteskabsindgåelse, og disses udsagn om opfattelsen af kærlighed. I artiklen vises, hvorledes de folkelige ritualer i forbindelse med ægteskabet signalerer ændring i magtforholdet mellem kvinden og manden samt en øget vægtning på seksualiteten som basis for det kærlighedsfunderede ægteskab. Der er tale om brug af klassisk folkloristisk materiale, men (også) af nyere dato – faktisk »samtidsfolkloristik«.

Jens Hougaard analyserer romantikkens syn på begrebet forelskelse, eksemplificeret i bl.a. en række citater fra toneangivende modeforfattere i samtiden. Artiklen rummer mangeartede overvejelser omkring fænomenet, herunder hvorvidt forelskelse også har grund i biologiske og evolutionsmæssigt begrundede forhold. Diskussionen er interessant, men finder heller ikke her sin afslutning.

To artikler behandler kærligheden på vers, dvs. forskellige viseformers fremstil-

ling af elskov og dertil relaterede emner. Finn Clement Hansen drager i artiklen om skillingsviser paralleller mellem den nutidige tabloidpresses fascination af emnet og visernes ditto. Desuden viser han hvorledes både visemagernes indbyrdes konkurrence og avismediets øgede fokusering på den brede befolkning som målgruppe, påvirker skillingsvisernes indhold og form. Svend Nielsen behandler lyriske visers fremstilling af kærligheden i form af fx kærlighedsklager og – mere eller mindre direkte – protester imod arrangerede ægteskaber. Der redegøres i denne forbindelse for genrens karakteristika og historie, men særlig interessant er diskussionen af denne visetypes terapeutiske og kommunikative anvendelse.

Samlet set udgør antologien et spændende, og kalejdoskopisk, lille bidrag til kærlighedens kulturhistorie.

Charlotte S. H. Jensen

Klaus Petersen (red.):

13 historier om den danske velfærdsstat
Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2003. 180 s. ISBN 87-7838-789-2. Kr. 198,-.

Den danske velfærdsstat har sine rødder i middelalderens religiøst betingede fattigforsorg, og den sondring der her udvikledes mellem værdigt og uværdigt trængende. Nej, den danske velfærdsstat er en forsvarsstrategi: et svar på det 20. århundredes ydre trusler, fra Nazi-tyskland og Sovjetunionen, som gjorde det nødvendigt for en lille stat uden store, militære midler at skabe et stærkt, indre sammenhold.

Sådan kan man opsummere henholdsvis Carsten S. Jensens og Bo Lidegaards bidrag til »13 historier om den danske velfærdsstat«. De to bidrag udgør – i hvert fald kronologisk – yderpunkterne, og spændvidden er tilsigtet: redaktøren har, med egne ord, opfordret forfatterne til at trække deres kæphest af stalden. Kæphestene rides da også så støvet fyger, og efter endt læsning er man snarere forvirret på et højere niveau, end egentlig klogere på sagen: den danske velfærdsstats rødder og årsager.

Bogens bidrag kan opsummeres i fire hovedtemaer: de der især påpeger kirkens

og kristendommens betydning, de der søger årsager i politik og arbejdsmarked, de der fremhæver kvindernes rolle og endelig de der forsøger at sætte den danske velfærdsstat ind i en global kontekst. På tværs af disse temaer findes der så en spænding mellem mere strukturelt prægede forklaringer – hvad enten disse funderes i religion, klasseinteresser eller geopolitik – og et aktørperspektiv. Det sidste er særligt udtalt hos Cecilie F.S. Banke, som giver en enkelt person, økonomien Jørgen S. Dich, hovedæren for velfærdsstaten.

Bogens problem er ikke de mange forskelligartede bidrag, men det manglende samspil mellem dem. Flere af bidragene står indirekte i forhold til hinanden, fordi det der i ét bidrag fremstår som velfærdsstatens kerne i et andet fremstår som en del-forklaring eller nuancering. Det gælder f.eks. forklaringskomplekset arbejdsmarked – arbejderbevægelse – social ingeniørkunst – stat, som behandles i flere af bidragene. Disse bidrag fremstår som bogens bedste del.

Men faktisk er det kun Søren Kolstrup, som direkte fortæller læseren hvad han forstår ved velfærdsstaten, nemlig »sammensvejsningen af universalisme, skattefinansiering, medborgerrettigheder og til dels forebyggende initiativer«. Andre forfattere erklærer klædeligt, at de kun vil forklare aspekter af historien. Mens atter andre bidrag står i et rent »goddag mand økseskaft« forhold til de øvrige, fordi forfatterne ikke gør sig den ulejlighed – eller af redaktionen er blevet pålagt – at gøre læserne klart hvad de taler om, når de skriver »velfærdsstat«. Skrækeksemplet må være Uffe Østergaard, som på basis af rene analogislutninger og med ringe respekt for den faktiske historie, når frem til at velfærdsstatens rødder skal findes i lutheranismens lokalt styrede menigheder. Hermed hævder han imidlertid også indirekte, at den lokale forvaltning er velfærdsstatens konstituerende kerne – hvilket må siges at være en både meget bred og a-historisk definition.

Der er mange gode momenter i bogens bidrag, og undervejs præsenteres man for interessante pointer og nyttig viden om flere sider af danmarkshistorien – hvoraf

en del endda er relevante for forståelsen af velfærdsstaten. Af den grund er bogen bestemt værd at læse. Men det er som om disse mange, ofte indbyrdes modstridende bud under læsningen fletter sig sammen til en gordisk knude, så der i hvert fald hos denne læser efterhånden melder sig en længsel efter et ordentligt hug. Heldigvis er Søren Mørch som sædvanlig god for et polemisk bidrag. Han konstaterer uden omsvøb, at »velfærdsstaten er ikke indrettet for at være flink ved de fattige, men for at undgå social uro, klassekamp og borgerkrig«. Velfærdsstaten har de dårligst stillede tilkæmpet sig ved at organisere sig, og dermed gøre de rige så forskrækkede, at de har indvilget i at overføre resurser fra dem der har, til dem der ikke har – for at undgå det der var værre.

Firkantet og unuanceret? Måske nok, men resten af bogens bidrag kan så læses som mere eller mindre plausible bidrag til nuancering af denne grundlæggende historie.

Lars K. Christensen

Jens Bech:

Fra fortidsminder til kulturmiljø

Hvad Alstrup krat og Hohøj gemte. Kulturministeriet & Miljøministeriet, København 2003. 259 sider. Rigt illustreret i farver. ISBN 87-7279-445-3. Kr. 225,-.

Denne bog er lidt af et fund for den arkæologisk interesserede fag- og lægmand. For 225 kr. får man en flot, gennemillustreret og velskrevet bog om et af de seneste års mest interessante arkæologiske forskningsprojekter. Det drejer sig om næsten 10 års studier af kulturlandskabet ved Alstrup Krat og Hohøj ved Mariager. Stedet er specielt interessant, fordi det blev Skov- og Naturstyrelsens første – og vist nok eneste – kulturmiljøområde. Hohøj og Alstrup Krat skulle være forsøgsområde for Miljøministeriets kursændring inden for bevaringspolitikken, hvor man ville bevæge sig væk fra primært at bevare punkter (fortidsminder) til at kigge på de historiske helheder, som flere forskellige punkter tilsammen udgør (kulturmiljøer). Bogen dokumenterer med al ønskelig ty-

delighed, hvor interessant kulturmiljøvinklen kan være. I landskabet rundt om Hohøj fandt arkæologerne således oldtidsmarker, bopladser, oldtidsveje, en jordbygget kreaturfold og sågar de stier, hvoraf husdyrene blev drevet på græsning for tusinder af år siden. Hver for sig er alle disse elementer spændende, men ved at se dem som et samlet kulturmiljø træder sammenhængene mellem de forskellige dele frem. Højens religiøse betydning sammen med markernes produktionsmæssige betydning og vejens infrastrukturelle betydning giver en indgang til de forskellige aspekter ved livet rundt om Hohøj igennem tiderne.

Kulturmiljøbegrebet er et forvaltningsbegreb, der er introduceret for at fremme bevaring af kulturhistoriske helheder. I den sammenhæng er det blevet fremhævet, at kulturmiljøtankegangen i højere grad er rundet af interesse for nyere tids kulturlandskab end af reel indsigt i, hvad det er for spor, som er tilbage fra oldtidslandskabet. Dette er i mangt og meget rigtigt. Mange steder er kulturlandskabet rundt om fortidsminderne forandret og sporene fra oldtiden er væk både over og under jordoverfladen, hvorfor det i bevaringssammenhænge ikke giver megen mening at fokusere på mere end det enkelte punkt såsom en gravhøj. Denne bog illustrerer dog hvilke fascinerende sammenhænge, der kan gemme sig i krat og under jord, og dermed viser bogen, at kulturmiljøtankegangen også er relevant inden for fortidsmindeforvaltningen. Dette betyder dog nødvendigvis ikke, at al diskussion om bevaring af vores fortidsminder skal være baseret på kulturmiljøbegrebet – visse steder giver det mening, andre steder er det mest fornuftigt udelukkende at beskæftige sig med punkter. I bogen beklager forfatteren de mange steder, hvor de gamle sammenhænge er gået tabt, men er det egentlig så forfærdeligt? Bygger en stor del af fascinationen ved Alstrup Krat ikke netop på, at stedet har overlevet på trods af stadig rationalisering i både landbrug og skovdrift, på trods af udlægning af sommerhusområder, udbygning af infrastruktur osv.? Og kan en gravhøj midt i en motorvejsudflytning ikke være ligeså interessant – i det mindste oplevelsesmæssigt – som en

gravhøj midt mellem oldtidsmarker og hulleveje?

Bogen kan klart anbefales til alle med interesse i det danske kulturlandskab. Forfatteren formår med sit levende og engagerende sprog at indføre læseren i det spændende emne, og som en særlig kvalitet må fremhæves de mange fotografier, kort og tegninger, der dokumenterer arkæologernes arbejde og bringer en med i deres arbejds- og erkendelsesproces. Bogen giver mulighed for at være arkæolog for en dag eller to – hjemme i lænestolen.

Søren Møller Christensen

Palle Ove Christiansen: Lykkemagerne

Gods og greve, forvalter og fæster i 1700-tallets verden. Gyldendal, København 2002. 261 sider. ISBN 87-02-01073-9.

Siden færdiggørelsen af sin doktordisputats »A Manorial World«, der blev udgivet i 1996, har Palle Ove Christiansen været optaget af at finde en ny form, der bedre kan rumme de erkendelser, som han følte forsvandt mellem fingrene på ham i disputatsen. Disputatsen var ifølge Christiansen et barn af den modernistisk historieskrivning, der lægger vægt på entydige begreber og klare analyser, og var dermed også del af en tradition, der ikke formår at rumme forskerens indlevelse i fortiden, og derfor ikke kan rumme temaer såsom oplevelse, nærvær og følelse. Christiansens søgen har ført til udgivelse af en række artikler og frem for alt bogen »Kulturhistorie som opposition«, der udkom i år 2000. Indtil udgivelsen af Lykkemagerne har han dog været beskæftiget med at kritisere den moderne historieskrivning på dens egen grund. Således er »Kulturhistorie som opposition« i mangt og meget en modernistisk bog, hvor forskellige teoretikere i en historiografisk form præsenteres og diskuteres i forhold til hinanden. Med Lykkemagerne forsøger Christiansen at præsentere sit bud på en alternativ form, og bogen kan derfor ses som indfrielsen af forfatterens mangeårige projekt.

Bogen form er dog ikke opfundet af forfatteren alene. Han trækker kraftigt på inspiration fra den danske tradition for kontekstuel kulturhistorie, hvor bl.a. Troels

Troels-Lund og Georg Hansen er blandt hans forbilleder. Samtidig er han meget inspireret af den nutidige udvikling inden for tysk og italiensk mikrohistorie såvel som New Cultural History, og han har dermed sat scenen for en langt mere narrativt og individ orienteret historieskrivning.

Christiansens egen udvikling fra modernistisk historiker til kulturhistoriker med blik for den humanistiske tradition kan ses som en spejlvinding af den udvikling, som rummes i bogens emne. Temaet er landboreformerne, eller formuleret mere overordnet: den ydre og indre moderniseringsproces, som 1700-tallets reformer var del i, og ...*de omkostninger, som moderniseringen af samfundet – på trods af de mange gode intentioner – førte med sig, og som vi stadig bærer med os.*« (omslag). Som i disputatsen er historien henlagt til Giesegaard, og Christiansen skildrer på baggrund af sit imponerende kildearbejde, hvordan menneskene og landskabet langsomt men sikkert bliver moderniseret i takt med, at idéerne om oplysning og rationalitet gennemsyrrer livet og omgivelserne på dette. De krumme linjer bliver gjort rette, og bønderne flytter ud af landsbyens fællesskab for på egen jord at blive selvstændige individer med ansvar for eget liv og egen lykke – lykkemagere. På fascinerende vis løber der på denne måde to parallelle men modsatrettede bevægelser igennem bogen: Christiansens udvikling fra et moderne videnskabsideal til et postmoderne/førmoderne videnskabsideal og Giesegaard godsets udvikling fra et førmoderne liv og landskab til et moderne.

En af Christiansens anker mod den modernistiske historieskrivning er, at den lægger for stor vægt på fornuften som den kraft, der på samme tid forsøger de følelsesbetonede sansninger og udtaler sig autoritativt og – påstået – objektivt om eksempelvis historien. Vejen frem for Christiansen er en skrivestil, hvor de poetiske aspekter af sproget inddrages i den videnskabelige tekst, og hvor forskeren træder frem som et subjekt i stedet for i en søgen efter objektivitet at skjule sig bag teoretiske begreber og analytiske konstruktioner. Argumentet om, at Christiansens tekst bliver mindre autoritativ end den traditionelle historiske tekst virker dog ikke helt over-

bevisende. Den subjektivitet, som ligger i indlevelsen, sætter forfatteren i en på nogle måder mere autoritativ position end i en traditionel videnskabelig tekst. Det er således svært at føre en faglig diskussion om forfatterens op- og indlevelse. I sin subjektivitet er den knyttet til og sand for den person, som har haft oplevelsen. Ikke dermed sagt, at den episke tekst ikke har sin plads i kultur- og historievidenskaben ved siden af den mere analytiske form. Det virker overbevisende, at historieskrivningen med en bog som »Lykkemagerne« får tilført nye erkendelser grundet den narrative og visualiserende form. Blot virker det mindre overbevisende at formen skulle gøre teksten mere åben. Med en form som den præsenterede følger læseren ikke diskussionerne i det analytiske arbejde og får dermed ikke præsenteret præmisserne for de konklusioner, som former historien. Dermed påtager forfatteren sig et stort ansvar som den alvidende fortæller, som læseren ikke kan se efter i kortene.

Lykkemagerne er på flere måder en uomgængelig bog. For det første er det en yderst velskrevet og velfortalt kulturhistorie, der giver indsigt i dele af livet i 1700-tallets bondesamfund, som forskere har været berøringsangste overfor i årtier. For det andet er det indirekte et afgørende indlæg i den faglige teoretiske diskussion om, hvordan vi bedriver historieforskning.

Søren Møller Christensen

Mette Guldberg & Martin Rheinheimer (red.): Pirater og kristne slaver

En sømands møde med den islamiske kultur i 1700-tallet. Fiskeri- og Søfartsmuseets Forlag, Esbjerg 2003. 44 sider. ISBN 87-90982-13-4. Kr. 48,-. (Tilrettelægning ved historiestuderende fra Syddansk Universitet).

I forbindelse med udstillingen »Pirater og kristne slaver« har Fiskeri- og Søfartsmuseet udgivet dette lille hæfte om sømanden Hark Olufs, der i 1724 blev taget til fange af nordafrikanske kaprere og gjort til slave i Algeriet. Hark Olufs liv er som taget ud af en eventyrlig drøngeroman. Efter tilfangetagelsen bliver han købt og solgt flere gange, men bliver til sidst købt af her-

skeren (bey'en) af den algierske provins Constantine. Med årene bliver Hark Olufs bey'ens betroede mand, og han formår at blive først skatmester, siden hærfører og får til sidst sin frihed i 1735 efter at have sat sit liv på spil som spion i forbindelse med en krig mod bey'en af Tunis. Hark Olufs kunne herefter rejse hjem, blive forenet med sin familie og skrive den selvbiografi, som er den væsentligste kilde bag udstillingen og udstillingskataloget.

Intentionen med det lille hæfte rækker dog videre end den eventyrlige beretning om Hark Olufs liv, hvorfor den gode historie bruges som udgangspunkt for beskrivelser af den kontekst, som historien må forstås indenfor. Hæftet rummer derfor korte indføringer i livet ombord på et handelskib, baggrunden for det nordafrikanske kapersystem, de politiske forhandlinger og militære konfrontationer mellem Danmark og de nordafrikanske stater, livet som kristen slave i Nordafrika, de kristnes billede af muslimerne mm. At den utrolige historie på denne måde bruges som afsæt for en bred historisk formidling gør hæftet oplysende, men samtidig kan man dog som læser føle sig en smule snydt over, at den åbenlyst gode historie ikke i højere grad er bærende i hæftet. Historien om Hark Olufs kommer til at fungere som illustration for de generelle afsnit, hvor det kunne have været interessant at se, hvad forfatterne kunne have fået ud af, at gøre Hark Olufs historie til en rammefortælling. Disponeringen er for så vidt forståelig, især fordi der er tale om et udstillingskatalog og ikke en bog, men forhåbentlig vil de narrative kvaliteter, der rummes i historien om Hark Olufs, blive udnyttet senere hen.

I den sidste del af hæftet forsøger forfatterne at analysere historien ud fra en identitetshistorisk tilgang, hvor det så at sige bliver kulturmødet i personen, der bliver omdrejningspunktet. Hark Olufs blev taget til fange som 15årig, frigivet 11 år senere og havde i mange af disse år været bey'ens betroede. Hvordan gik det da Hark Olufs skulle omvende sig fra dette liv til livet på den lille vadehavsø? Forunderligt nok gik det godt. Hark Olufs blev ved med at gå i tyrkisk tøj til sin død, men han fik kone, fire børn og var tilsyneladende velintegreret i det lille lokalsamfund. Den

analytiske vinkel er spændende og de rejste spørgsmål er interessante, som når der peges på selvbiografis betydning for at nyfortolke fortidens begivenheder, og når det beskrives, hvordan andre frivogne slaver enten rejser til et tredje sted væk fra fødestedet eller ligefrem vælger at rejse tilbage til Nordafrika, fordi de ikke kan forlig sig med hjemkomsten og blive reintegreret. Selvom pointerne er interessante og i mangt og meget overbevisende, så er dog for denne anmelder et åbent spørgsmål, om det giver mening at lægge så stor vægt på et moderne psykologisk funderet identitetsbegreb i en analyse af 1730'erne. Under alle omstændigheder er der tale om et lille spændende hæfte, og fik man ikke set udstillingen, kan man med fordel købe dette lille hæfte og læse den eventyrlige historie om skipperdrengen fra Amrum, der blev skatmester og hærfører hos bey'en af Constantine, og samtidig kan man blive lidt klogere på datidens kulturmøde mellem kristne og muslimer.

Søren Møller Christensen

Kirsten Hastrup (red.): Ind i verden

En grundbog i antropologisk metode. København, Hans Reitzels Forlag, 2003. 431 sider, ill. ISBN 87-412-2425-6. Kr. 385,-.

Den indflydelsesrige danske antropolog, – også når det gælder bevillinger – og indehaver af en lærestol i antropologi ved Københavns Universitet, Kirsten Hastrup har denne gang redigeret en samling artikler skrevet af antropologer og ikke-antropologer og samlet dem i en publikation, som skulle give sig ud for at være en grundbog i antropologisk metode. Der henvises i disse artikler flittigt til Kirsten Hastrup, og professorinden holder sig heller ikke tilbage, når det gælder om at litteraturhenvise til sig selv.

Den kreds af mennesker, som hun denne gang har samlet omkring sig, skriver oplysende og ind imellem også medrivende om temaerne: *Håndværket* med undertitlen (opbygning af viden), *lærlingen* (den formative erfaring), *mødet* (den antropologiske læreproces), *samværet* (tilblivelser i tid og rum), *rejseplanen* (en etnografiske odysse), *indlejringen* (at

balancere mellem perceptuelle verdener), *synliggørelsen* (med kameraet i felten), *samlingen* (at forfølge tingenes biografi), *samtalen* (interviewet som deltagerobservation), *identiteten* (dialog om forandring), *intimiteten* (forholdet til den anden), *hemmeligheden* (det etiske dilemma), *teksten* (kunsten at fortælle), *konteksten* (feltens sammenhæng), *laboratoriet* (stedet for erkendelse), *korpsånden* (den etnografiske disciplinering). Kirsten Hastrup selv skriver om *sproget* (den praktiske forståelse) og *metoden* (opmærksomhedens retning). Den anvendte litteratur er gennemgående ensidigt engelsk sproget og snæver. Og de konkrete illustrative eksempler eller miljøer er hentet i ind- og udland.

Hvorfor netop disse artikler illustrerer en speciel antropologisk metode kan man undre sig over. Andre videnskaber som f.eks. etnologi, folkloristik og sociologi gør sig de samme overvejelser, men godt nok med henvisning til en litteratur, som åbenbart er totalt ukendt for bogens forfattere og fagets professor. At Kirsten Hastrup kan slippe godt fra denne omgang grand narrative om en metode, der ikke er så specifik antropologisk, som det ser ud til, kan skyldes, at andre fag ikke har taget sig sammen til at få skrevet de lærebøger, som de burde have gjort. Eller også har de frivilligt ladet sig rende over ende og nu må betale ved kasse 1.

Antropologerne har sikkert haft det svært, da de blev smidt ud af kolonierne og lidt slukøret måtte vende næsen hjemad, som Kirsten Hastrup er inde på i sin introduktion: den antropologiske videnskab (s. 9-34). Men sorg blev til glæde vendt af en dynamisk rænkemager, strateg og flittig forsker som Kirsten Hastrup. Strategien var at få skubbet sociologi, etnologi og folkloristik i Danmark til side, så vejen blev ryddet for en antropologisk dit og dat, støttet af bevilgende myndigheder og en offentlighed, der (2003?) lod sig overbevise om, at antropologien i Danmark var svaret på studier af »kulturens inderside«, – hvad det så er for noget? –, og opfattede »antropologiens flydende objekt og stemningsfulde stoflighed« (s. 27) som en fortræffelighed med radikale tolkninger, der gav »muligheden for at tilføje noget nyt til verden, snarere end at opklare det alle-

rede givne og det i objektet iboende« (s. 27).

Kirsten Hastrup har med denne bog villet opstille et forsvar for videnskabelighed og videnskabens berettigelse (s. 28) og fundet det nødvendigt at undsige postmodernismen. Om det er lykkedes for hende, tvivler jeg på.

Flemming Hemmersam

Jørn Hansen: Ikke at syne, men at være Sønderjydsk idræt gennem 100 år. Udgivet af DGI-Sønderjylland. I kommission hos Syddansk Universitetsforlag, Odense, 2003. 274 sider., ill. ISBN 87-7838-874-0. Kr. 275,-.

Som barnebarn af en tysksindet (Bruno Hemmersam, født i Aabenraa med bopæl fra 1904 i Sønderborg) anti-køllerist før 1920 og efter 1920 anti-Hitlerist, – noget som jeg selvfølgelig til overmål kan dokumentere – er jubilæumsbogen om sønderjydsk idræt gennem 100 år af Jørn Hansen interessant læsning for mig. Min far var ikke optaget af grænselandspolitik, hvis han ikke direkte var imod at diskutere sindelag, men det var min bedstefar selvfølgelig ikke. Men det var min far – til trods for, at han var blevet døbt, konfirmeret og gift af en tysk præst, pastor Jørgensen, hvis søn Theodor, – som jeg i nogle år gik sammen med på Sct. Jørgens Skole i Sønderborg, inden han kom på Sønderborg Statsskole, – blev professor i systematisk teologi ved et dansk universitet, som Københavns Universitet må siges at være. Selv opfatter jeg mig hverken som dansk eller tysk, men som sønderjyde, som overhovedet ikke har noget imod at være indehaver af et dansk pas.

Men hvornår man er dansksindet, og hvornår man er tysksindet, kan man nok ikke helt undgå at tage stilling til, hvis man, som jeg, nærmer sig støvets år og er tøsset nok til at tro på, at det kunne være for-målstjenligt at interessere sig for »sine rødder«, og udsætte sig selv for at finde »skeletter i skabet«.

Man kan ikke direkte sige, at Jørn Hansen bestræber sig på at være skeletbestyrer i sin beskrivelse af sønderjydsk idræt gennem 100 år, men noget jubelfestskrift

er det nu heller ikke, – sådan som jeg læser det. Han har af sin arbejdsgiver, DGI-Sønderjylland fået lov til at beskrive idrætspolitisk og -historisk ikke alene de dansksindede, men også de tysksindede idrætsudøvelse i Nordslesvig/Sønderjylland ikke alene fra 1903, hvor den dansksindede Nordslesvig Fælles-Idrætsforening blev stiftet, som ændrer navn i 1920 til Sønderjydsk Idrætsforening (-1992) og i dag hedder DGI-Sønderjylland (1992-), men han beskriver også tiden før og helt tilbage til 1793, hvor Christof Friedrich GutsMuth (1759-1839) fik udgivet sin »Gymnastik für die Jugend«.

Det gør bogen om den politisk ladede sønderjyske idrætsudøvelse til spændende læsning, hvor Jørn Hansen efter min mening burde have taget skoleidrætten med i sin gennemgang, når nu bogens emne er så bredt formuleret, som det er. Jeg husker selv skolernes årlige idrætsstævner på Sønderborg Stadion, skoleidrætsmærkerne og svømmeundervisningen på »den gule« badeanstalt over for »Strandpavillonen«, og at vi på Sct. Jørgen Skole måtte dele gymnastiksal med Reimersskolen.

Men bevarer, DGI-Sønderjylland ville et mindeskrift til de andre af slagsen, det sidste ved 75 års dagen. Så bogen er en beskrivelse af DGI-Sønderjylland som organisation, men den er ikke en kronologisk gennemgang af de foreninger, hvor statistik er tilgængelig fra 1922 til 1952 for gymnastik, fri idræt, håndbold, fodbold, badminton, svømning, folkedans og anden idræt. Medlemstallene fra 1951-1992 er gjort op for skydning, gymnastik og folkedans og idræt (atletik, badminton, bordtennis, fodbold, håndbold, indefodbold, svømning, volleyball, tennis, terræn-sport og hvad der bliver kaldt for diverse). Og idrætsgrene er der endnu flere af i 2002. Tilknyttet til DGI Sønderjylland er også efterskoler, ungdomsskoler, højskoler og ungdomsklubber og andre aktiviteter.

Penselstrøgene i fremstillingen hos Jørn Hansen er brede og især dramatisk, når de dansksindede og de tysksindede idrætspolitisk napper efter hinanden, og der gives illustrative eksempler på det fra erindringer. Mere kedeligt er de ikke så få

sider om organisatorisk sammenlægnings-trakasserier og om manglende økonomisk styring.

Da Sønderjylland var under tysk styre op til 1920, indgik »idræt« i en fortyknings- og en fordanskningsproces, hvor det gjaldt om at holde fast i og tiltrække den opvoksende ungdom. Denne kappestrid fortsatte i mellemkrigstiden, hvor de tysksindede samlede sig i »Deutscher Jugendverband Nordschleswig« og blev særdeles nærværende, da flertallet af det tyske mindretal lod sig nazificere fra 1933. Men som bekendt gik 2. Verdenskrig tyskerne imod, men det betød ikke, at det tyske mindretal i Sønderjylland nedlagde deres sportsorganisationer. De fortsatte med at fungere, men det var Sønderjysk Idrætsforening, der havde de danske myndigheders bevågenhed. Nye idrætshaller og idrætscentre kom bl.a. til. Sønderjysk Idrætsforening/DGI Sønderjylland blev professionaliseret, og samtidig begyndte ifølge Jørn Hansen den gamle pionérånd at krakelere, nemlig at idræt i Sønderjylland eller i et grænseland skal anvendes i en fordanskningsproces. En tankegang som endnu ikke er helt fremmed for det danske mindretal syd for grænsen.

Spørgsmålet er, om den »enten-eller« opfattelse ikke alene hos DGI-Sønderjylland men også hos Deutscher Jugendverband für Nordschleswig« i dag er blevet til et af »skeletterne i deres skabe«. De to organisationer kvier sig dog ved at lukke skabene op. Det burde de gøre. Min bedstefar gjorde det, da han og andre i 1908 gik i kødet på dr. Hahn, tyskernes kandidat til landdagen i Kiel og tilhænger af en hårdhændet fortykning af de dansksindede. De var med til at forhindre hans valg i to omgange, da han og andre opfordrede tysksindede til at stemme på en dansk kandidat, fordi han var demokrat. Hvad skal det nytte med at undertrykke andre og fremhæve sin egen fortræffelighed. Demokrati og frisindede holdninger, fredelig kappestrid og lyst til samarbejde må være mottoet. Det var min bedstefars holdning i 1908. Han fastholdt den i 1933, da han samlede 600 mennesker til et protestmøde på Bjerggården i Sønderborg og selv holdt brandtalen mod Hitler. Alligevel er det mærkeligt at tænke på, at det

næsten skal gå 100 år, før en sådan holdning måske kunne have interesse.

Og for resten hvordan har DGI-Sønderjylland og Deutscher Jugendverband für Nordschleswig det med vore indvandrere og flygtninge? Skal de også fordanskes eller fortykkes, eller må de få lov til at være i fred?

Flemming Hemmersam

Bjarne Stoklund: Tingenes kulturhistorie

Etnologiske studier i den materielle kultur. Etnologiske Studier, bind 7. Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet 2003. 233 sider, ill. ISBN 87-7289-795-3. ISSN 1398 8980. Kr. 248,-.

Med ti veloplagte essays fører professor Bjarne Stoklund læseren gennem udvalgte etnologiske genstandsstudier med eksempler hentet fra den føriindustrielle bondekultur og den tidlige industriekultur. Bjarne Stoklund har gennem mange år beskæftiget sig med en lang række emner inden for kulturhistorien, fx byggeskik og nationalisering, kulturlandskabet og økotyper, kulturhistorie og faghistorie. I denne udgivelse blandes kendt stof med ny-skrevne artikler under den fælles titel: Tingenes kulturhistorie. Den nyvundne internationale interesse for »materiel culture« i 1990'erne, hvor man fokuserer på studier af materiel kultur som konsum, får hermed et ord med på vejen gennem en repetition af faghistorien og studiet af den materielle folkekultur. Der er ikke tale om et genoptryk af allerede udgivne artikler, men om en revidering og oppudsning af tidligere udgivelser sat sammen med helt nye bidrag. Helheden giver således et dækkende billede af Bjarne Stoklunds ståsted lige nu, baseret på erfaringer fra såvel museumsarbejde som universitetsundervisning. Hensigten er således ikke alene faghistorisk, men i lige så høj grad et forsøg på – som der står i forordet – at »bygge bro mellem de klassiske genstandsstudier og den nye, semiologisk inspirerede interesse for ting som tegn«. Der argumenteres ikke alene for vigtigheden af studiet af den materielle kultur, men også for, at etnologer ikke hælder barnet ud med badevandet i forsøget på at inddrage

nye teoretiske perspektiver på genstandsstudiet. Det overordnede indledningskapitel gennemgår studiet af materiel kultur i etnologien, og der filosoferes over forskellige kulturbegreber i kulturvidenskaberne: Er det ikke i det hele taget ulogisk, spørger forfatteren, at tale om studiet af materiel kultur isoleret? Den materielle kultur er trods alt kun en side af kulturen. Hvordan harmonerer disse studier med det brede kulturbegreb?

I det opgør med den materielle folkekultur, der fandt sted fra 1970 og frem, ser Bjarne Stoklund den fare, at vægten udelukkende lægges på den synkron analyse – de sociale relationer, genstandenes symbolværdi og betydningsindhold – hvorved andre egenskaber ved genstandene som form og funktion glider helt ud af analysen. Bjarne Stoklund påpeger omvendt også vigtigheden af den inspiration, som kom ind i folkelivsforskningen i 1960'erne fra bl.a. sprogforskningen (semiologien) og antropologien (strukturalismen og community studies). Nye studiefeltet og samtidsstudier bragte genstandsstudierne ud af de snærende rammer fortrinsvis baseret på interessen for form og funktion. Inddragelsen af nye perspektiver i analyserne nuancerede også studiet af den førindustrielle bondekulturs artefakter og skikke, der tidligere var baseret på evolutionistiske problemstillinger om oprindelse og udvikling eller på historisk-geografiske udbredelsesteorier.

Fx præsenteres to etnologiske pionerer fra 1800-tallets slutning, forfatteren Troels Frederik Troels-Lund (1840-1921) og forskeren Eilert Sundt (1817-75). Disse to karakteriseres som foregangsmænd, og der argumenteres overbevisende for deres faglige fortjenester. Troels-Lund kom til at spille en central rolle i den strid, der udspillede sig blandt historikerne i slutningen af 1800-tallet om, hvad historiens genstandsfelt burde være: den politiske historie eller kulturhistorien. Trods sin skrivebordsforskning fremhæves Troels-Lund for sit blik for hverdagens kulturhistorie og for sin billedskabende evne, bl.a. i *Dagligt liv i Norden* (1871-1901) i 14 bind. Eilert Sundt prises for sit analytiske overblik og sine kulturellevistiske forklaringsmodeller samt evne til at undre sig over iagttagelser

i felten, der ikke alene peger frem mod en systematisk empirisk kulturvidenskab, men også danner grund for flere fagdiscipliner inden for samfundsforskningen. I sit stort anlagte projekt om »arbejdets naturhistorie« ville han ikke alene kortlægge kulturelle variationer i Norge, men også begribe og forklare de processer, der skaber kulturel variation og homogenitet. Begge forskere har indgående arbejdet med bl.a. byggeskik på landet, men det er deres teoretiske og metodiske landvindinger, Bjarne Stoklund her fremhæver og som har inspireret.

Bogen henvender sig til flere målgrupper: Til fagfolk, der beskæftiger sig med materiel kultur og som ikke kender de klassiske materielle kulturfag som arkæologi, etnologi og antropologi. Disse får et indblik især i den etnologiske fagtradition og eksempler på tidlige, men stadig aktuelle genstandsstudier. Bogen henvender sig også til dagens etnologer på universiteter og museer, der i tidligere kollegers arbejde kan søge inspiration til at videreudvikle genstandsstudierne. I de ofte glemte klassiske studier findes interessante teoretiske problemstillinger. Det dynamiske samspil mellem menneske og allerede skabte ting forstås først fuldt ud, når også den diakrone vinkel anlægges. Man behøver ikke at gå over åen efter vand, synes at være moralen i bogen.

Endelig kan bogen også læses som ren lystlæsning af kulturhistorisk interesserede, der gerne vil dykke ned i særlige kulturhistoriske emner, hvad enten det nu er forandringer over tid, belyst ved hørivens udformning og brug, brødbagningens historie på Læsø, almuens fodtøj på Færøerne, binæringer i det førindustrielle bondesamfund, byggeskik i Slesvig eller myten om folkedragten som eksempel på national innovation snarere end regional tradition. De store verdensudstillinger præsenterede af masseproducerede varer og iscenesættelse af nationale bedrifter kædes sammen med industrisamfundets fremvækst og konkurrencen mellem stater. I kapitlet om ændringer i bondekulturen set som mentalitetshistoriske brud i form af innovationer som fx dagbogen, almanakken og uret påviser Bjarne Stoklund, at der ikke er tale om en passiv overtagelse

af en industriel tidsdisciplinering, udsprunget af industrisamfundets fremvækst, men i lige så høj grad om en aktiv og rationel omfortolkning og tilpasning i et kulturelt univers, der skal forstås på egne præmisser.

Hvert enkelt essay kan læses på flere måder, idet der foruden en præsentation af et fænomen også befinder sig en teoretisk-metodisk problemstilling, der ofte tilige er overraskende. Denne dobbelte dagsorden går gennem alle kapitler, og en af bogens store fortjenester er, at den tilstræber at gennemhulle ofte klichéfylde og trivielle tolkninger af brud og kontinuitet, og at den stiller spørgsmålstegn ved forslidte antagelser om forandringsprocessernes natur. Bjarne Stoklund vil bag den indlysende enkle forklaring, afsøge kulturelle variationer i tid og rum i al deres kompleksitet. Hvis man skulle indvende noget, ville det være, at den bro, som bogen ville bygge, mellem den klassiske etnologi og de nyere genstandsstudier, kun indirekte lader sig læse ud af eksemplerne, der alle stammer fra den førindustrielle bondekultur og den tidlige industrikultur. Man kunne godt have ønsket, at denne overordnede hensigt med bogen var trukket tydeligere op i de enkelte kapitler. Hvor er styrken, og hvor er problemerne med at koble de to perspektiver?

Bjarne Stoklund skriver i en letflydende og fængende stil, og man læser sig ubesværet gennem de ofte komplekse problemstillinger af faghistorisk art. I Bjarne Stoklunds forfatterskab og forskerliv trives glæden over et smukt sprog og den gode historie. Man finder her en kyndig vejviser og erfaren forsker, der med et generøst overblik øser af sine mangeartede refleksioner. Bogen er veldisponeret, i et læservenligt format og fint tilrettelagt med gode og rigelige illustrationer. Den anbefales til alle med interesse for små og store historier, for den brede historie og de lange linjer, men ikke mindst for den klassiske etnologi.

Lykke L. Pedersen

**Adam Tybjerg Schacke:
Enkelt- og enestående gårde på Fyn
i dyrkningsfællesskabets tid**

Auning, Landbohøiherisk Selskabs Studierie, 2003. 184 sider, ill. ISBN 87-7526-183-9. Kr. 176,-.

De fynske landsbyer er velbeskrevet i et par detaljerede og grundige monografier. De gårde, der på udvalgte steder ligger ensomme i det åbne land, og som enten kaldes enkeltgårde eller enestegårde, har forskningsmæssigt stået i skyggen af de andre. Det satte forfatteren sig til at råde bod på med sit speciale ved Center for Historie, Odense i sommeren 2000. Den foreliggende bog er en lettere omarbejdet udgave. Bogens titel viser tilbage til Erland Porsmoses bogværk fra 1987 »De fynske landsbyers historie, i dyrkningsfællesskabets tid«. I det hele taget ligger denne disputats som et solidt grundlag for Adam Tybjerg-Schackes forskning. Fyn deles op i tre »bygder«: Kystbygden – de ejerlav, der grænser op til havet. Skovbygden – hvor terrænet er kuperet, ressourcerne opsplittede og indslaget af skov, mose og eng forholdsvist højt. Slettebygden er de resterende arealer, især præget af fladt, frodigt agerland.

Efter en indledning følger bogens første del, der består af forskningsoversigter over henholdsvis den danske og den internationale indsats på området. De enkeltliggende gårdes fandtes først og fremmest i Jylland vest for israndslinien og i Vendsyssel, hvor nogle områder havde en enkeltgårdsprocent på over 50. Men også de nordsjællandske og midtfynske skovbygger var præget af dem. Svend Aakjær mente (1933), at enkeltgårde fandtes »der hvor naturens karrighed forbyder landsbyerne, fordi der ikke findes samlet agerland og udstrakte græsgange.« De fleste af de efterfølgende forskere hæftede sig også først og fremmest ved landskabets betydning – og ønsket om at tage mere jord i brug som agerland.

Forfatteren bruger et Geografisk Informations System (GIS) til nøjagtig fastlæggelse af de enkeltliggende gårde på kort. Relevante historiske oplysninger er knyttet til i en database. En enkeltgård defineres som en bebyggelse på maksimalt

to gårde, der ligger *geografisk* afgrænset fra andre bebyggelser – mindst 200 meter. Og en *enestegård* som en bebyggelse på maksimalt to gårde, der *ikke deltager* i landsbyernes dyrkningsfællesskab. Undersøgelsen slutter ved landsbyernes udskiftning og udflytning omkring 1800. Bebyggelsen afhænger af den kildemæssige situation.

Registreringen – bogens anden del – gør rede for udgangspunktet, matrikelarbejdet i Kongeriget i 1680'erne. Dette arbejde begynder med en opmåling og bonitering 1682/83 ager for ager. Derefter fulgte en hartkornsberegning 1684 gård for gård og endelig resultatet, matriklen (skattegrundlaget) opstillet gård for gård 1688. Som et overkommeligt og brugbart afsæt valgtes det mellemste stadie. Det var her det bedst kunne skelnes mellem de to typer gårde. Foruden matriklen brugtes de to bind om bebyggelsesnavne på Fyn af »Danmarks Stednavne« og kort – især Videnskabernes Selskabs konceptkort, udskiftningskort, original-1-kort og de formindskede sognekort.

Et gennemgående træk – trods mange skarpsindige analyser af enkelttilfælde – er en tro på lange forløb uden væsentlige ændringer. Det forekommer mig, at den grundlæggende synsvinkel ligesom geografernes er ønsket om udvidelse af det dyrkede areal. Men Adam Tybjerg Schacke inddrager ejendomsforhold og tidsmæssige forhold som baggrund for oprettelse af nye gårde i marginale områder. I det tidsmæssige ligger også ændringer af driftsforhold. Det er anmelderens erfaring fra detaljerede undersøgelser i et enkelt sogn (Viby på Hindsholm) viser, at også det sidste spiller en væsentlig rolle, f.eks. indretninger med henblik på okseopdræt til eksport og senere oprettelse af mejerigårde, hollænerier. Et tidligt eksempel på det sidste er gården på Sprogø fra 1569.

Bogen afsluttes med en liste over 429 fynske enkelt- og enestegårde 1684. Den skal nok blive brugt af lokalhistorikere, der vil vide besked.

Finn Grandt-Nielsen

**Karsten Kjer Michaelsen:
Fortidsminder på Fyn –
fantasiens trædesten**

Fynske Fortællinger, udgivet af Odense Bys Museer 2003. 120 sider. ISBN 87-7838-853-8. Kr. 98,-.

OBM startede i år 2000 en ny, populærvindenskabelig publikationsrække. Dens første bind var Fynske Fund Fortæller – *fra istid til rigstid*, af den samme forfatter. Ved hjælp af ét udvalgt fund fra hver eneste fynsk kommune – 32 i alt – fortæltes om ligeså mange aspekter af livet i oldtiden på Fyn. Det nye bind fører læseren fra museerne og ud i marken. Kun et udvalg af amtets fortidsminder er naturligvis taget med. Emnekredsen er indsnævret til dysser, gravhøje, runesten, skibssætninger og talrige skålsten. De er katalogiseret i 9 regioner med hver et hovedkort. Instruktive kortudsnit viser den nøjagtige beliggenhed. Og angiver også, om der er umiddelbar adgang, eller om den besøgende skal spørge sig for.

Efter forordet berettes om Fyn og fortidsminderne – historisk set, hvor de enkelte kategorier bliver nærmere beskrevet. Disse beskrivelser bliver udbygget i afsnit om oldtidens hovedperioder. Bondestenalderens dysser og jættestuer, der er blevet til over en overraskende kort periode, får en alsidig behandling. Det samme gælder bronzealderens gravhøje og især skålstenenene, som kaldes *det religiøse link*. I afsnittet om jernalder og vikingetid fortælles også om de mange runesten, der i dag finder sig uden for Fyn. Desuden er medtaget den sidste vikingekonge, Knud den Helliges jordiske rester i Sankt Knuds kirke og en meget stor gryde af norsk klæbersten, der en genbrugt som døbefont i Ørslev kirke på Vestfyn.

Fortidsminder på Fyn – *fantasiens trædesten* er en smuk bog. Det hele har fået en ekstra tand siden bind 1. Forfatteren har optaget smukke og varierede farvebilleder i mange slags belysning, vejr og på alle årstider. Flere fotos har en ekstra – ofte humørfyldt – dimension i forhold til den blotte illustration. Desuden er brugt et præcist og varieret udvalg af ældre billeder. Akvarellen af Rolfstedyssen på side 56 er af redaktør m.v. Johan H.T. Hanck

(1776-1840). Til den næste udgave bør også Johannes V. Jensen-citatet kontrolleres, selv om det er bragt på bagsiden.

Finn Grandt-Nielsen

**Eva Gulløv og Susanne Nielsen:
Feltarbejde blandt børn**

Metodologi og etik i etnografisk børneforskning, Carpe-serien, København, Gyldendal 2003. 202 sider. ISBN 87-02-01486-6. Kr. 228,-.

Ud over en prolog, en indledning om bogen og en afsluttende epilog indeholder bogen 4 kapitler, skrevet af de nævnte forfattere, hvortil kommer et afsluttende 5. kapitel: Ethiske overvejelser i etnografisk børneforskning ved Jan Kampmann. Yderligere er der litteraturliste, oplysninger om forfatterne og de forskere, der har bidraget til bogen, hvortil kommer et fyldigt emne- og navneregister.

Første kapitel har titlen: *At skabe antropologisk viden om børn* med begreber og emner som feltarbejde, idet dette defineres som at indkredse menneskers, her børns handlinger i dagligdagen og tolke disse. Det sker ikke som ved voksne bl.a. med spørgeskemaer og interview, men især ved kortere eller længere samtaler med og iagttagelse af børn i deres daglige samvær. Kapitel 2 handler om *At gøre børn til objekter for forskning* ud fra et nyt syn på børn, dvs. en opfattelse af børn som »kompetente, selvforvaltende og deltagende personer.« Tredje kapitel: *At arbejde med roller og relationer* rejser spørgsmålet, om voksne kan sætte sig i børns sted, og der anføres eksempler og bestræbelser herpå. Også forskerens problemer i forbindelse med på en gang at forholde sig til børn og voksne (i en institution) drøftes. Det fjerde kapitel hedder: *At analysere stedets betydninger*, dvs. at der f.eks. i institutioners arkitektur med dens fysiske rum på mange måder er indbygget et barnesyn, som forskeren må forholde sig til.

Det må understreges, at bogens fem kapitler er nuancerede med underafsnit baseret på vigtige bøger og afhandlinger som forudsætning for temaer i de nævnte kapitler. Der henvises og refereres til eller

citeres fra et større antal amerikanske, engelske og skandinaviske udgivelser, der har præget udviklingen inden for etnografisk og antropologisk børneforskning i de seneste årtier. Det afsluttende 5. kapitel ved Jan Kampmann behandler *De etiske overvejelser ved etnografisk børneforskning*. Det hævdes indledningsvis, at en egentlig etnografisk forskning af børns hverdagsliv først bliver almindelig i løbet af 1980'erne og 1990'erne (?). Blandt dem, der har formuleret en række etiske overvejelser, nævnes Priscilla Alderson, der i 1995 opstillede 10 etiske retningslinjer, som i særlig grad tog hensyn til de involverede børns interesser, hvilket bl.a. skete med henvisning til FN's Børnekonvention med dens intentioner om, at børn burde have mere indflydelse på forhold, der vedrører dem.

Den, der venter at få præcise oplysninger om børns leg, vil nok blive slemt skuffet, for selv i den første feltrapport Børns legekultur af Peter Ø. Andersen og Jan Kampmann (med tilføjelsen: Tema, teori, metode) efter kapitel 1 er der reelt ingen omtale af eller eksempler på blot enkelte lege eller på den store forandring, der er foregået med børns leg i de seneste tiår. Den leg, som de to forskere i øvrigt møder, bliver ikke beskrevet, fordi børnene »i legens form synes at forfølge muligheden for at etablere relationer til hinanden.« Det må siges at være forsigtigt udtrykt, for selv hvor der foreligger klart afgrænsede og meget enkle legetyper som en tagfat eller fangeleg i et skolefrikvarter, etableres der tydeligvis relationer mellem børnene – ikke mindst mellem de to køn. Lad mig blot her nævne, at da jeg i 1992 undersøgte, hvad børn legede på fire skoler i en kommune på Vestegnen, viste det sig, at legen Pigerne efter drengene stadig var mere populær end Drengene efter pigerne. Det var ikke blot et udtryk for et nyt kønsrollemønster, hvad jeg og andre troede i 1970, da vi havde arrangeret en legedag og forsøgte at finde ud af, hvad børnene egentlig legede på en nystartet lokal skole. Når fangelegen Drengene efter pigerne ikke var særlig populær, så havde drenge overbevist os om, at grunden var – som det udtryktes: »Piger kan ikke løbe!« Medvirkende til populariteten af Pigerne efter

drengene har nok også været, hvad ingen fortalte os dengang, men som flere piger røbede i 1992: »Når vi leger Pigerne efter drengene, så slutter det (ofte?) med, at piger kysser de fange drenge, der er anbragt på en bænk.« Om den modsatte leg røbede en pige: »Drenge skal ikke kysse!«. Da jeg forsigtigt spurgte nogle drenge, afviste de indigneret, at de havde kysset piger. Et par af pigerne forklarede senere, at de kun havde gjort det en gang, og da fik drengene lov til at vælge den pige, de kunne gå med til at kysse. En pige i en 2. klasse på en anden skole fortalte yderligere og med en vis fryd, hvordan de havde leget denne leg allerede i børnehaveklassen: »En gang så havde vi taget læbestift på, og så ku' man se, hvad for en dreng pigerne bedst ku' li!« I parentes kan det nævnes, at legen også kendes i England, hvor den ifølge »Children's Games in Street and Playground« af Iona og Peter Opie kaldtes »Kiss, hug or both«. Og meddeleren tilføjede: »We usually say Both«. Så man kan vist roligt slå fast, at der ved denne meget almindelige leg etableres relationer, også mellem de yngste.

Et spændende feltarbejde i Beijing i 1998 beretter Catherine Ilene Damgaard om i tilslutning til kapitel 2. Her studerede hun sociale og kulturelle implikationer for børnene af et-barns-politikken. Det var i kraft af hendes position som mor med ægtemand og en lille datter, Anne Sophie, at hun erhvervede de bedste oplysninger i feltarbejdet. Hvis hun havde været enlig forsker, havde opholdet ikke været nær så udbytterigt. Der var f.eks. en episode med en dreng, der havde sat sig for, at han skulle have Anne Sophies boid. Moderen mente, at »det måtte børnene selv finde ud af«, men drengens far greb ind, slog drengen og undskyldte over for moderen, at han ikke havde opdraget sit barn bedre. En anden gang var det datteren, der fik lyst til at lugte til en fin rose, som en 6-årig pige var meget stolt af. Lidt efter kom pigens forældre og insisterede på, at Anne Sophie skulle have rosen, selv om hendes mor kunne se, at pigen med rosen var ked af det. Moderen forstod, at det ville have været mod kinesiske opdragelsesnormer at lade pigen beholde rosen, så hun takkede høfligt pigen og roste hendes foræl-

dre for god opdragelse af datteren. I Kina forventes det, at man irettesætter sit eget barn, hvis der opstår konflikter med andre. Man blander sig ikke i et andet barns opdragelse. De eneste, der kunne tillade sig det, var bedsteforældre i kraft af deres alder og erfaring med opdragelse af to generationer. Forskeren må som mor og fremmed tilsidesætte sine egne principper om børneopdragelse.

En anden kvindelig forsker med baggrund i det nye såkaldte barndomsparadigme ønskede at bryde med den traditionelle opfattelse, at børn opfattes som passive, når det gælder deres opdragelse, socialisation og uddannelse. Hun havde sat sig for at optræde med »den mindst mulige voksenrolle« eller en rolle »som mest mulig barn.« Hendes feltområde var et »rural« område i Uganda, men som gæst og som hvid var hendes arbejde en udfordring. Hun ville ikke opfattes som en hvid person med penge, magt og kristendom, som man så ofte opfatter de hvide specialister i Uganda. Hun var hurtigt blevet klar over, at de fleste børn i høj grad var kompetente. De deltog i og kendte til landbrugsarbejde og var med i den daglige husholdning. Piger hentede vand i store krukker, som de balancerede med på hovedet, hvad de også gjorde med tunge brændestabler. Drenge drev kvæget på græs, inden de skulle i skole, og både drenge og piger formåede at tage sig af mindre søskende. Forskeren ønskede at færdes blandt børnene og tale med dem, men det passede sig ikke for en fremmed gæst. Hun kunne spørge de voksne – ikke børnene. De voksne brød sig ikke om hendes optagethed af børnene. Ville hun give børnene tossede ideer? Eller sætte dem op imod de voksne? Efterhånden fandt stedets voksne ud af, at hun bare var en lidt mærkelig hvid med en ejendommelig interesse for børn. I kraft af sin position som mor med en voksen datter og universitetsuddannelse og sin efterhånden bedre sproglige kompetence lærte hun at acceptere de hierarkiske præmisser. Som hun udtrykker det i noget, der ligner en konklusion: »Det blev tydeligt, at det tilsyneladende globale teoretiske perspektiv på børn som kompetente, aktive, selvdefinerende subjekter er udviklet i en aktuel

historisk og politisk kontekst på den nordlige halvkugle« ... »Aktører må anerkendes af andre som kompetente for at være det« (s. 164).

Men selv i vestlige samfund kan den moderne forsker møde tilsvarende vanskeligheder. I et underafsnit til 3. kapitel: *At arbejde med roller og relationer*, berettes der om voksne, bl.a. en mandlig amerikansk forsker, der ønskede at blive betragtet som en atypisk voksen, der var villig til at optræde som et barn og lade børn bestemme over ham. Som det udtrykkes, ønsker den type forskere at finde en balance mellem, hvad der opfattes som voksent og i øvrigt søge venskab med børnene ved at optræde anderledes end andre voksne på stedet. Der berettes også om en forsker, der ved feltarbejde på en skole valgte at optræde som et barn. Hun klædte sig som et barn, spiste det samme som børnene og var sammen med disse, også i frikvarteret. Hun foregav ikke at kunne nå ting på en lyd, som børn ikke kunne nå, og anstillede sig tilmed som barn i forhold til skolens lærere. Hendes rolle under feltarbejdet var ikke uproblematisk for hende. Hun opdagede, at der opstod en vis ambivalens om hende, fordi hun indtog en upassende rolle som voksen i skolens kontekst. Der er i bogens andre feltrapporter eksempler på, at børnene selv undrer sig over forskere, der bestræber sig på ikke at være som stedets voksne. En af bogens forfattere var på feltarbejde på en skole, hvor en dreng hviskende spurgte: »Er du egentlig et barn?« En andet barn, der ville spørge hende om noget, fik det råd af en veninde: »Det kan du ikke spørge hende om, hun er sådan en slags ... øøhh ... babyvoksen.« Som det siges af forfatteren til kapitel 3: »Som voksen forsker må man reflektere over, hvad der skal til at blive set – helt eller delvist – som ligemand, hvornår og om det er muligt og hvilken virkning, det evt. har« (s.109).

Kapitel 4: *At analysere stedets betydning* har en feltrapport om to meget forskellige skolekredse i Oslo, omfattende den lokale skole med tilhørende SFO ordning. Den vestlige skole var præget af nyere undervisningsformer og ligesom fritidshjemmet præget af en venlig og tolerant

atmosfære, dog med et tydeligt hierarki knyttet til børns sproglige kompetence med en fast rollefordeling i legene. Alle var aktive og fulgte de almindelige regler, bortset fra oprydningen, som det var en sport at prøve at slippe for, og hvor pædagoger måtte gribe ind. Den østlige skole med SFO-fritidshjemmet var helt anderledes. Samværsformen især blandt pigerne var barsk. Notater fra feltarbejdet beretter om konflikter og lege, der endte i uenighed, og det gjaldt begge institutioner. Skolen var præget af klasseundervisning og autoritære holdninger. Kollektiv afstraffelse forekom, ligesom udskældning af enkelte – i klassens påhør. Selv om østområdet var et gammelt arbejderkvarter, var befolkningens sammensætning ikke så forskelligt i de to områder. I dem begge levede familierne et »moderne familieliv«, men det var, som om de gamle omgangsformer, der hidrørte fra social ulighed, stadig slog igennem. Videooptagelser, som blev anvendt ret sent i undersøgelsens forløb, viste flere nuancer og ligheder i de to områder. Forskeren erfarede, at det var vigtigt ikke at begrænse sig til de geografisk afstukne rammer, men i høj grad også tage hensyn til de sociale netværk, som børnene indgik i uden for skole og fritidshjem.

I *epilogen* forklarer de to forfattere og redaktører, hvorfor de har afstået fra at skrive om interview- eller observationsteknik eller hvad kultur- og kontekstbegreber egentlig dækker i den givne sammenhæng. De mener, at bogen i kraft af de metodologiske refleksioner kan anvendes ved feltarbejde blandt »kvinder i Yemen, narkomaner i en storby eller grønlanderes sundhedsopfattelse.« Det kan man nu nok tillade sig at have sine tvivl om, når man har læst feltrapporterne fra Beijing og Uganda, og hvordan forskere, der forsøger at være børnenes ligemand, betragtes med skepsis og undren også af børnene.

Overskriften *Anvendt litteratur* tør man godt tage for pålydende. Det gælder specielt de to forfattere og redaktører af bogen, men også andre, der har bidraget til bogen, at de er fortrolige med nyere bøger og afhandlinger på amerikansk, engelsk, svensk, norsk og dansk. I litteraturlisten er der anført forfattere, som også har udgivet folkløriske bøger om børn, som f.eks. de

norske B. G. Alver og Selmer Olsen. Nævnt er også Brian Sutton-Smith, men ikke hans meget anerkendte værk om Børnelegenes historie i New Zealand fra nybyggertiden til 1950. Heller ikke Iona og Peter Opies værker om britiske børns lege og mundtlige traditioner, baseret på omfattende indsamlinger og studier figurerer. Tyske værker og afhandlinger fra de senere år nævnes heller ikke. Det her omtalte er også i høj grad etnografisk børneforskning.

Erik Kaas Nielsen

Svend Nielsen: Min hjertens allerdejlige

147 traditionelle danske lyriske kærlighedsvise samt 17 supplerende visetekster fra flyveblade og håndskrevne visebøger. København 2003, Forlaget Kragen. Mel. Reg. 319 s. (Folkemindesamlingens kulturstudier – bind 2). ISBN 87-89-160-08-8. Kr. 280,-.

Att döma av titeln på Svend Niensens bok skulle man kunna tro att det handlar om en utgåva med 147 visor. Men det skall genast sägas att boken i lika hög grad är en studie över de vixter och melodier som nu utges – även om den kvantitativa tyngdpunkten ligger på utgivningen av de lyriska visorna som haft en stark förankring i dansk tradition. Det är aldrig lätt att göra och motivera ett urval av detta slag. För Svend Nielsen har det varit självklart att (med ett fåtal undantag) endast ta med visor som insamlaren själv hört med både text och melodi. Detta gör utgivningen värdefull för musiknologiska studier, inte minst därför att vi vet att själv textutformningen kan påverka melodins utseende i detaljer och tvärtom.

Den bristande dokumentationen av melodier (jämfört med texter) i äldre tid begränsar urvalet, men man får ändå en god bild av genren som sådan och dess liv under flera århundraden. Det hör då till saken att Svend Nielsen delvis gått över visorskarnas tidigare genregrensar då han i några fall tagit upp ballader från Grundtvigs *Danmarks gamle Folkeviser* samt sådana visor som betecknats som balladens »efterklang« (här kallade lyriska renässansvisor). Att han här snarare utgått från det lyriska textinnehållet än andra kri-

terier ser jag inte som något kontroversiellt i detta sammanhang. Avsikten har inte heller varit att lansera någon registrant över genren lyriska visor – även om utgivningen skulle kunna fungera som en början till en sådan. Balladtexterna ger också möjlighet att jämföra bildspråk och uttryck som traderats under längre tid.

Flertalet visor är emellertid av nödvändighet hämtade från senare tider, från Grundtvig-Bergsgreens insamlingar runt mitten av 1800-talet till sentida inspelningar, där Svend Nielsen själv varit en av de flitigaste insamlarna. De 147 visorna, varav 14 stycken återges i mer än en textvariant, presenteras i bokstavsordning. Bland dem finns flera kända t.ex. den även utanför Danmark ofta sjungna »Det var en lördag aften jeg sad og ventede dig«. Ordningens följd och eventuell kategoriindelning i utgåvor brukar alltid kommenteras, och naturligtvis kan så göras även här. Under alla förhållanden blir det dock fråga om för- och nackdelar oavsett vilken princip man väljer. Sålunda skulle t.ex. en geografisk eller kronologisk indelning ge vissa jämförelsemöjligheter som nu inte finns, å andra sidan ger den alfabetiska uppställningen en läsning utan förutfattade meningar. För varje visa lämnas uppgift om sångare och upptecknings/inspelningstid. Den mer kortfattade kommentaren till visorna i allmänhet som ges inledningsvis i boken är i stort sett en sammanfattning av den »uddybende kommentar« som följer senare. I denna mer omfattande kommentar ges en historisk överblick över de lyriska kärleksvisorna, insamlarna, texterna och melodierna. Ett textfragment har bevarats från medeltiden och från ballader och renässansvisor ges exempel på lyriska inslag (bland annat i balladomkvädena). De flesta visorna har dock tillkommit under de senaste 250 åren, vilket också avspeglas i utgivningen.

Svend Nielsen har kunnat dela in de lyriska kärleksvisorna i tre grupper. Den första, och i särklass största gruppen, utgörs av de individuella visorna. Här är berättelsen ofta skriven i jagform. Vanligtvis finns här en olycklig situation, t.ex. ett givet löfte som sviks. »Min hjertens allerdejlige« är ett vanligt tilltal (använt både till kvinnor och män). Utseendet talas inte

om så ofta som man kanske skulle tro. När man gör det beskrivs den älskades ögon, kinder och mun (i nu nämnd ordning), och beskrivningarna är gärna formelaktiga. Den andra gruppen, de allmänna kärleksvisorna, beskriver mer allmänna stämningar, här är det vanligt med stevliknande strofer. Den tredje gruppen, de idylliska/allegoriska kärleksvisorna omfattar bara fem visor, och till denna grupp hör de äldsta visorna. Som svensk kan man inte undgå att notera att beskrivningarna gjorda av visornas »jag« förefaller vara likartade dem i motsvarande svenska visor. Vidare jämförelser inom den skandinaviskspråkiga lyriska kärleksvisan skulle säkert vara givande.

Melodikommentaren är en genomgång av de presenterade melodierna, bland annat melodisläktskap, -typer och -modeller, tonalitet, omfång, melodik och formmodell. Släktskap bygger, enligt författaren s. 280 ff., på en helhetsvärdering av melodierna, en gemensam idé om ett melodiskt förlopp; populärt uttryckt: en melodi i avvikande utformningar. Om de besläktade melodierna tillhör samma texttyp talar man om att de ingår i samma melodityp, annars ingår de i en melodimodell. »Modell« är ett begrepp som väl tidigast användes av Thorkild Knudsen på 1960-talet och som senare ofta visat sig användbart inom nordisk folkmusikforskning – men då som ett begrepp överordnat termen melodityp. Svend Nielsens användning av begreppen är diskutabel, de ställer termerna modell och typ på samma nivå. Man förlorar därmed termen modell som ett mycket användbart överordnat begrepp, och man gör den musikaliska terminologin beroende av texten. I denna antologi spelar detta problem dock knappast någon praktisk roll. Frågan är mer principiell och den belyser också bristen på en gemensam terminologi inom nordisk folkmusikforskning.

En del undersökningsresultat kan vara mer eller mindre förväntade, men har nu utifrån det utgivna materialet kunnat ges konkreta exempel. Det gäller framför allt förekomsten av olika stilskikt som kan märkas i t.ex. tonaliteten (mest durtonalitet, men även avvikelser härifrån i främst melodier knutna till äldre texter), i den me-

lodiska karaktären (såväl »horisontala« melodier som »vertikala« med underförstådda ackord) samt i den rytmiska strukturen (då polskarytmen påverkat rytmen i tretaktsmelodierna).

I redogörelsen för formanalysen finns intressanta resultat, som är mer överraskande. Här redovisas inte endast formstrukturen med bokstäver på vanligt sätt utan även det tonomfång inom vilket de enskilda melodileden ligger i förhållande till varandra och till helheten. Den i särklass vanligaste formmodellen är AABA, grafiskt återgivet med B:et högre än A:na. Denna form innebär således tre lika melodiled samt ytterligare ett led som ligger högre i melodins totala tonförråd. Detta sätt att redovisa formmodeller är enkelt och åskådligt, men stöter också på det generella problemet med likhets kriterier. Dessutom frågar man sig här hur långt ett »melodiled« är. I t.ex. formmodell 6, ABAB (s. 298), tas som exempel »Jeg fik en sorrig stor udi min' ungdoms dage«, en 8-radig strof med fyra melodiled, ABABv (v=avvikelseform). »Tænker du, du er den dejligste«, som förts till samma formmodell, har 4-radig strof och de fyra melodileden måste således ha samma längd som textraden. Med motsvarande indelning av förstnämnda melodi skulle formen kunna betecknas ABCDABvCe. Jag är ändå helt övertygad om att denna analys är ett fruktbart sätt att visa på melodiernas uppbyggnad och helhetskontur. Analysen kan förmodligen ge ett bidrag till tidsskiktningen av melodierna (Svend Nielsen påpekar att en lång rad balladmelodier hör till samma formmodell, vilket säkert inte är en slump). De frågor man har här skulle lätt kunna besvaras om man fick en något tydligare förklaring till vad »melodiled« står för, liksom dess eventuella relation till texten.

Min hjertens allerdejlige är en vacker bok med många hittills otryckta visor som nu blivit lättillgängliga, därtill försedd med föredömliga register och källförteckningar. Det är därför synd att boken innehåller åtskilliga tekniska fel. Bland annat stämmer inte innehållsförteckningen s. [III]–[IV] med bokens innehåll; flera kiljaktigheter finns både i sidhänvisningar och rubrikernas formuleringar. Ett rytmexempel saknas s.

XVI; nr 98 med texten »Jeg kan se på dine øjne« ger melodin till »En ven foruden kærlighed« (en tredje variant till denna visa); melodiemplet s. 297 är troligen felplacerat (skulle ha formmodell ABCD men är närmast ABCA); i formmodell 6 på s. 298, ABAB, bör väl enligt det exempel som ges båda B vara placerade lägre än A.

De här bristerna i en slutlig korrekturläsning (?) får inte fördunkla Svend Nielsens stora arbete med att ta fram texter och melodier från manuskript och ljudband. Såvitt jag vet finns ingen motsvarande utgåva på skandinaviska språk.

Något av ett pionjärarbete är även hans analyser av melodimaterialet till en genre som tidigare inte varit föremål för någon egentlig utforskning i Norden. Flera resultat ställer här nya frågor: om förhållandet till andra traditionella genrer och till samtida populärmusik, jämförelser med övriga Norden etc. Förhoppningsvis fortsätter Svend Nielsen sina forskningar i de lyriska kärleksvisorna, och förhoppningsvis inspierar det till liknande utgivning och undersökning av motsvarande skandinaviska språkiga visor.

Margareta Jersild

Bognotitser

FRAM – Fra Ringkøbing Amts Museer 2003. Udgivet af Museumsrådet i Ringkøbing Amt. 159 sider, rigt illustreret. ISBN 87-88412-48-2. ISSN 0108-3643. Ekspedition: Skjern-Egvad Museum, tlf. 97 36 23 43. Kr. 148,-.

FRAM, en årbog udgivet af Museumsrådet i Ringkøbing Amt, handler i 2003 om vinden i Vestjylland, et på de kanter afgørende emne, der bliver belyst i en snes artikler. De deler sig i to grupper: Vinden som energi – det er selvfølgelig mest historier om vindmøller før og nu – og vinden som plage. Det sidste belyses dramatisk med beretningen om den voldsomme sky-pumpe, som ramte dele af Holstebro by 11. februar 1962, desuden i historier om strandinger, redningsbåde, sandflugt, om værn mod vinden i form af plantning, arkitektur og tøj. Over det hele knirker Peter Carstensens hyggelige artikel om vindfløje og vejrhæner.

Man kommer rundt i mange forblæste hjørner af emnet, og man gør det i en perlerække af bidrag. Der er tale om formidling af høj kvalitet, folkelig kulturhistorie når den er bedst. Og alt er vel illustreret. Indimellem er der så et par digte af Thøger Larsen, og et par gengivelser af malerier af Jens Søndergaard og Niels Bjerre. En særlig plads indtager to billedreportager, som Jørgen Borg har fotograferet, én om en strandauktion og én om en flok menne-sker, der fra land følger en kutter i havsnød. Det ender godt, men man kan sandelig læse et og andet i de betænkelige mi-
ekm

Helle Ravn: Langelands Museums Jule-bog. Jul i det sydfynske øhav – før og nu. Udgivet af Langelands Museum, Rudkøbing. 104 sider, rigt illustreret. ISBN 87-88505-27-3.

På Langelands Museum har man gennem årene samlet materiale og oplysninger om

julen. Materialet er blevet vist frem på udstillinger, og nu har museumsinspektør Helle Ravn ud fra sine iagttagelser skrevet en hyggelig bog »Langelands Museums Julebog. Jul i det sydfynske øhav – før og nu«. Det er hende magtpåliggende at vise, at julens traditioner ændrer sig. Også den gamle jul var ny engang. Og nogle gamle traditioner er på vej ud med stormskridt, f.eks. oksekødssuppen, den tidligere traditionelle julemiddag på de kanter. Helle Ravn fortæller og viser billeder af både det gamle og det nye. Og foregiver ikke at bogen skal være videnskabelig. Hvis det havde været tilfældet, burde bl.a. Grüner-Nielsens klassiske artikel »Julestuer og Julestuelege i Danmark paa Holbergs Tid« (Sprog og Kultur 1933) nok have været med. Men der er masser af sjove optegnelser samt appetitvækkende (og bastante) madopskrifter. Selvom bogen ikke vil være videnskabelig, kunne henvisningerne til materiale i Dansk Folkemindesamlings arkiv godt have været mere præcise, det er ikke altid nok at henvise til DFS, der må et arkivnr. på. Side 72 anføres det, som ligefrem »grotesk«, at nogle har haft en gravid flodhest af papir på juletræet. Jeg kan oplyse, at vi de sidste 19 år på vort juletræ har haft en gorilla. Om den er gravid vides ikke. ekm

Flemming Hemmersam: Folkloristik 2003. Fire Folkloristiske Essays. Pamflet. Forlag Hemmersam@mail.tele.dk, Albertslund 2003. 63 sider. ISBN 87-989355-1-8. Kr. 100,-.

Folkloristen Flemming Hemmersam har gennem årtier beskæftiget sig med fagets historie, systematik og metode(r) – såvel nationalt som internationalt. I denne lille publikation, der er udgivet i forbindelse med afholdelsen af den 29. nordiske etnolog- og folkloristkongres i Helsingør 2003, skriver Hemmersam til indledning et kort kapitel om sin egen vej *Fra Ribe til Hoved-*

staden og den lange akademiske uddannelse hos professor Laurits Bødker (1915-82). Han har gennem alle årene udgjort et forbillede og tjent som inspiration for Hemmersam og hans kritik af den »klassiske« (læs stivnede og samfundsmæssigt perspektivløse) folkloristik. Det andet kapitel *Folkloristik mellem folklorisme og folklore* er et revideret optryk af artiklen i *Fortid og Nutid* 2001 nr. 2, mens det tredje er Hemmersams indlæg *Folkloristik i europæiske og globale perspektiver* på ovennævnte kongres. Det fjerde kapitel beskæftiger sig med forholdet mellem *Folkloristik og etnologi*, og bagest i publikationen er der et omfattende noteapparat og en tilsvarende lang litteraturliste, der dokumenterer forfatterens brede internationale orientering og samtidigt tjener som en nyttig nøgle for læseren til videre studier.

Hemmersams veloplagte essays afdækker og kritiserer en række videnskabshistoriske positioner frem til nutiden samtidig med, at han forsøger at opstille en ny global eller almengyldig systematik med et tilhørende begrebsapparat. Folkloristen Hemmersam opfordrer også kraftigt til »et samarbejde med etnologer for at få adfærdsformer, materielle former og en viden og forestillingsverden til at fylde loreformationen helt ud.« Dog uden, at folkloristik og etnologi »behøver opgives som selvstændige fag.« – Trist er det imidlertid, at faget Folkloristik ikke længere eksisterer i Danmark, da det blev nedlagt ved Københavns Universitet i 2001 – og uden udsigt til genoprettelse indenfor en overskuelig tidshorisont.

Karsten Biering

Jakob Vedsted: Siamesisk Samling i Ebeltoft – og dens skabere. Ebeltoft Museum 2003. 40 sider, rigt illustreret. ISBN 87-983403-9-5. Kr. 65,-.

Rasmus Peter Havmøller blev født lidt uden for Ebeltoft i 1890. Han blev uddannet til skovfoged, og fik oven i den almindelige uddannelse et kursus i tropeskovbrug, som ØK fik Landbohøjskolen til at afholde. I årene 1914 til 1922 arbejdede han i Siam, som nu hedder Thailand, først for ØK i skovbruget, men senere i flere andre stillinger. Han blev gift med den sia-

mesiske Nang Boon Sri, og de rejste i 1922 til Danmark på grund en alvorlig malaria. I sin tid i Siam havde Havmøller anlagt sig en meget omfattende samling af såvel kultur- som naturhistoriske sager. Den lavede han en udstilling af, som efter hans død i 1940 (som følge af malariaen) overgik til Ebeltoft Museum.

Det er en udstilling som man vel nærmest kan sammenligne med de gamle kunstkamre – af alle slags ting, som i Danmark var kuriosa. Oldsager, kunst, udstoppe dyr og fugle og ikke mindst hans egne jagttrofæer. Han arbejdede i Siam før moderne fredninger lagde hindringer i vejen for den slags – teaktræet, som var ØK's hovedartikel er nu totalfredet dér – og flere af de dyr han nedlagde ligeledes.

Allerede medens han selv levede, havde han arrangeret en udstilling i et anneks til sit eget hus, der var åben for betalende gæster.

Havmøller var også en ivrig og dygtig fotograf, hvilket bogen bærer tydeligt præg af. G.N.

Palle Brandt: Over vandet. En beretning om de mange overfartssteder, der har været på Sydhavsøerne, og hvoraf nogle stadig er i drift. Nykøbing F., Kulturmindeforeningen og Museet Falsters Minder, 2003.

Dette er den 22. af Palle Brandts kulturhistoriske årbøger, og den tager sit udgangspunkt i Lolland-Falsters beliggenhed med mange forbindelser over vandet til Sjælland, Møn, Langeland og Tyskland – og til de mange mindre sydhavsøer.

Brandt kommer godt rundt om emnet, og giver den historiske baggrund for mange af ruterne, og beskriver også hvordan landevejstrafikken og broerne udkorrerede skibsfarten. Det var ikke kun færgefarten men også den parketfart, som opretholdt forsyningen til øer og kystbyer.

Et af de minde overfartssteder er ruten mellem Falster og Møn.. Det var der Marie Grubbe endte sin sociale deroute. Hun var en adelsfrøken, først gift ind i kongehuset, som gennem stadig dårligere ægteskaber endte som færgekone i Borrehuset ved Grønsund. Historien dannede grundlag for I. P. Jacobsens roman: *Fru Marie Grubbe*.

En anden deroute af en helt anden slags er Gedsers. Fra at have været Nordens port til Europa hvor Wiener ekspresen blev færget over fra Warnemünde, er Gedsers nu en by uden jernbaneforbindelse. Fugleflugtslinien over Rødbyhavn og den manglende interesse i forbindelse med Østtyskland slog til sidst jernbanen fra Nykøbing ud, og når der stadig sejler færges, så er det fordi et norsk rederi sejler med lastbiler og turister til Rostock, som ligger nærmere ved motorvejene.

Nogle meget små havne er også forsvundet som følge af lastbilerne og broerne: sukkerroebroerne. Tidligere lastede

bønderne mange steder deres roer i pramme, som blev slæbt til fabrikkerne. Nu henter lastbilerne roerne direkte fra markerne. Også sukkerfabrikkernes små dampere, som bragte kul og kalk og hentede sukker, er nu for længst væk.

Bogen er, som Brandts bøger plejer at være: gode gamle billeder, gamle avisklip og hans egne sammenhængende beretninger. Færgesteder og færgekroer har tiltrukket mange postkortfotografer, men bogen er naturligvis også spækket med skibsportrætter af færgebåde, parketter og turistfartøjer – selv turisttrafikken på Maribosøerne er med. G.N.

Video

Karsten Biering: Kaffebær. Et stykke dansk arbejderkultur på retur. Center for Arbejderkulturstudier og ATV/ITV-Afdelingen, Københavns Universitet 2003, VHS 45:30 min. (Småbutikker og -virksomheder i Danmark nr. 4). Kr. 150,-.

Kaffebæren kom til Danmark i 1930'erne, hvor den bredte sig hurtigt. Det blev et sted hvor arbejdere, ikke mindst unge arbejdere, fik sig en kop kaffe til deres madpakke, eller hvis de havde bedre råd: fik deres morgenmad eller frokost. Især i begyndelsen af krigen talte man meget om, at de unge arbejdsløse hang ud på kaffebærene og blev rastløse og utilpassede. Derfor sendte man dem på tvangsarbejde. Antallet af kaffebæere i København steg efter krigen frem til midt i 50'erne og nåede det formidable tal af 114.

Siden er det gået tilbage for kaffebærene. I Karsten Bierings video ser vi 7 af de 8, som er tilbage, og hører en lang række af bestyrerne og kunderne fortælle. Kaffebærene fungerer for en række arbejdergrupper, især håndværkere, chauffører og flytemænd som har skiftende steder, de udfører deres arbejde. I stedet for en kantine har de så en kaffebær, hvor de kan få morgenmad og frokost med kaffe eller sodavand til. De fleste lægger vægt på, at det er en uskik hvis man kan få øl, for det

skal ikke være noget værtshus. I det hele taget sætter brugerne pris på at fastholde gammeldags kaffe (og ikke espresso eller cappuccini) og gammeldags smørrebrød (og ikke pizza eller pølser). Som en bestyrer udtrykte det, så kan man ikke modernisere en kaffebær, for brugerne skal føle sig hjemme. Det er altså ikke kun en video om et stykke arbejderkultur på retur, men måske et større billede (i lille format) af en arbejderkultur på skrump og med en vis nostalgi i fortællernes følelsesmæssige register.

Karsten Bierings stil er den usentimentale dokumentarists. Men sikker hånd får vi billeder og fortællinger klippet sammen i en nuanceret montage. Både institutionen og dens ansatte og brugere får lov til at folde sig ud, så vi kan se sammenhænge og forstå de kulturelle behov. Der er næppe megen tvivl om at denne video om føje år er blevet en gravskrift over kaffebæren og dens 75-årige historie i dansk arbejderkultur, og en smuk og fyldig gravskrift. Men som det mindre billede den er på den større sammenhæng, vil den formentlig også være en gravskrift over den arbejderkultur, som var knyttet til arbejderbevægelsens epoke. Hvor er den nye arbejderkultur og dens dokumentarister?

Morten Thing

Indsendt litteratur

- Brudstykker fra Blicheregnen. Blicheregnens Museumsforening. Årsskrift 2003, Hans Kruse et.al. red. 88 sider, ill. ISSN 0908-7737.
- Jørgen Peter Christensen: Fabrikarbejdere og funktionærer 1870-1972. Dansk Industri efter 1870. Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2002. ISBN 87-7838-579-2. Kr. 268,-.
- Carsten Høgh: Eventyr Leksikon. København, Rosinante, 2002. 420 s.ill. ISBN 87-621-0329-6. Kr. 349,-.
- Arne Ipsen: Et hus på Christianshavn. Historien om Strandgade 4 og 4B og ejendommens beboere. København, Forfatterforlaget Attika, 2003.05.06. 48 sider, ill. ISBN 87-7528-502-9. Kr. 85,-.
- Bent A. Koch: Min tid. Erindringer. Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2003. 242 s. ISBN 87-7838-881-3. Kr. 248,-.
- Nyborg – før og nu. 2002. Nyborg og Omegns Museer 2004. ISBN 87-983279-7-6.
- Poul Rovsing Olsen: Music in Bahrain. Traditional Music of the Arabian Gulf. Moesgård Museum, Bahraíns Informationsministerium og Jysk Arkæologisk Selskab. Århus Universitetsforlag 2003. 186 sider, rigt ill. 3 Cd'er indlagt. ISBN 87-88415-19-8. Kr. 288,-.
- Else-Marie Poulsen: I. C. Møller: En pioner fra el-artikler til Cold Stores og skinkeeksport. Esbjerg Museum 2003. ISBN 87-89620-18-16. Kr. 168,- hos Esbjerg Museum.

Styrelsens beretning for 2003

Efter generalforsamlingen den 13. september 2003 på Københavns Rådhus overtog universitetslektor Karsten Biering, Center for Arbejderkulturstudier, Københavns Universitet, formandsposten efter museumsinspektør Alan Hjorth Rasmussen, som efter 12 år ønskede at trække sig tilbage. Han fik en varm tak for sin aktive og vedholdende indsats både for foreningen og som medlem af redaktionen for Årbogen *Folk og Kultur*. Hans efterfølger her blev ekstern lektor Søren Møller Christensen, Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet. Redaktionen er desuden udvidet med forfatteren, mag.art. Eske K. Mathiesen, der tidligere har været medlem af redaktionen i en årrække.

Udviklingen i antallet af medlemskaber er svagt faldende, ligesom det foregående år. Med udgangspunkt i antallet af udsendte fakturaer i 2003 var der 962 medlemmer, mens det i 2004 er faldet til 926. Når det gælder Foreningens hjemmeside – www.folkeminder.dk – er der ligeledes tale om et fald i antallet af webbesøg på forsiden: fra 4.794 besøg i 2002 til 2.695 i 2003.

Styrelsen har på sit møde den 9. marts 2004 suppleret sig med stadsarkivar Bent Vedsted Rønne, Haderslev Byhistoriske Arkiv, men samtidig har museumsinspektør Lene Floris, Museet for Holbæk og Omegn, desværre set sig nødsaget til at udtræde på grund af stærkt forøget arbejdsbyrde som nyvalgt formand for Dansk Kulturhistorisk Museumsforening. Tak for indsatsen og held og lykke med arbejdet!

Folk og Kultur 2003 udkom med 5 artikler på i alt knap 100 s. samt en nekrolog over tidligere overassistent ved Dansk Folkemindesamling Else Ransy, skrevet af Anders Chr. N. Christensen. Anmeldelses-sektionen optog 36 s.

Historisk Samfund for Als og Sundeved og Museet på Sønderborg Slot har i samarbejde med Foreningen desuden udgivet Inge Adriansen: *Første Verdenskrig i Mi-*

kroperspektiv – Maria Gørrigsens *Åbenbaringer*. Bogen, der er på 144 s., er forsynet med en række fremragende gengivet illustrationer – Maria Gørrigsens egne farvelagte tegninger af hendes syn eller åbenbaringer.

Styrelsen har nedsat et udvalg – Eske K. Mathiesen, Lykke L. Pedersen, Inge Adriansen, George Nellemann og Karsten Biering – som skal forberede en bogudgivelse til markering af Foreningens 100 års Jubilæum i 2008. Eske K. Mathiesen har foreslået at udgive en antologi med artikler, trykt i mange forskellige tidsskrifter og årbøger perioden 1908-2008, inden for etnologi, folkløstik, dialektforskning og bredere kulturhistorie – med hovedvægt på hverdagskultur – og som demonstrerer, at disse fagområder er vokset frem som møder mellem folkelig interesse og akademisk videnskab. Det er planen, at denne antologi både skal udkomme som en årgang af *Folk og Kultur* og som selvstændig bogudgivelse.

I Redaktionen for *Folk og Kultur* har Lene Otto og Søren Møller Christensen på redaktionens opfordring udarbejdet et oplæg til præcisering og uddybning af årbogens profil i fremtiden. Styrelsen har på sit møde den 9.3. 2004 diskuteret oplægget og rost det for sin klarhed og påpejning af væsentlige problemstillinger. Der vil ikke blive tale om radikale forandringer, men om muligheder for tematisering af dele af årbogens indhold, når lejlighed byder sig samt om en klarere indholdsmæssig profil, der bl.a. vil afgrænse sig i forhold til rent lokalhistoriske emner.

Hvad angår Styrelsens sammensætning, er følgende på valg til generalforsamlingen den 4. september 2004: arkivarvikar, mag.art. Anders Christensen, web redaktør, mag.art. Charlotte S.H. Jensen, projektforsker, cand.mag. Else Marie Kofod, museumsinspektør, mag.art. Lykke L. Pedersen og forfatteren, mag.art. Eske K. Mathiesen. – Alle har erklæret, at de modtager genvalg.

I den forløbne valgperiode er desuden udtrådt forfatteren Erik Kaas Nielsen, seniorforsker, dr.phil. Jens Henrik Koudal, arkivar, cand.mag. Lise Høyrup samt museumsinspektør, mag.art. Lene Floris. Som tidligere nævnt har stadsarkivar, cand.mag. Bent Vedsted Rønne deltaget i et styrelsesmøde, og han vil blive forslået af styrelsen som nyt medlem på generalforsamlingen.

Til slut vil jeg bringe en hjertelig tak til forfattere, redaktører, styrelsesmedlemmer og andre, som på forskellig vis har støttet Foreningen i dens arbejde i det forløbne år, herunder personalet på Dansk Folkemindesamling, hvor Foreningen har til huse.

Marts 2004

Karsten Biering
Formand

